

---

# COLUMNA LUI TRAIANU

---

REVISTA MENSUALĂ

PENTRU

ISTORIA, LINGUISTICA ȘI PSICOLOGIA POPORANĂ

SUB DIRECȚIUNEA

D-lui B. P. HASDEŪ.

---

NOUA SERIE

ANULŪ IV.

---

Redacțiunea și administrațiunea se află în *curtea Bisericei Mihai-  
vodă* și la *Tipografia Academiei Române*.

Abonamentele se primescū numai pe anŪ : *20 lei pentru România*  
*30 franci pentru străinătate*.

---



Veđi SumariulŪ din dosulŪ acestei pagine.



BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMĀNE (LABORATORII ROMĀNI)

No. 26 — Strada Academiei. — No. 26.

1883

## SUMARIULŪ N-RULŪ 3—6 :

- 1<sup>o</sup>. B. P. Hasdeŭ : *Bica*. Cumŭ Ńiceauŭ RomŃanii inainte de a fi luatŭ dela Slavŭ pe *dragŭ* ?
- 2<sup>o</sup>. P. Ispirescu : Jocuri romŃnescŭ de copii : d'a-ŭturca, d'a-cŃrŃmi-ŃŃrŃ, d'a-calda, d'a-craŭa. d'a-pŃrca, d'a-ascunsele.
- 3<sup>o</sup>. B. P. Hasdeŭ : Posteritatea latinului *fax* ŭ limba romŃnŃ. Unŭ quadrupletŭ lingvisticŭ.
- 4<sup>o</sup>. Zilotŭ RomŃnului : Inainte de Tudorŭ Vladimirescu. CronicŃ i-neditŃ 1800—1821.
- 5<sup>o</sup>. S. Fl. Marian : Ŗese satire poporane din Bucovina.
- 6<sup>o</sup>. I. Biau : Vito Piluzio. Documente inedite din Archivulŭ Pro-pagandei.
- 7<sup>o</sup>. S. Fl. Marian : Doue istorioŖe poporane din Bucovina.
- 8<sup>o</sup>. N. DensuŃianu : Monumente pentru istoria Ńerei FŃgŃraŃului.
- 9<sup>o</sup>. B. P. Hasdeŭ : *Bourelŭ, melcŭ Ńi culbecŭ*. Dacŭ Ńi Latinii ŭtr'o scoicŃ.
- 10<sup>o</sup>. Ar. DensuŃianu : InsemnŃtatea limbei romŃne pentru filologia latinŃ.
- 11<sup>o</sup>. B. P. Hasdeŭ : Din revaŃele Banilorŭ Craiovei. Unŭ actŭ romŃnescŭ din 1600. Cu fac-simile
- 12<sup>o</sup>. D. StŃnescu : Mocanca Ńi VrŃncenca BaladŃ poporanŃ din Ol-tenia.
- 13<sup>o</sup>. L. Ŗainenu Ńi G. Creŭu : Specimene de etimologia poporanŃ ro-mŃnŃ. Din conferinŃele de filologie comparativŃ la Facultatea de Litere din BucureŃci.
- 14<sup>o</sup>. T. G. Ńjavara : RŃsumŃ franŃais de la «Columna lui Traianŭ». Janvier-FŃvrier 1883.



RelacŃionile diarelorŭ Ńi revistelorŭ sunt rugatŭ a reproduce sumariulŭ de faŃŃ.

# COLUMNA LUI TRAIANŪ

MARTIŪ — JUNIŪ 1883

---

ISTORIA. — LINGUISTICA. — LITERATURA POPORANĂ.

---

B Î E A.

CUMŪ ȐICEAŪ ROMÂNII ÎNAINTE DE A FI LUATŪ DELA  
SLAVI PE *DRAGĂ* ?

de

B. P. Hasdeŭ.

---

Reposatulŭ Costache Negruzzi (*Scrieri*, ed. Socec, t. 1 p. 338—40) rida cu multă vervă de cele doue periode, prin carŭ trecuse literatura română în prima jumătate a acestui secolŭ.

Inainte de 1848, influința francesă începându a înlocui pe acea grécă, se auđia nesce versurŭ ca :

\*Ἀγαλμα πῆς Ἀφροδίτης ἔμψυχον καὶ ζωντανόν,

Cumŭ-că ești în vremea nóstră, *personne ne peut dire que non...*

Apoi după 1848, deplina victoriă a gallicismului a isbucnitŭ cu entusiasmŭ în :

Șarmantă damicelă  
Cu ochŭ ca de gazelă,  
Te am, o columbelă  
Divină și mult belă...

De atunci încóce, *damicela* și *columbela* nu se mai audŭ ; *gazela* s'a adăpostitŭ abia în manualurŭ de zoologiă ; dar *belă*... o, *belă* a resistatŭ și totŭ încă mai resistă, nu numai în termenŭ deveniți óre-cumŭ tehnici, ca *bele-arte* sau *bele-litere*, dar

pînă și la poeți al-de d. Păcățian (*Flori de tómnă*, Timișóra, 1882, p. 45) :

Unde mica filomelă  
Cântă taľnic de amor,  
Cum cãnta mãndruța b e l ă  
Lin, cu farmec rãpitor....

Dacã adjectivulũ latinũ *bella* «drãgãlașã» arũ fi trecutũ la Romãni, elũ n'arũ fi pututũ sã cãlãtorescã pînã la noi decãtũ din punctũ ĩn punctũ pe aceiași cale, pe care aũ cãlãtoritũ cele-lalte surori ale sale latine, precumũ :

lat. <i>turturella</i> ,	ital. <i>tortorella</i> ,	rom. <i>turturea</i> ;
— <i>hirundinella</i> ,	— <i>rondinella</i> ,	— <i>rĩndunea</i> ;
— <i>vitella</i> ,	— <i>vitella</i> ,	— <i>vițea</i> ;
— <i>sella</i> ,	— <i>sella</i> ,	— <i>șea</i> ;
— <i>novella</i> ,	— <i>novello</i> ,	— <i>nușea</i> ;
— <i>agnella</i> ,	— <i>agnella</i> ,	— <i>mnea, mșea</i> ;
— <i>stella</i> ,	— <i>stella</i> ,	— <i>stea</i> ;
— ( <i>illa</i> ),	— <i>ella</i> ,	— <i>iea</i> ; etc. etc. etc.

Īn scurtũ, din latinulũ *bella* se putea face la Romãni numai și numai *bea*, ba ĩncã mai corectũ *bșea*, cu regulata diftongare romanicã a scurtuluĩ *e* latinũ accentatũ, ca ĩn *șea* = *șșea* sau ca ĩn *vișea* = *vișșea*. Cele doue forme romãne arũ corespunde atunci : *bea*, adecã cea fãrã *i*, formelorũ literare italianã, spaniolã, portugesã, provençalã și francesã ; *bșea*, adecã cea cu *i*, diferitelorũ forme dialectice, precumũ și reto-romanuluĩ *biella*, fãrã ca sã mai amintimũ cã la masculinũ poporulũ ĩn Paris nu đice mai nici o datã *beau*, ci *biau*.

Dar unũ asemenea *bșea*, pe care sciința ĩlũ reconstituã à priori cu o perfectã certitudine, mai fi-va existãndũ elũ à posteriori unde-va ĩn graiulũ poporuluĩ romãnũ ?

Īn dicționare — de sigurũ nu.

Īn Moldova și'n Transilvania — nu l'amũ auđitũ.

Īn Banatũ — n'amũ trãitũ.

Īn cãrți — nu l'amũ gãsitũ.

De aci urmẽzã ore, cã cuvintulũ nu mai existã ?

Sînt acum cîte-va septemîni, prîndîiamî în Craiova la amiculî meu Petru Chişu. Din vorbă în vorbă, amî ajunsu la particularităţile linguistice ale Olteniloru. Ei bine, cîtî de mare mî-a fostu surprinderea, cîndu amî aflatu de o dată, că ţerancele din Doljî, adresîndu-se una cîtră alta, în locu de «*dragă* Marie» sau «*dragă* Lencă» sau «*dragă* Iónă», obicînescu a dice : «*bîea* Marie», «*bîea* Lencă», «*bîea* Iónă».

Maî întrebîndu după aceia pe Gorjenî, pe Mehedinţenî şi pe Vălcenî, m'amî încredinţatî că acestu *bîea* resună în Oltenia întregă.

Să se observe de'ntîiî, că elî nu se aude decătî între fete sau femeî aprópe de aceiaşî vristă, iar prin urmare n'are a face cu albanesulî *bilie* «*fiică*», de unde—maî pe d'asupra—amî avé romînesce *bîe*, nici o dată *bîeà*. Dacă e corectă vederea lui Corssen că *f* în latinulî *filius* represintă pe primitivulî *bh* (*Ueber Aussprache*, ed. 2 t. 1 p. 144), atuncî albanesulî *bilie* arî corespunde perfectamente latinulî *filia*, de unde la noi *fiu*, nu *fièà*.

Alî doilea, să se maî observe că olténulî *bîea* nu exprimă nici o nuanţă de milă, de mustrare sau de mîniă, aşa că nici într'unî felî nu'lî putemî apropia de *bîată*, de unde arî proveni prin vre-o apocopă ca *fâ* din *fată*; căci *bîată* înseamnă «*pauvre, infortunée, à plaindre, digne de pitié*» (Pontbriant), «*misérable, malheureuse*» (Cihac), şi nicîiri în lume unî asemenea epitetî n'a jucatî rolulî lui *bîea* în graiulî Oltencelorî. Cu acéstă ocaşiune, vomî constata în parentesi că romînulî *bîetî* nu are nici o înrudire cu slaviculî *bédînî*, din care îlî trage d. Cihac (*Dict.* II p. 13), de unde arî fi romînesce *bednicî*, întocmaî ca *vrednicî* din slaviculî *vrédînî*; ci este purî şi simplu latinulî *vietus*, italianulî dialecticî *vieto, viet, viegio* şi *biegio* «*debile, infermiccio*» (Caix, *Studi di etimologia italiana*, Firenze, 1878, p. 172).

Sub raportulî foneticî prin *-iea = -ella*, ca şi sub raportulî ideologicî prin «*bîea*» = «*dragă*», vorba ce ne preocupă este şi nu póte fi decătî latinulî *bella*, care şi la vechîi Romanî

se întrebuița în poporū mai cu sémă la femininū, de ex. în Plautū :

...hem tibi aquam, mea tu *b e l l a*, hem...  
(*Rudens*, II, 5, v. 6)

saū :

...i sane, *b e l l a*....  
(*Asinar.*, III, 3, v. 86),

fiindū-că la masculinū cuprindea în sine o nuanță de desprețū, precumū arată versulū lui Martiale (*Ep.* I, 10) :

Bellus homo et magnus vis idem, Cotta, videri ;  
Sed *qui bellus homo est, Cotta, pusillus homo est...*

Latinesce *bellus*, deminutivū din vechilū *benus* = *bonus* «bunū», nu însemna «mândru» saū «frumosū» = *pulcher*, *formosus*, ci numai «dragū» și încă «drăgălașū», «mignon» (cf. Gesner, *Novus linguae romanae thesaurus*, Lips. 1749, t. I p. 630); o calitate ce convenia în speciă femeii, astū-felū că Românulū lesne s'a pututū mărgini de a nu reține din limba-mumă decătū pe femininulū *bella*.

Acéstă perdere a masculinulū *bellus* se mai explică totū-o dată printr'o altă împregiurare.

În Occidinte, unde masculinulū și femininulū s'aū conservatū de o potrivă, numai cătră femeii se pōte dice în conversațiune *bella* saū *belle*, ca și *cara* saū *chère*, fără vre-unū substantivū, pe cândū la bărbați se adaugă totū-d'a-una substantivulū : *bell'amico*, *bé signori*, *padron bello* etc. În «Berte aux grands pieds», poemă francesă din secolulū XIII :

*B e l l e*, ce dist lis roi...

dar :

*B i a u s* très dous fils, fait-elle .

De aci, adjectivulū femininū *bella* devenindū substantivū, s'a ruptū mojiunea gramaticală ce'lū lega cu masculinulū *bellus*, remasū în rolulū seū curatū adjectivalū, așa că Românii puteau să perđă pe *bellus* fără a perde în același timpū pe *bella*.

Să adăogăm în trecăt că *bellus* în limbile neo-latine occidentale, nu numai la feminin, dar și la masculin, se confundă foarte des cu *carus*, devenind ambele nisce simple epitete de politeță, fără vr'o alusiune la frumos sau la iubire. A se vedea exemple istorice în Littré la cuvintele *beau* și *cher*, în Tommaseo la *bello* și *caro* etc.

În fine, mai este o a treia rațiune pentru posibila pierdere a masculinului *bellus*. La noi el ar fi sunat *belu* sau *bielū*, după aceeași lege fonetică de trecere din latina în româna care a făcut pe *mîelū* din *agnellus*, *vitelū* din *vitellus*, *inelū* din *anellus*, *mișelū* din *misellus* etc. Însă acest *bielū* «drăgălaș» s'ar fi ciocnit la Români în vécule de mijloc cu slavicul *bielū* «alb», figuramente «frumușel», de unde o luptă de concurență între ambele cuvinte omofone și aprópe sinonime, așa că la urma urmelor a despărut latinul *bielū*, rămânându-ne numai *biea*, dar a perit și slavicul *bielū*, lăsându-ne însă pe derivatele *bélanū* «blond», *belescū* «blanchir» și orașul *Bél-gradū* «cité blanche».

Orî-cum ar fi, femininul *biea* există singur în limba română, și pare a fi existat singur deja în evul medi, atunci când ni s'a întâmplat a face cunoștință cu slavicul *dragă*.

Românii împrumutară dela Slavi pe *dragū* = paleosl. *дрѣгъ* și pe *dragă* = paleosl. *дрѣга*. Se vede totuși, că usul cel mai răspândit era anume la vocativul feminin *dragă* în loc de vechiul *biea*. În acest mod forma vocativă *dragă* s'a cristalisat ore-cum, începându a se aplica și la bărbați. Noi dicem tot-d'a-una : «*dragă* băete», «*dragă* Ióne» etc.

Fără o existență prealabilă izolată a lui *biea*, vocativul bisexual *dragă* este a-nevoe de explicat. Ar trebui să se dică *drage* sau *dragule*, după cum se dice *mândrule* din slav. *мѣдрѣ* sau *voînice* din sl. *воини ка*, iar nu «mândră băete» sau «voinică Ióne». Numai atunci vocativul *dragă* pentru ambele sexe avea o rațiune de a fi, când Românii ar fi

căpătată dela Slavī o singură formă *dragă*, nu *dragă* și *dragū* totū-o-dată.

Ce-va mai multū. Chiarū la adjectivul cel comunī ambelorū sexurī, ca *mare*, *tare*, *suptīre*, *mōle* etc., comunitatea încetăză la vocativul deminutivū, așa că se dīce *măricico* la femeia și *măricelule* la bărbatū; pe cândū în privința lui *dragă* pīnă și deminutivul femeescū *drăguță* se aplică adesea la bărbatī: «*drăguță* băete», «*drăguță* Iōne», în locū de normalul *drăguțule*.

În așteptare de a da cine-va o altă explicare mai întemeiată a acestei anomalie, noi credemū dară că în vocativul stereotipū *dragă*, străinū prin materie, dar curatū românescū prin funcțiune, se conservă indirectū anticulū *bīea*. Pretutindenī traducerea slavică a ucisū originalulū latinū. Numai la Oltenī *dragă* trăesce alături cu *bīea*, dar l'a strīmtoratū și acolo, silindu-lū să se mărgīnescă în cerculū intimū alū femeilorū dela țēră, carī îlū întrebuițeză fōrte desū, iar pe *dragă* aprōpe nici o dată.

Orī-care īnsă arū fi legătura ideologică de succesiune între *bīea* și *dragă*, o legătură mai multū decâtū probabilă, deși nu încă pe deplinū demonstrată, totuși remāne sigurū că la Oltenī, saū mai bine la Oltence, viețuesce pīnă astăzi străbunulū *bella*, ba chiarū cu sensulū celū arhaicū latinū de «*dragă*», nu cu celū posteriorū romanicū de «*frumōsă*». Dar viețuesce cumū? fără moțiune, căci nu mai are pe masculinulū core-spondentorū; fără flexiune, de oră ce nu se declīnă; fără nēmuri, fiindū-că īnrudirea sa cu *bonus* deja în latina nu se mai simțīa de secolī, iar cu atâtū mai puținū nimenī nu o mai pōte bă-nui la Romānī între *bīea* și *bunū* saū *bīne*; mai pe scurtū, este unū fragmentū petrificatū dintr'o uitată epocă.

Romānulū *bīea*, adăpostitū numai în Oltenia, derivă din latinulū *bella*; latinulū *bella* era contrasū din deminutivulū *benula* dela o formă latină perdută *bena* în locū de *bona*, abia conservată în adverbulū *bene*; forma latină perdută *bena* se trăgea dintr'o altă și mai veche *duena*, alū cărī grupū inițialū



*du* pentru ulteriorul *b*, ca în *bis* din *duis*, se mai află într'o inscripțiune latină de pe la 258 înainte de Cristu : *duonoro = bonorum...* Apoi mai dăcă cine-va că nu este o adevărată paleontologie lingvistică, urmărindă ună șiră de straturi suprapuse, din carē cele mai multe nu ne procură decâtă pe ici pe colea câte o țandără fosilă !

Oltēnulă *biea* este ună vocativă saū nominativă petrificată. de felulă acelora pe carē Brugman (Curtius's *Studien*, t. 9, 1876, p. 261) le numesce fôrte bine : «starr und steif geworden Titular-substantiva aus älterer Zeit (Substantive titulare amorțite și immobilisate din timpuri mai vechi)». Așa erau la Eleni unele epitete nedeclinabile ce se puneau, ca *biea* la Români, de'naintea numiloră proprie : *ἰππότα*, de exemplu, e genitivă în *ἰππότα φηρός* (Aratus, *Phaen.* 664); *ἑδρόπα* e acusativă în *ἑδρόπα Ζῆν* (Hom.) etc. Dacă la Neo-greci remănea isolată ună asemenea *ἰππότα* saū *ἑδρόπα* în vre-ună colțușoră ală Eladei, ară fi o fosilă dintr'o epocă omerică.

Faptulă că *biea* este o proprietate exclusivă femeescă, pe care bărbații astăzi n'o mai întrebunțeză nici o dată și pe care în evulă mediū ei pară a fi ajunsă s'o întrebunțeze la vocativă numai sub forma feminină : «*biea* *Ióne*» = actualulă «*dragă* *Ióne*»; faptulă acesta concurge și mai multă a dovedi marea anticitate a cuvintului, fiindă-că femeia în genere constituă pretutindenī partea poporațiunii cea mai conservătoare a limbei ; dar despre acestă importantă rolă ală femeii și despre consecințele lui pe tărīmulă graiului românesc, unde 'lă observase deja bătrīnulă Cantemiră (*Descriptio Moldaviae*, p. 151), noi vomă vorbi pe largă într'ună altă studiū...

---

Notița de mai susă a fostă citită în ședința dela 18 Martiū 1883 a Academiei Române, față fiindă căți-va membri Oltēni : dd. Chițu, Aurelianū și Quintescu, carī toți cunosceau din copilăriă existența vocativului *biea* în întregă Oltēniă.

În același timp un resumat al studiului a fost publicat în foia *Alegătorul* din Craiova. Și totuși s'a găsit un anonim care, într'un însemnat organ periodic din capitală, anume *România liberă* dela 22 Martiu, tipărește următoarele rînduri :

«D. Hasdău a dat lectură unui articol, care se vede că e gata să apară în Columna d-sale. A vorbit despre un cuvânt care l'ar fi auzit peste Olt : că adevărat acolo în loc de *dragă* se zice *bria* ! Cu toate că ilustrul limbist susține că aceasta se aude pretutindeni peste Olt, ceea ce celorlalte mai mulți din noi, (cei-lalți muritori cari poate am colindat de multe ori Oltenia) nu ni s'a întâmplat să auzim, hai să-i facem grația și se zicem că-l credem fiind-că alt-fel ne găsim beleaoa : filologii sunt nu numai inventativi dar și supărăcioși să te ferească D-nezeu! De aceea trebuie să tăcem și la teoria, care din aceasta a scos-o, că adevărat *bria* se trage de la *bella*; de și am putea să zicem și noi că tocmai *bella* s'a luat de la *bria*, fiind-că mai vechiu este poporul oltean de cât cei ce au făurit cuvântul *bella*. S'o lăsăm însă incurcată.»

Așa dară, pe de o parte, nu e sigur că *bria* există la Olteni; pe de alta, acest *bria* este mai vechiu decât latinul *bella*. E trist nivelul cultural într'o țară, unde o foaie importantă, în fruntea căreia figurează un doctor în filozofie, își permite de a publica asemenea galimatii !

---

## JOCURI ROMĂNEȘCI DE COPII

descrise de

P. ISPIRESCU.

---

### JOCUL D'AȚURCA.

Ca la mai toate jocurile, băștii se fac două tabere. Ei trebuie să fie cu soțul la număr. Țurca este un bețișor cât un deget bun de lung (cam 10 centimetre), ascuțit la amândouă capetele cu cuțitașul. Ea se pune într'o gropiță făcută în pământ. Acastă gropiță este la făptură

cam ca oulă, și cu marginea cea ascuțită eșită cam în fața pământului, adecă de o parte mai adâncă și de partea virfului mai în față.

Cu ună altă bețișoră, ca de vr'o doă palme (40 centimetri) de lungă, se lovesce țurca.

Una din tabere stă lângă gropița cu țurca și cu bețișorulă celă mare, și cea-l-altă taberă la o depărtare óre-care de gropiță.

Unulă din băeții din tabera de lângă gropiță, pe care să o numimă tabera I, puindă țurca pe grópă d'a curmezișulă, o aruncă cu virfulă bētuțului celui mare către băeții din tabera cea depărtată, pe care să o numimă tabera II, și pune bētuțulă celă mare d'asupra gropiței, érašă d'a curmezișulă precum fusese pusă țurcă.

Unulă din băeții taberei II, ia țurca de unde a cădută și o aruncă cu mâna spre gropiță. Dacă se întâmplă ca să lovescă bētuțulă celă mare pusă d'asupra d'a curmezișulă, atunci băiatulă din tabera I care a aruncată țurca cu bētuțulă se dăce că a *spurcată* și nu mai are dreptulă să jõe pînă la sfișitulă jocului. Apoi începe altulă totă din tabera I a face același lucru.

Dacă se întâmplă să nu lovescă bētuțulă, atunci băiatulă celă ce a aruncată țurca cu bētuțulă, o ia și o pune în grópă cu ună capétă afară. Așa fiindă, lovesce țurca cu bețișorulă pe capétulă din afară ca să sară în susă. Acolo unde cade, o mai lovesce odată, pînă se face de trei oră, și de acolo de unde a cădută a treia óră, mėsóră cu bētuțulă care'lă ține în mână pînă la gropiță.

Dacă la mėsurătore ese depărtarea cu atâtea bețe câtă s'aă învoită la începutulă jocului, băiatulă din tabera II, care a aruncată țurca cu mâna și n'a lovită bētuțulă pusă d'a curmezișulă pe gropiță, ia în căreă pe băiatulă din tabera I care a lovită țurca cu bețișorulă, de acolo de unde a cădută țurca pentru a treia óră, de unde adecă s'a începută mėsurătore, și 'lă duce pînă la gropiță. Oră rabdă să'ı dea atăția pumnă căți aă vorbită la începutulă jocului, și începe din noă.

Dacă se întâmplă să nu iasă numérulă învoită, atunci începe a bate țurca totă băiatulă care a bătut'ó pînă aci.

Dacă spurcă toți băeții din tabera I, precum amă dăsu mai susă, atunci ei trecă în loculă celoră din tabera II, și aceștia vină lingă gropiță, și începă precumă amă vedută.

### JOCULĂ D'A CĂRĂMIĐÓRA.'

Acesta este ună jocă cu mincea (1) și se jõeă numă de băeți. Se facă doă tabere. Tabera I și tabera II. Una din tabere stă la cetate și alta la

(1) În Transilvania se dăce *coteă* la mince.

o depărtare óre-care. Ca să se alégă care din tabere să stea în cetate, se caută o surcea saú altú-ce-va latú. Scuipându pe dinsă, unulú din copii întrebă ambele tabere : ce'și alegú fie-care, *udú* saú *uscatú*.

După ce s'aú învoitú taberile asupra acestuí punctú, alegéndú una udú și alta uscatú, copilulú aruncă surcéoa în susú. Dacă la cădere, surcéoa este cu udulú d'asupra, tabéra ce a cerutú udulú rămâne la cetate și se ȓice că este *în năuntru*, érá ceea-l-altá se depártéză și se ȓice că *este afará*. Dacă surcéoa cade cu uscatulú d'asupra, atunci tabéra ce a cerutú uscatú rămâne în năuntru, și cea-l-altá ese afará.

Să ȓicemú că tabéra I a rémasú în năuntru. Copií așéȓă una saú doá cărâmiȓi aláturi în lungú pe muchi și îi ȓice *cărâmiȓóra*. Unulú din copii aruncă mingea în susú, și când se lasă pînă în dreptulú mâinii o lovesce cu palma în spre cei din tabéra II și strigă : *ai!* la una ! Aceștia se atinú cu mâinile în sus ; dacă isbutescú să o prinȓă, atunci copilulú din tabéra I se ȓice că *este scosú* ; și începe altulú să o batá, érá dacă nu, elú bate mincea pînă la ȓece.

La fie-care bátae a mincei, numérá, ȓicéndú cu glasú tare : *Ai!* la doé! *Ai!* la trei! etc. Copií din tabéra II, dacă nu isbutescú a prinde mincea de susú, ei o dá înapoi d'a dura pe josú, silindu-se a loví cărâmiȓóra. Unii sunt așa de dibaci, în câtú ochescú, câtú de departe arú fi, și lovescú ; érá alȓi dáu mincea pe d'alátúrea cărâmiȓórei, orí câtú de aproape arú fi.

Trebue sciutú că dacă nu prindú mincea în mâini nici unulú din copiii taberei II, de acolo sunt datorí să dea mincea înapoi, ca să lovească cărâmiȓóra, de unde a căȓutú mincea.

Maí trebue să se scie, că mincea fiindú bătutá de către vre-unulú din tabéra I, și prinȓénd'o vre-unulú din tabéra II, după ce a atinsú pámintulú, nu se ține în sémá. Atunci ȓicú că mingea a *máncatú pámintú* saú a *pupatú pámintulú*.

Dacă pînă la ȓece orí, nici unulú din copiii taberei II n'a prinsú mincea, orí n'a lovitú cărâmiȓóra înapoind'o, apoi la a ȓecea órá celú ce o bate o dá de dinadinsú maí incetú, ca să caȓă maí aproape. Nelovindú cărâmiȓóra nici de astá datá, apoi la a unú-spre ȓecea órá copilulú o bate câtú póte elú de tare, ca să se ducá maí departe și rămâne acolo unde cade.

Atunci bâteii din tabéra II, vinú lingá cei de lingá cărâmiȓórá, ia fie-care în cârcá pe câte unulú din tabéra I, și îi duce pînă unde a căȓutú mincea. Aci copilulú ce a fostú bătut'o, apucá mingea cu picioarele, și așa este dusú în cârcá înapoi la cărâmiȓórá.

Elú se silesce să ție mincea bine cu labelé piciorelorú, pînă la loculú lui, căci de nu, unde o scapá, acolo este lăsatú josú. Atunci elú trebue

să-și ia mincea cu mâna și să se întorcă pe jos la cărămijoră. Apoi se începe jocul din nou, fiindu totu ei înăuntru.

Când se întâmplă de *spurcă* toți băeții taberei I, adică pînă n'a apucatu să dea mincea pînă de zece ori, atunci cei dela tabera I esu, și cei de la tabera II intră înăuntru, și încep jocul din capētu.

---

### JOCULŪ D'A CALDA.

Acesta este unu jocu éráși cu mincea .

Se adună ori câți băeți voru să se jóce, și se facu unu cercu. Unulu dintr 'inșii trântesce mincea în mijlocul cercului, și sărindu în susu, celu care va putea să o prinđă încalecă pe celu ce a trântitu mincea.

Acumú toți cei-lalți băeți se facu jumătate de cercu din naintea băiatului ce stă călare. Acesta trântesce mincea în mijlocul loru, tare, ca să sară câtu se póte de susu.

Daca băiatulu care s'a făcutu calu este dibaciú și prinde mincea, încalecă elu pe celu ce a fostu călare și a trântitu mincea.

Daca nu, celu ce a prins'o încalecă și elu, și asemenea trântesce mincea. De câte ori se va trânti mincea, și câți o voru prinde, de atâtea ori și atâți inși încalecă pe băiatulu care a fostu făcutu calu.

Se întâmplă că, ori n'a fostu mincea trântitu bine, ori, voindú mai mulți a o prinde din săritura ei, să nu se prinđă de nimeni și să rămie josu. Atunci infr'o clipă se respândescú cari încotro apucă. Érá băiatulu ce a fostu calu se repede, ia mincea și aruncă cu dinsa după unulu care i se pare lui că arú puté să'l lovescă, ori, daca vede elu că n'o să póta să lovescă pe nimeni, aruncă mincea către unulu pe care lú socotesce elu mai dibaciú, ca să'l facă unu calu. Isbutindú acela să lovescă cu mincea pe cine-va, dreptul de a încaleca întâiu este alu băiatului ce a cerutu să'l facă calu ; érá de nu lovesce pe nimeni, apucă mincea de unde a căđutu celu ce póte și-și face lui-și calu. Se înțelege dela sine că toți se ferescú de a fi loviți.

De cum lovesce pe cine-va, ori fostulú calu, saú altulú, se adună toți ca să'lú încalece, de voru prinde mincea, cându o va trânti celu care lú încalecă pentru întâia órá, facu adecă cumú a făcutu și cu celu care a fostu calu la întâia dată.

În chipulú acesta urméză joculú acesta pînă ce li se uresce băeților și ori se lasă de elu, ori începe altulú.

## JOCULŪ D'A CRAIA ÎNCĂLECATA.

(În Transilvania se țice d'a țpa cãlare)

Și acestŭ jocŭ este cu mincea.

Se alegŭ perechî, perechî orî cãțî băețî vorŭ fi. Se punŭ la o cãtŭ se pôte de aceeași depãrtare una de alta fie-care pãreche în chipŭ de rôtã.

Unŭ rãndŭ de băețî din pãrechî, se facŭ cãi, și celŭ-l-altŭ rãndŭ încalecã pe perechea lorŭ. Acumŭ ceî cãlãri începŭ a arunca mincea de la unulŭ la altulŭ, adecã totŭ spre drépta, numérãndŭ. Cãndŭ ajungŭ la numérulŭ țece, fie-care pãreche trece d'a cãlarele spre drépta, în loculŭ vecinului, și începŭ a arunca mincea din noŭ, éráșî spre drépta.

Daca vr'unulŭ din ceî cãlãri scapã mincea josŭ, fãrã sã o prindã, toțî ceî ce aŭ fostŭ cãlãri, se facŭ cãi, și ceî ce aŭ fostŭ cãi încalecã pe tovarășulŭ ce l'a fostŭ încãlecatŭ. Începŭ joculŭ, adecã aruncã mincea dela unulŭ la altulŭ, precumŭ a fãcutŭ și ceî dintãiu, și totŭ astŭ-felŭ pînã se invoescŭ a se lãsa.

---

## JOCULŪ D'A PÓRCA.

Acesta este jocŭ de băețî.

Se adunã orî cãțî băețî voescŭ sã se jõe. Fie-care din eî își are ciomagulŭ seŭ. Mai întâiu punŭ vêrfulŭ ciomegelorŭ la unŭ punctŭ în pãmîntŭ, și învêrtîndu-se unulŭ dupã altulŭ apêsãndu'șî ciomagulŭ în pãmîntŭ, sapã o grópã adãncã ca de țece centimetri, pe care o numescŭ *jirŭ* (în Transilvania se numesce *ćurŭ*).

Facŭ apoi la de o potrivã depãrtare una de alta, împrejurulŭ jirului, atãtea gropițe, cãțî băețî sunt, mai puțînŭ una (aceste gropițe în Transilvania se numescŭ *rãci*). Aceste gropițe sunt atãta numai de marî, cãtŭ sã încapã în ea capêtulŭ de josŭ alŭ ciomagului. Ele nu sunt mai depãrtate de jirŭ de cãtŭ atãtu, cãtŭ sã pôtã ajunge cu ciomegele, dela gropițã pînã în jirŭ.

Se alege unŭ osŭ, genuche de vacã saŭ o bucatã de ciolanŭ, cãtŭ se pôte mai gogonețŭ, pe care îlŭ numesce *pórcã*.

Acum se alege cine sã fie porcarŭ, ca sã ducã pórcã la jirŭ. Pentru acêsta unulŭ din băețî ia tôte ciomegele pe amîndoë mãinile și le aruncã pe d'asupra capului, pe tôte de odatã la spate. Apoi fãrã a se uita, se dã d'andaratele pînã ce calcã pe unulŭ din ciomege. Bãiatulŭ pe alŭ cãruî ciomagŭ a cãlcatŭ mai întâiu, se face porcarŭ. Ceî lalțî băețî prindŭ fie-care cãte o gropițã și punŭ într'insa capêtulŭ ciom

gului seü. Unulü din ei aruncă pörca la o depärtare öre-care, și porcarulü este datorü sä o aducă la jirü, lovind'o cu ciomagulü.

Cändü se apropie de gropițele bäeților, elü o duce încetü și o apërä de loviturile lorü, punëndü ciomagulü dinaintea ei. Sunt unii așa de dibacî că toți cei-l-alti bäeți vöindü sä lovescä pörca, lovescü în ciomagulü lui și elü duce pörca pînä o bagä în jirü.

Atuncî toți bäeții sunt datorî sä-și schimbe loculü și sä ia în stäpänire altä gropiță. Cei mai iuți de mänä, pe întrecutele se facü stäpänî pe gropița vecinului punëndu'și capëtulü ciomagului mai iute decâtü altulü. Unulü din cei mai molaticî rëmäne fără locü, și acela se face porcarü.

Se întemplä ca unii porcarî, mai puținü îndemänaticî, aducëndü pörca către jirü, bäeții ce pändescü ca sä nu între în jirü, o lovescü dändu-i-o înapoi departe, érä elü, porcarulü, nu isbutesce sä o aducä la jirü.

Atuncî elü strigä *stätula* sau *rësbätuta*. Bäeții își lasä gropițele, se apropie nițelü de jirü și-și plimbä ciomegele pe d'asupra jirului, într'o parte și în alta, härjiindü pämintulü cu virfulü ciomegelorü, spre a apëra gröpa cea mare, adecä jirulü, ca sä nu între pörca în ea. Elü aruncä pörca pe d'asupra capetelorü bäeților în astü-felü de chipü ca sä cadä dreptü în gröpa numitä jirü. Acësta este singura datä cändü porcarulü pune mäna pe pörcă; încolo totü cu ciomagulü trebuie sä o mäne.

Bäeții se aținü bine, și nu lasä sä între pörca în jirü, ci îi dä lovituri țepene, ca sä se ducä câtü de departe. Cei lalti bäeți n'au voe sä pue mäna pe pörcă nici odatä. Daü ei lovituri în pörcă, darä în același timpü se päzescü förte bine ca sä nu le apuce porcarulü gropițele; cäci acela peste a cui gropiță se va face stäpänü porcarulü, puindü într'insa capëtulü de josü alü ciomagului seü, acela ñicü se va face porcarü, și joculü merge înainte.

Astü-felü fiindü, de multe ori porcarulü, daca este este mai molaticü și nedibaciü de a'și mänuî ciomagulü, rëmäne porcarü câtü ține joculü.

Acestü jocü ilü jöcă bäețandrii, cäci este cam primejdiosü. De multe ori se lovescü cu ciomegele, se înțelege că din greșelä, peste picioré mai cu sémä, sau în altä parte a trupului, de se facü cucue acolo unde a fostü cine-va lovitü.

## JOCUL Ț A ASCUNSELE.

(Saŭ d'a v'așî ascunsă)

La acestŭ jocŭ pôte să ia parte orî câșî copii s'arŭ afla, băeșî saŭ fete: Înainte de a începe joculŭ, se adună toșî copiii și se aședă în cercŭ. Unulŭ dintre dinșii începe a ȑice una din aceste formule de alegere :

I.            Ênghi,  
Pênghi,  
Țurcază,  
Răpița,  
Păpița,  
Nót.

saŭ :

II.           Ópi sécna, sécna pí,  
Chésti 'mbóli, nácostî,  
Țângăr,  
Mângăr,  
Ná caftó  
Tá aftó  
Belénger,  
Buf.

Saŭ :

III.          Ála,  
Bála,  
Pórtocála,  
Cióc,  
Bóc,  
Tréci la lóc.

Saŭ :

IV.          Ūna mía  
Cú scumpia  
Ce-ái mâncát,  
De te-ái umflát,  
Șépte píte ș'un pitóiu  
Ș'un gaván de ústuróiu.

Saŭ :

V.           Êșî fetișă  
D'în portișă



Că te-aşteptă Tálión,  
 Tálión, feciór de dómn,  
 Cú tichíe,  
 Dé fringhíe,  
 Şí pană de ciocârlíe,  
 Cú cărúţa Rádului,  
 Cú cai 'mpĕrátulŭi  
 Prín mijlóculŭ sátuluŭi,  
 Cú biciúl cumnátuluŭi  
 Dórobánţu  
 Clánţu.

Saŭ :

VI. Úna mía pálca,  
 Cé e pórumbáca,  
 Cúţítele Dánuluŭi,  
 Sábíá Cotánuluŭi,  
 Límbíci,  
 Codolíci.

Saŭ :

VII. Una-í mara,  
 Doĕ-í para,  
 Trei-í rugu  
 Piciorugu,  
 Solomon Socotea  
 Cingemi-ţi-l,  
 Podobi-ţi-l,  
 Şi maŭ iute,  
 Du-te (1),

atingĕndŭ pe fie care copilŭ cu degetulŭ cândŭ pronunţă câte o silabă însemnată cu unŭ accentŭ din űicerile de maŭ susŭ. La celŭ ce se isprăvesce silaba din urmă a unĕia din aceste formulĕ de alegere, acela ese din cercŭ. Apoi începe din noŭ a űice, şi totŭ astfelŭ pînă esŭ din cercŭ toŭi copiŭi la care a ajunsŭ silaba din urmă. Celŭ ce rămăne fără a se isprăvi la dînsulŭ formula, — şi trebuie să rămăne unulŭ,—acela *se face*. Se űice că *se face* acela care are să găsească pe cel ascunsŭ.

Acum se începe adevĕratulŭ jocŭ. Celŭ ce se űice că *se face*, stă cu faţa cătră unŭ zidŭ, saŭ cătră uluce, pune mâinile la ochi, şi întrĕbă : v'aŭ ascunsŭ ?

(1) Acĕsta din urmă se űice peste Milcov când se jócă d'a Puia Gaia, saŭ alte jocuri.  
 (Comunicat de D. G. Misail.)

Atunci copilul ce *s'a făcutu* își ia mâinile de la ochi, și începe să caute.

Cei lași băeși se ascundă cari pe unde pot, fără a răspunde nici o vorbă. Celu ce *se face*, totu întrébă, pînă ce unul din copii, dacă vede că toși cei-lalși s'a ascunsu, răspunde : *ne-amu ascunsu ! sau cucu !*

Copii cei ascunși staă tupilași în ascunđetorele lor, și așteptă vreme cu prilejū ca să iasă. Ei pândescū, și cândū bagă de sémă că celū ce îi caută se uită în altă parte , éră nu în spre ei, de odată hopū ! esū din locurile unde erau ascunși și repede fugū cătră locul unde a statū copilul cu mâinile la ochi.

Dacă isbutesce să scuīpe sau să pue mână pe locul de la zidū, orī de la uluce, acolo adecă unde a statū celū ce *s'a făcutu*, este scăpatū.

Băiatulū ce s'a făcutu însă, caută să prinđă pe unul din toși. Și atunci celū prinsū *se face elū* ; dacă nu, *se face* totū copilulū dintăiū pînă ce va putē să prinđă pe unul din toși.

Dacă se întămplă să dea peste vre-unulū din copii în ascunđetorea luī, îi face locū să fugă. Pentru acēsta se dă inapoi cu trei pași. Celū ascunsū ese repede și dă fuga cătră locul de la zidū orī de la uluce ca să pue mână orī să scuīpe; dacă ilū prinde, *se face* atunci celū prinsū, de nu, *se face* totū copilulū ce n'a pututū să prinđă pe nici unulū din jucători.

---

## POSTERITATEA LATINULŪ *FAX* IN LIMBA ROMANĂ.

### UNŪ QUADRUPLETŪ LINGUISTICŪ

de

B. P. HASDEŪ

---

Intr'unū interesantū articolū, publicatū în Memoriele Societății de Linguistică din Paris (t. I p. 162 sqq.), ilustrulū meū amicū d. Michel Bréal, vorbindū despre dubletele limbei latine, constată unū quintupletū în cele cincī numi pentru diferitele nuanțe ale culorii galbene :

*flavus, fulvus, helvus, gilvus, galbus...*

carî tôte — dice elü — «ne sont, vues de près, que des variantes du même adjectif.»

Dacă nu unü quintupletü, fie-ne permisü de a înregistra în limba română celü puşinü unü quadrupletü : patru cuvinte, patru forme diverse, patru odrasle bine caracterisate, născute tôte dintr'o singură vorbă....

Sufixulü latinü deminutivalü *-culus (-um)* şi *-gulus (-um)*, la femininü *-cula* şi *-gula*, devenitü deja în latina vulgară *-clu*, *-glu* şi *-cla*, *-gla*, este represintatü la Românii din întréga Daciä Traiană, apröpe întocmai ca în limba italiană, prin *-chü* şi *-che* sau *-chie*, *-ghü* şi *-ghe* sau *-ghie*.

Aşa :

Lat. <i>geniculum</i> ,	Ital. <i>ginocchio</i> ,	Rom. <i>genuchü</i> , <i>genunchü</i> ;
» <i>musculus</i>	» <i>muschio</i> ,	» <i>muşchü</i> ;
» <i>oculus</i>	» <i>occhio</i> ,	» <i>ochü</i> ;
» <i>pediculus</i> ,	» <i>pidocchio</i> ,	» <i>pëdunchü</i> ;
» <i>paricula</i>	» <i>parecchio</i> ,	» <i>päreche</i> , <i>pärechie</i> ;
» <i>ungula</i>	» <i>unghia</i>	» <i>unghie</i> , <i>unghie</i> ;
» <i>auricula</i>	» <i>orecchia</i> ,	» <i>ureche</i> , <i>urechie</i> ; etc.

În acelaşi modü, fără paralelurî italiene :

Lat. <i>coliculus</i> ,	Rom. <i>curechü</i> ;
» <i>*raducula</i> ,	» <i>rădiche</i> ;
» <i>*renuculus</i> ,	» <i>rcnichü</i> , <i>rërunchü</i> ;
» <i>trunculus</i> ,	» <i>trunchü</i> ;
» <i>maniculum</i> ,	» <i>mänuchü</i> , <i>mänunchü</i> ;
» <i>avunculus</i> ,	» <i>unchü</i> ;
» <i>angulus</i> ,	» <i>unghü</i> ; etc.

Totü aşa pentru sufixulü latinü *-tulus (-um)* şi *-tula*, contrasü în latina vulgară la *-tlu* şi *-clu*, *-tla* şi *-cla*, precumü :

Lat. <i>vetulus (vec'lu)</i> ,	Ital. <i>vecchio</i> .	Rom. <i>vechü</i> ;
» <i>astula (asc'la)</i> ,		» <i>aşche</i> , <i>aşchie</i> ;
» <i>mutula (muc'la)</i> ,	» <i>mucchio</i> ,	» <i>muche</i> , <i>muchie</i> ; etc.

Numai în vr'o doë-trei casurî a predominitü o altă tendinşă a foneticeî române, aceia adecă de a trece la noi pe latinulü

l între vocale în r, astŭ-felŭ cã, precumŭ din lat. *gula* avemŭ *gurã* saŭ din *mola* — *mórã*, de asemenea s'aŭ fãcutŭ :

Lat. <i>singulus</i> ,	Ital. <i>singolo</i> ,	Rom. <i>singurŭ</i> ;
» <i>masculus</i> ,	» <i>maschio, mascolo</i> ,	» <i>mascurŭ</i> ;
» <i>lingula</i> ,		» <i>lingurã...</i>

Latinesce «o torŭã», «o masalã», se numŭa *fax*, iar de aci deminutivulŭ clasicŭ *facula* «petite torche», vulgarulŭ latinŭ *facla* (cf. Diez, *Etymol. Wörterb.* ed. 2 t. 1 p. 178), alãturi cu care mai exista în gura poporului forma *flacula*.

Miklosich (*Rumun. Untersuch.* II p. 42) a bãnuitŭ celŭ de'n-tãiu cã romãnulŭ *flacãrã* derivã din vulgarulŭ latinŭ *flacula*, fiindŭ astŭ-felŭ paralelŭ italianului *fiaccola*, în care *fia-*, ca totŭ-d'a-una, represintã pe latinulŭ *fla-*. O dificultate óre-care ne face finalulŭ *-ãrã* în locŭ de *-urã*; sã nu uitãmŭ însã cã în același modŭ se ñice la noi *ñandãrã* alãturi cu *ñandurã*. Existența unei forme latine poporane *flacula* fiindŭ o datã constatãtã nu numai prin actualulŭ italianŭ *fiaccola* și prin vechilulŭ italianŭ *falcola*, dar încã mai cu sãmã prin *fiacca* «torŭã» în dialectulŭ meridionalŭ alŭ limbei sarde (Spano, *Vocab. sardo*, t. I p. 215), e peste putința de a nu vedé perfecta identitate între acelŭ *flacula* și romãnulŭ *flacãrã*, așa cã remãnŭ pe josŭ ambele derivațiuni propuse de d. Cihac (*Dict.* II p. 660) : una din latinulŭ *flagrare*, cea-l'altã «plutôt» din greculŭ  $\phi\lambda\acute{o}\gamma\alpha$ . Sã se observe cã latinulŭ vulgarŭ *flacula* se nãscuse prin fusiunea lui *facula* cu *flamma*. În acestŭ chipŭ, sub raportulŭ sensului ca și sub alŭ formei, romãnulŭ *flacãrã*, mai corectŭ *flacurã*, este și nu póte fi altŭ ce-va decãtŭ latinulŭ *flacula*. Mai avemŭ darã încã unŭ specimenŭ foneticŭ de felulŭ lui *mascurŭ* = *masculus*, *singurŭ* = *singulus*, *lingurã* = *lingula* etc.

Din cele doue forme latine *flacula* și *facula*, ambele deminutive din *fax*, pe cândŭ *flacula* trecea pe o cale mai rarã în *flacãrã*, *facula* pãștia la noi pe drumulŭ celŭ ordinarŭ pentru a deveni *fache* saŭ *fachiã*. Acestŭ *fachiã* se aude pînã astãzi la țeraniil din munții Moldovei, dupã cumŭ ne-a încredințatŭ d. Nicu Gane; iar din vechile texturi, gãsime pe *fache* anume în

ParimiarulŢ dela 1672 alŢ mitropolitulŢ DosofteiŢ, part. II f. 12 v., unde se traduce unŢ pasagiŢ din ProverbiŢ lui SalomonŢ (XVI, 28) Ţn urmŢtorulŢ modŢ :

Vir perversus transmittit mala,  
et fa cem (λαμπτήρα) doli ac-  
cendet malis....

OmulŢ ŢndŢrŢpnicŢ sloboade  
rŢiale Ţi fa che (φάκε) de vicle-  
ŢugŢ luminŢdŢ de face sŢmnŢ  
rŢilorŢ....

Unde darŢ textulŢ latinŢ ne dŢ pe *fax*, romŢnesce citimŢ  
*fache*, formŢ organicŢ din deminutivulŢ *facula*.

Ţn Biblia BucurescŢnŢ din 1688, pasagiulŢ Ţn cestiune,  
pag. 437 col. 2, sunŢ aŢa : «bŢrbatulŢ ŢndŢrŢpnicŢ trimite  
rŢele Ţi luminŢtorŢu de vicleŢugŢ aŢŢŢŢ rŢilorŢ...»

Dar alŢturiŢ cu *fache*=lat. *facula*, Ţn acelaŢi ParimiarŢ la  
II f. 20 v. (Proverb. XXI, 4) ne ŢntimpinŢ *fŢcliŢ* :

...fax (λαμπτήρ) autem impio-  
rum peccatum...

...fŢ cli Ţa (φικκλŢα) necuraŢŢ-  
lorŢ Ţaste pŢcatulŢ....

Ţn Biblia BucurescŢnŢ, p. 440 col. 1 : «luminŢtorŢulŢ  
necuraŢilorŢ pŢcatele sŢntŢ...»

Ţar Ţn ParimiarŢ la II f. 58 v. (Isaia, LXII, 1):

...salutare meum sicut la m p a s  
(λαμπŢς) ardebit...

...spŢsenŢa mŢa ca fe cli Ţa (φε-  
κκλŢα) va arde...

Ţn Biblia BucurescŢnŢ, p. 483 col. 2 : «mŢntuireŢ mŢ ca o  
«fŢclie va arde...»

AlŢturiŢ cu *fache*, absolutamente cu acelaŢi ŢnŢelesŢ de «fax,  
λαμπτήρ, λαμπŢς», RomŢniiŢ aŢ darŢ *fŢcliŢ*, care, dupŢ fonetica  
limbeiŢ nŢstre, nu pŢte deriva d'a-dreptulŢ din latinulŢ *facula*,  
Ţi totuŢi indirectŢ nu pŢte sŢ nu derive de acolo.

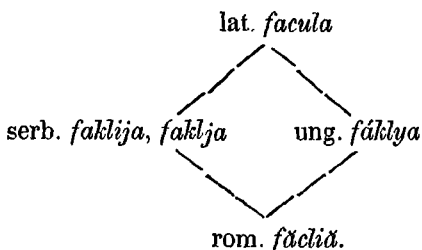
ŢnsŢ cumŢ anume?

D. Cihac (*Dict.* II p. 106), Ţntre «ElŢments slaves», ne spune :

«FŢclie, s., torche ; - *fŢcliŢ*Ţ, s., porte - torche ; *userb.* faklija, *nserb.*  
«faklija, vaklija, *nsl. cr.* baklija, *magy.* fŢklyŢ ; fŢklyŢs *porte-torche* ; *Ţt.*  
«fiaccola, falcola, *esp.* hacha, *port.* facha, *prov.* falha, falia, *vfr.* faille ;  
«*vhall.* fakola, *facchela*, *nhall.* vackel, *nhall.* fackel ; du *lat.* *facula*  
«(*fax*) ; le mot *dacor.* vient direct. du *slave-magy.*, une dŢrivation *di-*  
«*recte* du *lat.* aurait dŢ donner *fachie* = *facula-fac'la.*»

Aşa dară d. Cihac nu scie de locū că din latinulū *facula* Româniū posedă în faptū pe *fache*, care se pronunță și *fachie*, precumū din *auricula* avemū *wreche* pronunțatū și *wrechie*. Câtū se atinge de *făcliă*, d sa afirmă, fără nici o rezervă, că ea ne vine «directū dela Slavī și Maghiari», carī la rîndul lorū aū format'o din latinulū *facula*.

Decī, genealogia propusă de d. Cihac este cam așa :



Acastă genealogiă e radicalmente greșită, căci :

1. Unū cuvîntū românescū sub o singură formă nu ne pôte veni în același timpū dela Serbi și dela Unguri totū-o-dată.

2<sup>o</sup>. Nici Serbiū, nici Unguriū, nu avuseră a face vre-o dată d'a-dreptulū cu vechiū Romanī, iar prin urmare nu d'a-dreptulū puteau să împrumute pe *faklija* sau pe *faklya* din limba latină, de unde, dintre popóre neromanice occidentale, aū împrumutatū d'a-dreptulū pe *facula* numaī Germaniū, la carī *Fackel* este o formațiune corectă, întocmai ca *Onkel* din *avunculus*, *Buckel* din *buccula*, *Zirkel* din *circulus* etc., adecă cu germanulū *-kel* pentru latinulū *-culus* sau *-cula*.

3<sup>o</sup>. Din latina oficială sau eclesiastică a vécului de mijlocū iarăși nu puteau Serbiū și Unguriū să lea pe *faklija* sau *faklya*, căci atunci arū fi căpētātū o formă intactă, adecă *fakula*, celū multū *fakla*, precumū este la Bohemi, la Slovaci și la Sorabi (cfr. Linde, *Slownik polskiego jezyka*, ed. 1861, t. 6 p. 207).

4<sup>o</sup>. Serbiū n'aū luatū cuvîntulū dela veciniū Italiani, căci italianulū *fiaccola* și chiarū *falcola* n'are aprópe nici o asemănare cu serbulū *faklija*.

5<sup>o</sup>. Unguriū n'aū luatū cuvîntulū dela veciniū Germani,

căci din germanul *Fackel* ei posedă deja o altă formă *fokla*, uîtată de d. Cihac, cu o tranziţiune fonetică normală, ca din latinul *tegula* prin germanul *Tiegel* maghiarul *tégla*, adecă latinul *-cula* sau *-gula* prin germanul *-kel* sau *-gel* trecëndu la Ungurii în *-kla* sau *-gla*, nu în *-klya* sau *-glya*.

6°. In fine, dacă vomă admite că Ungurii aũ pe *fáklya* dela Serbi sau Serbiũ pe *faklija* dela Ungurii, totuşi vomă ajunge la conclusiunea că una din douẽ : dacă nu Ungurii, atunci Serbiũ vorũ fi luatũ cuvîntulũ dela Români, de órã ce din latina, dela Italiani şi dela Germani nu puteau să'lu iea.

In acestũ modũ, genealogia propusă de d. Cihac se distruge cu desăvîrşire; însă in locu-ĩ ne apare o altă imposibilitate. Din latinul *facula* Româniũ aũ pe *fache* sau *fachiã*; din românuľ *fache* sau *fachiã* nu se póte trage nici serbulũ *faklija*, nic maghiarul *fáklya*, dar nici alũ nostru *fãcliã*. Cumũ dară vomũ mai ñice că Ungurii sau Serbiũ aũ împrumutatũ vorba dela Români?

Muñarea grupuluĩ latinũ *-cla* in *-che* datézá in dialectulũ daco-românũ abia de pe la finea evuluĩ mediũ. In macedo-romãna elũ nu s'a muñatũ nici pînã astãđi :

Lat. <i>vetula</i> ( <i>vecla</i> ),	mac.- rom. <i>veclre</i> ,	dac.- rom. <i>veche</i> ;
« <i>auricula</i> ( <i>oricla</i> ),	« <i>ureclre</i> ,	« <i>ureche</i> ;
« <i>coturnicula</i> ( <i>quoturnicla</i> ),	« <i>peturicre</i> ,	« <i>pãtrniche</i> ; etc.

Există probe textuale, că in secolulũ XV Daco-romãniũ mai ñiceau încă *uréclre* in locũ de posteriorulũ *ureche*. Aşa in tr'unũ actũ din 7 ianuariũ 1407, mitropolitulũ Moldovei Iosifũ, in-sãrcinãndũ pe boierulũ Petru Ureche de a întruni sub o singurã administraţiune mõnãstirile Némţu şi Bistriţa, ilũ nu mesce «U r é c l é » : « П С П А Н А П Е Т Р А О У Р Ъ К Л Ъ » (Hasdeũ *Arch. istor.*, t. I part. I pag. 140). Prin urmare, pe atunci se mai vorbã la noi :

*rãdicre* = *raducula* ;  
*pãréclre* = *paricula* ;  
*faclre* = *facula*...

Printr'unŭ paralelismŭ fórte caracteristicŭ cu limba italiană, Daco-românii aŭ ajunsŭ după aceia la *wrechid* și *wreche* = it. *orecchia*, pe cândŭ Macedo-românii s'aŭ opritŭ la *wreclie*; dar acésta dovedesce numai că cei de'ntâiŭ se desvoldaŭ liniștiți în patria lorŭ primitivă, pe cândŭ cei-l'alți, eșiți totŭ de acolo în véculŭ de mijlocŭ și sguduiți prin migrațiuni, aŭ fostŭ împedecați de a urma cu încetulŭ unei asemeni liniștite desvoltări, așa că în unele puncturi ei aŭ remasŭ pré-îndérîtŭ, în altele aŭ mersŭ pré-înainte.

Orî-cumŭ dară, pînă pe la 1400 Românii din Dacia Traiană điceaŭ *faclic*. Acéstă este forma pe care ei aŭ împrumutat'o atunci Serbilorŭ și care, după ce o transplantaseră astŭ-felŭ în afară, la dînșii a-casă a scăđutŭ apoi la *fachid* saŭ *fache*.

Iată decŭ limpedită originea vorbeŭ la Serbi. Aceștia n'aŭ luat'o nici din latina, nici dela Italiani, ci anume dela Români înainte de anulŭ 1400. Totŭ dela Români, fie d'a-dreptulŭ, fie prin Serbi, nu însă dela Germani, aŭ primit'o Ungurii.

Despre unŭ numărŭ destulŭ de însemnatŭ de cuvinte curatŭ românesci în limba serbă, vomŭ vorbi, póte, cu o altă ocaziune. Ca unŭ simplu specimenŭ, vomŭ indica aci pe *кешика* = rom. *beșică* = lat. *vesica*, pe *дурати* = rom. a *dura* = lat. *durare*, pe *креста* = rom. *créstă* = lat. *crista* etc. Vorba noastră *față* a ajunsŭ pînă la Ragusa, unde se đice *фаца* (Karadžić, ad voc.), cea ce nu s'arŭ fi pututŭ nasce din italianulŭ *faccia*.

Dar ne'ntórcemŭ la *făclid*.

Căpétândŭ pe vechiulŭ daco-românŭ *faclic*, de'ntâiŭ fără nici o modificare materială, adecă *faklje* (citesce *faclic*), Serbiŭ aŭ lungitŭ după aceia pe *-je* (*-ie*) în *-ije* (*-iie*), ca în *ijem* pentru *jem*, *vrjeme* pentru *vrjeme*, *bijel* pentru *bjel* etc., printr'o particularitate specifică a foneticeŭ serbe, despre care a se vedé Miklosich, *Vergl. Lautlehre d. slav. Sprachen*, Wien, 1852, p. 309 sqq. Așa s'a născutŭ serbulŭ *faklije*. Intr'unŭ manuscriptŭ serbŭ din secolulŭ XV : *свѣтлѣ еше крѣ факлиѣ*, adecă : «luminări și încă și făclii» (Miklosich, *Lex. palaeosl.* p. 1085).



Pe acestŭ *faklija*, Serbiŭ l'aŭ împrumutatŭ apoi la rîndulŭ lorŭ Românilorŭ, cari, așeđândŭ accentulŭ pe finalulŭ *-iă* după norma limbii nŃstre, s'aŭ pomenitŭ de o dată cu *făcliă*, transformățiune serbescă a vechiului românŭ *faciie*, alături cu *fache* saŭ *fachiă*, ultima fasă curatŭ indigenă din același vechiŭ românŭ *faciie*.

Unŭ fenomenŭ absolutamente analogŭ ne oferă istoria unui cuvîntŭ francesŭ. Franțusesce *bougette*, deminutivŭ dela *bouge*, însemnăză «săculețŭ de piele pentru bani». Trecîndŭ cu Normanđii în Anglia, acestŭ cuvîntŭ a devenitŭ acolo *budget* cu sensulŭ de «punga Statului». În secolulŭ nostru Francesii, fără a fi perdutŭ pe vechiulŭ lorŭ *bougette*, aŭ mai primitŭ dela Englesi pe *budget*. Astă-đi ambele vorbe circulăză alături, fie-care cu propria sa nuanță de semnificațiune. Și *budget*, și *bougette*, sunt unulŭ și același cuvîntŭ francesŭ, cu singura deosebire că celŭ de'nțaiŭ făcuse o lungă călătoria prin străinătate, întorcîndŭ-se apoi în Franța îmbrăcatŭ după moda englesescă. La noi, *făcliă* corespunde lui *budget*; *fache* corespunde lui *bougette*. *Fache* este unŭ Românŭ remasŭ Românŭ; *făcliă* este unŭ Românŭ schimonositŭ serbesce. Și precumŭ în Franța bietulŭ *bougette* începe a se uita, eșîndŭ din usŭ, devenîndŭ «vieux» după observațiunea lui Littré, pe cîndŭ tŃtă lumea se îndesă la tînerulŭ *budget*; totŭ așa la noi bătrîna *fache*, exclusă din dicțiunare, mai trăesce părăsită numai dŃră în munții Moldovei, pe cîndŭ re'noita *făcliă* arde pretutîndenî.

Așa dară, din forma deminutivă a latinului *fax* noi avemŭ pînă aci în limba română trei cuvinte: *flacără*, *făcliă* și *fache* saŭ *fachiă*, fie-care cu câte o nuanță proprie de semnificațiune:

1<sup>o</sup>. *Flacără* însemnăză «flamme».

2<sup>o</sup>. *Făcliă* — «flambeau», dar mai cu sémă «cierge», «lumină de cêră», «candela cerea» (*Lex. Budan.* p. 209), avîndŭ astŭ-felŭ o întrebuițare mai multŭ bisericescă.

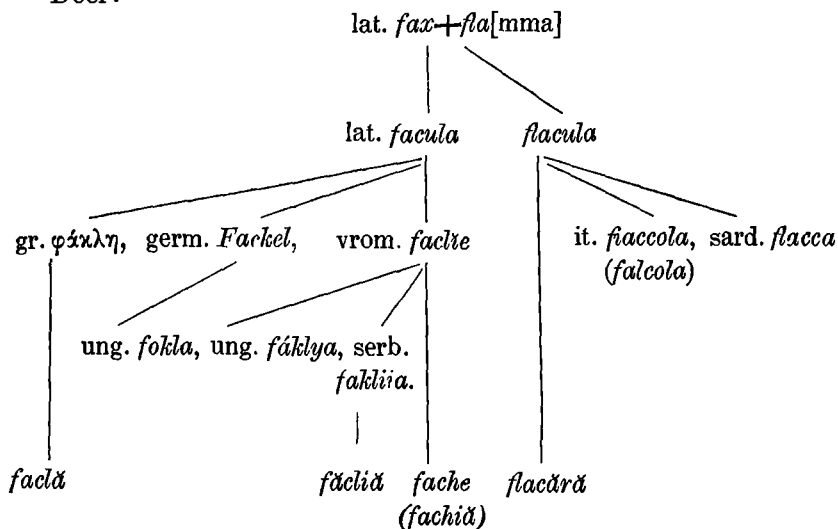
3<sup>o</sup>. În fine, *fache* saŭ *fachiă* conservă la țeraniŭ din nordulŭ Moldovei sensulŭ celŭ vechiŭ alŭ latinului *fax*: «o bucată de lemnŭ pentru a lumina», «o torță dintr'unŭ lemnŭ re-

șinosă», «torche» în înțelesul strict al cuvîntului, un înțeles pentru care s'a introdus la noi și s'a răspândit în epoca fanariotică *masalà*, adică turculă *meşaleh* prin intermediul neo-grecului *μασαλάς*, căci d'a-dreptul dela Turci amă avé *maşalà*, precumă este *μασαλα* la Serbi.

Dar alături cu *făcliă*, avëndu aprópe același sens, Români mai aú încă *facă*, pe care Costinescu (*Vocab.* p. 417) definește prin : «făcliă mare de céră ce se ține în mână la serbări sau ceremonie».

Curat foneticesce, acestă *facă* ară puté să derive din germanul *Fackel* (=lat. *facula*), întocmai ca românul *țiglă* din germanul *Ziegel* (=lat. *tegula*). Se opune însă faptul istoric, că la noi nici un termen bisericesc nu este și n'are de unde să fie de origine germană, ba nici de cea latină medievală, adică de o provenință catolică. Românul *facă* este bisantinul *φάκλι* (Du Cange, *Gloss. med. Graecitatis*, Lugduni, 1688, p. 1660), format el însuși din latinul *facula*. Acestă derivațiune e corectă istoricesce și foneticesce totu-o-dată. Istoricesce, căci o mare parte din terminologia noastră eclesiastică este grécă : *aghiasmă*, *naforă*, *artosă*, *icónă*, *metaniă*, *potiră* etc.; foneticesce, căci greculă *-kl-* și *-gl-* se păstrează în româna, de ex. *paraclisă* = *παράκλησις* sau *riglă* = *ρήγλα*.

Deci :



Acastă genealogiă s'arū mai puté amplifica, dacă amū adăuga că din modernulū germanū *Fackel* s'a născutū rusulū φακελз, iar din medio-germanulū *vackel*—polonulū *wachla*; sau că dialecele serbe, din aversiunea lorū specifică pentru *f*, aū prefăcutū pe *faklija* sau *faklja* în *vaklja*, *baklja*, *baklija* etc. Pe noi însă ne interesă aci numai quadrupletulū românū...

Dar nu cumū-va să fie chiarū unū quintupletū? Dicționarulū neo-grecū alū lui Weigel (*Neugriech. Wörterb.*, Leipzig, 1796, p. 1227) indică vorba φακοῦρα «Lampe, Licht, lampana, candela», care nici originală grecă nu este, dar nici din latinulū *facula* nu pôte să derive decâtū dōră prin intermediulū unei forme macedo-române *facură* cu trecerea romănescă cea normală a latinulū *l* între vocale în *r*: *facură* din *facula* ca *flacără* din *flacula*. În acestū casū, grecă va fi numai mutarea accentulū pe a doua silabă în φακοῦρα dintr'unū macedo-romănu *făcură*. Dacă această ipotesă se va verifica prin studiulū numerōselorū sub-dialecte române din Macedonia, Tesalia, Epirū și Elada, atunci vomū avé quintupletulū :

*fache—făcliă—facă—flacără—facură...*

Quintupletulū e probabilū; quadrupletulū—sigurū.

## INAINTE DE TUDORŪ VLADIMIRESCU.

CRONICĂ INEDITĂ A ȚEREI-ROMĂNEȘI DINTRE 1800 — 1821, SCRISĂ ÎN VERSURI ȘI'N PROZĂ SUB PSEUDONIMULŪ DE ZILOTŪ ROMANULŪ.

(Urmare. Veđi No. 1 și 2, 1883)

Și așa ajunseră casele dumnēlor ris și batjocoră nēmurilor, și încă începură a se și urî și a se piri unii pre alții, și mai mult decât mai nainte a împinge la bani și a face câte netrebniciī tōte, ca să isbutēscă la dregētoria Vistieriei și la tōte mansupurile. Care lucru vēdēndu-l cei mai mici boerī:boernași, și fiind-că și lor trebuia chi-verniselă, și altfel nu putea isbuti pentru căci nu se mai căuta

vrednicia și căderea, ei de cătră cei mai mari li se cerea bani, fiind că și dumnélor da, fură siliți și ei a apuca tot pē drumul acela ce se învățară dela cei mai mari. Și apoi ce să veđi de aici înainte ! fiind tréba pē cine da mai mult, vedeai căți blestemați toți in trebi ce nu li se cădea, și întindea toți in tóte părțile pē biata țără : una se cerea, nici cu trei nu se plătra ! Jeluirea nu avea loc, pentru că toți era căptușiți de hrăpire și mituire. Dreptatea ? ȕicea că aŭ perit, fiind vremea turburată. Lege, suflet, Dumneđeŭ, resplătirea ? ȕicea că sint tóte nimicuri și basne călugăresci. La bani numai se inchina, cu un cuvânt, dela cei mai mari pînă la cei mai mici, ca să scóță cele ce da și să le mai rămăie și căștig, din care să întâmpine cheltuelile hațnelor, a clupurilor (*sic*) și a altor a tot felul de desfrenări.

Să venim și la partea bisericéscă. Mitropolit se afla la venirea Rosilor Dositeiu, Grec de fel, adăpat cu învățatură, și fresce cu duh pentru patriă bun, căci tot sta la întâmplări cu boerii cei buni pentru dinsa; precum și la acéstă venire a Rosilor nu puțin s'aŭ luptat cu Turcii ce era in Bucuresci, aci cu dări de bani, aci cu rugăciune și cu alte mijlóce, cum l'aŭ luminat D-đeŭ, de s'aŭ scăpat politia întrégă și nevătămată, in vreme ce era in primejdia focului, a săbiei și a robiei, care lucru despre cei cu minte și cu frica lui D-đeŭ s'aŭ socotit desăvrișit minune Dumneđeéscă, și ȕic și eŭ că așa aŭ fost adevérat ; dar avea patima iubirii de argint, și'l smintia fórté la orânduelile arhipăstoresci. Însă fiind că dela Rosia venia Mitropolitul Gavriil, carele odiniórá fusese al Moldovei, Mitropolit și apoi lipsind și in cele după urmă ajungēnd la Rosia, unde se invrednicise pentru învățatura sa și mēdular al Soborului de acolo, și socotind Dositeiŭ Mitropolitul că va cere Scaunul Mitropoliei țerei, pentru ca să nu ajungă să i'lŭ iea, aŭ socotit mai bine să facă de sineși depártarea de Scaun cu cuvintul neputinței bétrăneților, și așa merse la Brașov spre odihnă. Íar Mitropolitul și Exarhul Gavriil nu zăbovi a veni și a intra in Scaunul Mitropoliei, nu după canónele țerei, adică ales și cerut de țără, precum este leguit obiceiŭ, ei cu putere roséscă. Care de fel fiind Román, tráit aici in tinerețile sale, ucenic al vestitului Kesarie Episcopul Rimnicului, nu fu reŭ pentru țără, căci se arăta

archiepiscop vrednic și cu dorire de turma sa, și vru multe a îndrepta din cele smintite, dar nu l' îngăduia turburata vreme a războiului și neunirea boerilor, cari în loc a fi îndemnători, ei îi era zătienitori la câte o pornire ce vrea a face spre binele obștească, iar mai ales la îndreptarea mănăstirilor țerei, pe care egumenii greci (căci de când aș intrat în Scaunul Mitropoliei Grec Mitropolit, aș lipsit și bieții egumenii români cari doră de mănăstirile lor) le-aș adus la mare dă-răpănare; că, de unde era mai înainte case îmbodobite (*sic*) pe din nău-tru cu felurimi de scule scumpe împărătesci și domnesci, și pe din afară cu moșii, vii, prăvălii și alte lucruri, și priimitore de mulți străini de se hrănea și se îmbrăca dintr'insele, cum și de se mărita fete să-race, și alte obraze scăpătate se ajutara, și cu acestea se proslăvia numele lui D-șed, după cum fericirii ctitori revind le-aș întocmit și le-aș dat și înscris prin hrisovele lor cu strașnice legături și afurisenii arhieresci și patrierșesci a se păși, aș ajuns a fi pe din lăun-tru gazde de ómeni, călugări în față, iar într'ascuns vase pline de-tótă spurcăciunea, hoși de sculele ctitoricesci, vindători și instrăinăt-ori moșiilor și altor bunuri pentru ale lor interesuri în tóte chipu-rile cele satanicesci; iar pe din afară aș ajuns neguțatoriă a hoșo-manilor greci, caștauni, cu cari întovărășindu-se cel de oșșeminția cu dinșii egumeni, vindu arendile moșiilor mănăstiresci cu tocmelă necin-stită, adică egumenii fără rușine fac câte două zapise, din care unul îl fac mincinos cu preț mai jos, pe carele îl trec în condica de veni-turile mănăstiresci, iar altul cu preț mai sus, carele este și adevé-rat, pe care îl tăinuesce de l' scie numai egumenul cu cumpărătorul, pentru ca prisosul acela, adică dela cel mincinos zăpis pînă la cel adevé-rat, să remăie pe sóma egumenilor; și alte puturose fapte se urméză de cătră dinșii, cu care aduse lucrul se mai pustiiră sfin-tele mănăstiri, comorile și podoba țerei și ajutor al atâtea suflete ce mai înainte se hrănea dintr'insele. Care vedându-le numitul Mitropolit și Exarhul Gavriil, vru a le îndrepta, precum am șis; dar unii din boeri împărtășindu-se cu mituirea dela hoșii de egumeni, mijlociră, saș mai bine să șic i se împotriviră, și așa rēmaseră bieteles mănăstiri iar pe mâinile străinilor călugări de le jefuesc cu felurimi de mij-lóce; iar mai virtos că după Exarhul Gavriil viind Mitropolit o-

rinduit tot dela Rosia un arhiereu Ignatie, de fel Grec, încă se mai întăriră Grecoteii și cașani; și din cătu se mai infrăneră în vremea Exarhului Gavriil, cu atât mai mult începură a jefui și a dărăpăna sfintele lăcașuri.

### Poeticul :

Ah, Dómnne milostive,  
 De ce pînă'ntr'atât  
 Fapte blagocestive  
 Care nu le-a urit  
 Să'ți cađ'acum urite,  
 Străine să le lași,  
 Și tocmai hotărîte  
 Pre mâini d'ășa jăcași?  
 Eū sciu că este faptă  
 Lăcașuri a zidi  
 Ție pré lăudată,  
 Decī nu ne osândi,  
 Căci fericiți strămoși  
 Cu rivnă le-aū făcut,  
 Ș'acești Greci, puturoși,  
 Vedī cum le-aū prefăcut!  
 Decī, Dómnne, fie-ți milă,  
 Nu pînă în sfirșit  
 Nu-ți fie de noi silă,  
 Pentru-al teū nume sfânt,  
 Ci caută 'ndreptéză  
 Cum scii ca un stăpân:  
 Din case-ți depărtéză  
 Ném întort și păgân!

Acest Mitropolit Ignatie era fórté impodobit cu invěțături și cu alte daruri firesci; dar de trufiă mult se stăpănia, și deosebit era fielen fórté; iar pe d'asupra tuturor, multa invěțătură care la mulți se întâmplă vătămătóre de suflet, il surpa și pre dinsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor Apostolesci, pentru că mai naintea altora batjocorița posturile, pînă și cel mare post al Sfințelor Pasci cu mănecare de carne, la care adică se îndrepta că o face pentru neputință însă de norod nu i se ținea în sémă acéstă îndreptare, ci'l

numita de eretic; iar eu, măhnindu-mă de nisce aușiri ca acestea pröste pentru arhipăstorul locului, diceam lui :

Călugăre! când te-ai suit pre Scaun arhipăstoresc,  
Urméză ca să fi sciut canonul Apostolicesc ;  
Apoi cum tu să în lăznesci aceia ce ei au legat,  
Și sfinții ucenicii ai lor asemenea și ei le-au urmat,  
Să le prefaci cu pricină că ai fi neputincios  
Și să aduci bisericeii acest blestemat ponos?

Daca erai neputincios  
Și vrăi al trupului folos,  
Arhipăstor nu puteai fi,  
Că nu e sórt'a te trufi,  
Ci este pildă să te faci  
Și celor neputincioși vraciu  
Cu erburii apostolicescii  
Care sînt chiar Dumueđeescii,  
Iar nu neghină să presari,  
C' așa chiar pe aiurea sari  
Și ești băimit, iar nu păstor,  
Și turmei otrăvit isvor.

Să ne întörcem acum la lucrurile și isprăvile ostăsescii despre partea Roșilor. Ei după sosire la Bucurescii n'au zăbovit a porni la cetatea Giurgiu ca să o iea, dar întâmplându-se de au căduť o zăpadă grea și neputënd sta, s'au întors fără ispravă. La Craiova au trimis comandirul Mihelson pe Isaisov (?) ghegeneralul cu puțini pedestrași și căți-va Cazaci, unde au făcut și căți-va oștași Români cu numele Pandurii, și au curățit și acele 5 județe de Turcii; și de acii se luoaă de mână Roșii cu Pandurii de peste Olt și cu Sărbii, și lucra împotriva Turcilor câte le sta în putință, cum și Turcii împotriva lor; dar vre-o ispravă despre nici o parte nu se făcea, nici acolo, nici în céstă parte a Valahiei cei mari și a Moldovei, pentru că, și de făcuseră zapt Roșii cetățile Benderul, Hotinul și cele-l'alte cu chipul prietinesc în față și ficlén într'ascuns, precum am arătat inapoii, dar cetatea cea vestită Ismailul din Basarabia și cetățile Braila, Giurgiu și Turnul din Valahia cea mare, sta impu-

ternicite de vrednice oști Turcesci sub căpeteniă destoinice, și le era mară piedici la socotelile lor cu a isbuti mai înainte.

Intr'acestea murind comandirul Mihelson, se orânduie comandir pré-invechitul în zile Feld-mareșalul Petru Prozorofski, carele veni cu grab și, după ce se preumblă pe la toate armadiile atât prin țera Moldovei cât și prin țera Rumânescă, se întorse la armadia cea mare din Moldova ce era la Călăeni împotriva cetăților Ismailul și Brăila, și hotărît după ce va supune pre aceste cetăți să trecă peste Dunăre. Iar în Bucuresci însemna comandir gheeneralul Milaradovici, carele cu multă dorire și bunătate se arăta asupra norodului, pe ostași îi infrina de a face supărări peste orinduelă, pe boeri îi cinstia, pe neguțătorii îi ocrotia despre ver-ce asupriri; dar mai ales făcu un mare bine că zătieni moneda ce se tăese în chipul cei turcesci din indemnarea Feldmareșalului Prozorofski, fiind firesce cumplit, care monedă fiind foarte proustă și mincinosă și risipindu-se ș'aici în țera, pe care vedându-o și neguțătorii și alți locuitori ai Bucurescilor și cunoscându-o de față amăgire și sărăciă, turburându-se toți și închidând prăvăliile, numitul gheeneral Milaradovici aușind, și chibzuind scârnavul lucru că se ponosluia însuși împăratul seș, eși prin țirg și strigă în gura mare cătră țirgoveșii a deschide țirgul și cu jurămint îi incredință că va zătieni urmarea acestei monede; după care incredințare fu gata fie-și-care, fiind că îl iubia pentru bunătatea lui, a-și deschide prăvălia sa; și incredințarea lui se făcu și faptă, căci ce va fi lucrat nu se scie, că această monedă mincinosă nu s'au risipit mai mult aici în țera, iar în Moldova tot s'au risipit, și mare pagubă s'au adus obștei. Acest Feldmareșal Prozorofski se povestia că au fost la tinerețele sale vrednică căpeteniă, dar acum se cunosc foarte prost, și negreșit din neputința bătrâneșilor, pentru că era aprópe de 100 de ani și mai-mai ajuns la nedestoiniciă a judeca lucrurile precum se cuvenia. În vremea otcărmuirii sale se făcu pornire asupra cetăților Brăila și Giurgiul a se lua cu năvala, dar la nici una n'au izbândit, încă cu mare pagubă s'au întors, pierdându-se la Brăila ca la 5000 ostași și multe căpeteni, și la Giurgiul ca vr'o 3000 ostași, mulți ofițeri și un gheeneral iscusit de călărime de husari anume Savischi, lovin-



du-se de glonț tocmai în timpă, pe care'l aduse la București, cu mare cinste l'aŭ îngropat în launtrul în sfânta Mitropoliă, aflându-mă și însu-mi privitor. Nu puțină ciudă cădu la totă armia Roséscă de o nenorocire ca acésta, care mai mult s'arunca asupra relei ot-cărnuiri a comandirilor, fiind că nici la vreme aŭ nemerit, nici câte aŭ trebuit să aibă gata, or nu le aŭ avut sau le-aŭ avut próste. Un bine mare aŭ făcut țerei acest bătrân comandir că aŭ stricat volin-tirimea, adică oștea lui Costandin-vodă Ipsilant, ce era din Harvați, Greci, Sârbi, Arnauți și alte némurî și se numita a țerei, a cărora tilhăresci fapte nu era de suferit.

Muri apoi și Feldmareșalul Prozorofschî, și în locul lui se orîndui comandirul Cuez Pagration ghenear-an-șef, care era Giurgiu de fel și se trăgea din ném împărătesc al Ghiurgiei; și fiind fost el de mic copil ucenic al pré vestitului pré-lăudatului și pré-creștinului marelui ghenear Suvarov, avea destulă iscusință la trebile oștășesci, era înțelept și blajin la fire, plăcut tuturor și iubitor de patriă, nu-mai cevași uriciune avea despre ghenearul Milaradovicî, și pricină era căci vrea Pagration să fie comandir mai mare și poruncitor tu-turor, cum și se cădea, că așa îi era sórta, iar lui Milaradovicî acésta îi cădea împotrivă, adică a da supunere lui Pagration, fiind că se obiécnuise, în politia Bucureșcilor mai virtos, a purta el numele de comandir, la care Milaradovicî greșta fórté, căci Pagration și după ném și după trépta cinului și după vrednică întrecea pe Milarado-vicî; și în cea după urmă voința și porunca împărătescă a fi coman-dir Pagration era îndestul pentru Milaradovicî, căci trebuia a fi su-pus, mai virtos legilor Evropeicesci câtând; nu mai puțin aŭ intrat între amindoué aceste obraze uricune și dintr'altă pricină, ce arăt mai jos.

Doi din boerii cei mari era mai cu sémă cari se mânca pen-tru Visteriă : vistierul Costandin Filipescul și vistierul Costandin Varlaam. Varlaam dicea că i se cade, pentru căci aŭ slujit mai mult : slujba i-aŭ fost că la venirea Roșilor aŭ fost trimis din partea celor-l'alți de i-aŭ îndemnat a veni mai în grab, să nu apuce să facă Turcii vre-un reŭ orașului Bucureșcilor; Filipescul dicea că i se cade, căci este boer mai mare, mai bătrân, aŭ mai fost vistier și

scie mai bine a otcărui. Gheneralul Milaradovici împrietenindu-se mai mult cu casa Filipescului, trăgea Visteria pe séma Filipescului; Varlaam rēsbind la gheneral-comandor Pagration cu dovedirea slujbelor sale, trăgea Pagration Visteria pē obrazul lui Varlaam; așa în sfirșit Pagration, ca să facă pe Milaradovici să înțelégă mai multă puterea sa, mijloci de aduse poruncă împērătescă și arădică pe Filipescul cu tótă casa lui, feciori, fete, surghiun la Rosia; care nu puțină incremenire pricinui la toți de obște, mulți se și bucurară. dar cu mult mai mulți se intristară, iar mai ales sārăcimea, pentru că Filipescul, și de avea alte cusururi derăpănătoare, dar fōrte ajutora și miluța pre sāraci.

După acésta rămase Varlaam vistier mare și tare, că de s'ar fi și mai aflat din boeri mușterii pentru Visteriă, dar patima Filipescului îi ținea incremeniți. Însă sciut să vē fie că a se împotrivi și a se lupta unul cu altul aceste două ipochimene, adică Filipescul cu Varlaam pentru Visteriă, trebuia și căderi după slujbe și după stare, dar și pungă nu puțină; drept acela urma și Dumnélor a se sili spre dobândire de bani, și acésta se spărgea în capul ticălosului norod, căci pentru una nu se mulțumta cu două și cu trei ca să pótă ei întimpina dările pe la unii-altii din căpetenii prin care se lucra căștigarea Visteriei, cum și balurile și alte țeremonii ce neconțin trebuia să facă tuturor ghegenerarilor și pînă la cei mai mici ofițeri ai armiei, pentru ca să-i căștige prieteni; și pocu dice așa că atât cumpăniseră ficlenii de Roși lucrul, încât ce luoa bieții Vistierii cu hrăpire din spinarea norodului, negreșit și cheltuia, și dór căci rămănea cu păcatul hrăpirii încărcăți și cu defăimarea dela norod.

Acest comandir gheneral-an-șef Pagration trecu peste Dunăre cu alți ghenerali, între cari era și pré-vestitul Platov al Cazacilor cu câte-va oștiri, și făcură biruințe, luând și cetatea Măcinu i cetatea Hărsova; apoi mergēnd și la cetatea Silistra, n'aū putut să o tea, încă óreși-ce s'aū infrânt de Turci; iar cetatea Ismailul s'aū închinat din pricină că isprăviseră Turcii măncaarea; asemenea și Brăila s'aū închinat; apoi întorcēndu-se de acolo prin pămîntul țerei, aū mers la Slobodia de lingă Giurgiu, pe care o fōrte întăriseră Turcii, și luându-o aū ars mulțime de zaheré ce se afla într'insa, pentru care urmare a-

duse asupra-i nu puțină defăimare și despre armia și despre țără, fiindcă era lipsă într'acea vreme de bucate.

Nu s'aŭ zăbovit scötorea din comandirlic a acestui ghegeneral Pa-gration, și se orândui în locu-i ghegeneral-an-șef Nicolae Camenski, carele mai avea un frate aici mai mare la vîrstă, dar mai mic la cin, numele-i era Serghie Camenski și era ghegeneral-leŭtinant, adică cu o tréptă mai jos decăt numitul mai sus frate-seŭ Nicolae. Acesta viind, se arătă cu o pornire cîudată fórte : bătea, necinstia și vătăma pre mulți și mari și mici, și din pămîntenii și din ostași, încăt se spăimîntară toți și'l uriră pentru varvaricescul seŭ mijloc; apoi după puțin s'aŭ mai îmblândit. Era firesce strașnic saŭ rēu, care rēutate o mai domolira órești-ce cu invēțătura, fiind fórte invēțat. Cătră primă-véra trecu el peste Dunăre, bātu cetatea Silistra și o luă; iar frate-seŭ ghegeneral Serghie Camenski mergēnd cătră Razgrad, și în Razgrad dete resboiu cu Turcii ce era acolo supt Pehlivan-pașa, și biruind desăvîrșit, prinse robi mulți, între cari și Pașa Pehlivanul, cum și Scarlat-vodă Calimah ce era orânduit Domn Moldovei și se aflase atunci în robia Turcescă, carele s'aŭ și rānit în turburarea resboiului. După acēsta Nicolae Camenski comandirul se porni cu multă putere la Șumla, unde era Vizirul cu ordia cea mare; l'aŭ făcut muhaserea, însă n'aŭ putut isbāndi pentru impotrivirea și a Turcilor, căci se bătea cu vitejiă, dar mai mult a locului, căci nu putea să prindă tóte intrările și eșirile desăvîrșit; și așa vedēnd pierdere de vreme în zădar, lăsă Șumla și se întórse cu tóte oștirile la Rusciuk, și făcēndu-l muhaserea il bātu strașnic, dar iarăși nimic isprăvind, hotari să'l lea cu năvală, dar nici așa n'aŭ isbāndit, căci Turcii impotrivindu-se și resboindu-se vitejesce cu mare pagubă ostași și căpetenii, așa vedēnd el, și strașnica lui fire neingăduindu'l a suferi o nenorocire ca acēsta, lăsă din óste a ținé Rusciucul muhaserea, și cu cea-l'altă plecă pe marginea Dunării în sus prin țera Turcescă la Iantra, unde era altă ordiă mare turcescă ca de 40 de mi, pe care lovindu-o o sfărîmă desăvîrșit, prindēnd și mulți robi, între cari și Ypsilaly-pașa și alte căpetenii numite, cum și pe Gacabimbașa, carele la fuga Turcilor din București fusese jefuit Mitropolia și alte rele fusese făcut; aici s'aŭ omorit și vestitul întru rēu-

tate Guşanţali, ce fusese odinioară căpeteniă a Cărgialiilor, adică atunci când s'au călcat ţera de dinşii la lét 1802, iar acum la acest resbofu paşă cu trei tuiuri fiind, era peste tot acel trup de óste; care acéstă scire luându-o Boşnégul căpetenia Rusciucului, şi desnădăjduindu-se de alt ajutor de afară, hotărî de dete Rusciuceul cu tocmélă a eşi Turcii cu armele şi tóte ale lor nesupéraţi; şi cu aceste isprăvi spélă comandirul Camenski nenorocirile Şumlei şi a Rusciucului cele de mai nainte, şi dete aşa spaímă şi gróză Turcilor încât se cutremura auşind de numele lui. După acéstă intocmindu-şi lucrurile ostăşesci pe la cele de peste Dunăre căştigate cetăţi, se întórse érna la Bucuresci, unde fu slăvit şi laudat fórte pentru isprăvile sale, iar mai ales pentru căci se prefăcu cu totul din cea-ce se arăta întâiú când veni comandir, că de unde era atunci leú, se făcu acum mieluşel.

#### Poeticul :

Să dic că din două una :  
 Ori a isbândeii cununa  
 Saú vr'un chip frumos ca luna  
 Acest fel te-au îmblândit;  
 Căci numai aceste două  
 Focul îl prefac în rouă :  
 Avem pilde vechi şi nouă,  
 Şi pre tine negreşit.

Aşa dar petrecu iérna în Bucuresci. Însă la Ghenarie lét 1811 fiind Dunărea îngheţată, trimise óste peste Dunăre de călcă Lofcea, unde mare prăpădeniă s'au făcut Turcilor şi celor-l'alţi locuitori. Apoi cătră luna lui Martie se găti a pleca şi însu-şii cu óste indestulă, hotărîre avënd şi pină la Tarigrad să mérgă, ca să siléscă pe Turci spre pace, pentru căci avea Rosia bold pē Franţezi, cari mai dedeseră pe faţă resboiu cu dinsa, şi trebuinţa urma a se împăciui cu Turcul negreşit, ca să póta întâmpina şi luptă gróznica putere a Franţei, care cutremura atunci lumea tótă. Dar nu sciú ce fu, că cu puţine zile inaintea plecării se bolnăvi de o bólă, care nici un dohtar, nici de ai armiei, nici de ai ţérei, nu o putură înţelege, din care în

sfirșit la desnădăjduire de viață (dicea mulți pe din afară că ar fi fost otrăvit), plecă înapoi la patria sa Rosia și pe drum muri, iar în locu-i veni comandir gheeneral-an-șef Cutuzof, om carele și de era ajuns de bătrânețe, dar întreg și desăvirșit la totă treba ostășească, cât și politică.

După luarea comandel de cătră acest gheeneral Cutuzof, vędurăm noi tot norodul o prefacere la tôte. Lipsi mulțimea cererilor de cară, care topiia dobitocele, slujindu-se mai mult oștile cu carăle și caii lor; lipsiră ôre-cum și jafurile ce se urma în țără de cătră dregători; se îndreptară judecătorii și căuta dreptatea fie-căruia; cu un cuvint, străluci o părintească îngrijire asupra ticălosei țări; iar trebile ostășesci cu totul nu se asemăna cu ale comandirilor de mai nainte: când era taîna, atât se păđiia încât puțină nu era nimurui (*sic*) a afla cătuși de cât mișcările sale. Adevărat, acesta ađ apucat și ađ și urmat urmările vestișilor vechilor comandiri rosesci ce se pomenesc făcători de minuni în istoriile trecutelor răsmirițe. Dar fiind-că în vremea comandel lui, pentru pricina Franței, fiind că începuseră Franțezii a porni asupra Rosiei, din poruncă împărătească se traseră cele mai multe oști rusesci din Vlaho-Bogdania înapoi cătră granița Rosiei, și remase el numai cu vr'o de ve, mult să dic 12 mi ostăș, din cari lingă sine când ađ mers la Rusc'uk ađ vut numai vr'o 6000, fiind-că cea l'altă era împărțita prin căștigătele cetății de peste Dunăre și peste Olt în Valahia cea mică, adică în județele Craiovei, cu această puțină ôste cuteză vitézul a eși înaintea Vezirului, carele veniia la Ruscuc asupra-ı cu trup de 40,000 ôste alésă; și dând resboiđ, îl și înfrânse, dar însă cunoscând vı ednicul și înțeleptul că nu va puté ține Ruscucul, căci ôstea Vezirului se tot înmulția, hotărî de-l lăsă și trecu dincóce aprópe de Giurgiuł, și tot de-o dată porunci de se traseră și cei de prin cele-l'alte cetății de peste Dunăre, dându-le mai întâiđ foculuł, și veniră și aceia toți lingă sine, unde se înconjură cu totă buna strejuire cu acea mână de ostăș, care abia să fi fost ca la 8000. Vezirul (Vezir era atunci Ahmet-pașa, care mai nainte a stătuț nazir Brăiiei și ađ fost și aici în țără asupra Pasvantoglıilor, sciut noué de vrednic ostăș și comandir și înțelept fórte) vędënd o nenădăjduită tragere a Roșilor din Rus-

cine și de prin cele-l'alte cetăți dincóce la Giurgiu, se temu nu care cum-va să fie vr'o cursă a lui Cutuzof, că il pricepuse ce vulpe fi-clonă este și cât póte duhul lui la trebile ostășesci; dar cu tóte acestea nu zăbovi a trece din óste întâiu într'un ostrov al Dunării ce cade dela vale de Giurgiu, și apoi din ostrov numai de cât și dincóce în pământul țerei, care necontenit năvălița asupra Roșilor și multă vër-sare de sânge se făcea din amindoue părțile; și comandirul Cutuzof dór cât își ținea lagărul seș, iar vre-o împingere Turcilor nu făcea, căci puterea îi era fórte puțină; și pentru acea vedënd că se află lucrul plecat spre primejdia și a sa și a bietei țeri, fiind-că Turcii nu contenita a trece dincóce și a se întări, scrise cu tótă pripa de se întórse din óste ca vre-o patru-cinci miș supt comanda ghegeneralului Marcof, cu carii cuteđă apoi de lovi pe Turci, îi înfrânse și-i băgă în numitul ostrov, în care fusese trecut și însuși Vezirul și cu vestitul marele Pașă Ciapanoglu și avea peste 30000 ostași aleși, și încă tot trecea de dincolo necontenit; care vedënd Cutuzof, mult grija și croița planuri cum ar puté isbândi și a isbăvi și pe sineși și pe tică-losul norod al țerei de o îngrozitóre primejdiă ca acésta. În sfirșit hotărî, și într'o nópte fără de veste chemă pe numitul ghegeneral Marcof, căruia îi porunci ca cu puțină óste regulată și câți-va vrednici Cazaici să mérgă, fără să scie alt cinevași planul acesta, pe la... unde sint și vase gătite din vreme, și trecënd peste Dunăre să lovéscă ordia Vezirului ce era aprópe de Rusciuk cu mulțime de óste supt Muhtar-pașa și Veli-pașa feciori ai Ali dela Ianina, și să facă zapt și bateriele din málul Dunării care ocrotița trecerea Turcilor în ostrov. Așa Ghegeneralul Marcof după porunca comandirului plecă, și o, minune! tóte întocmai săvîrși: trecu Dunărea, lovi despre diuă ordia Turcésca a Vezirului. Turcii, pe nesocotite vedënd pe Muscali în spinare-le, atât se spăimintară cât lăsară tóte atât ale lor cât și împărătesci lucruri, și fugiră toți în tóte părțile; iar Vezirul cu Murahazi și Beizade Dumitrașcu Moruz abia scăpând, apucară spre Șumla, cum și Muhtar-pașa și Veli-pașa cu óste arnăuțescă spre Șiștov și de acolo spre patria lor Ianina; și așa ca în vis fu lucrul acesta Roșilor, când pe nenădăjduite— putem đice— se vedură cu isbândă și stăpânii pe atâtea scumpeturi din ordia Vizirului: aur, ar-

gint, scule împărătesci, arme mărunte, tunuri, bațace, corturi, cai, tacimuri de cai, robi nu puțin și alte lucruri, care cine poate povesti; iar mai ales și pe batariele Rusciucului d'asupra Dunării, cu care îndată și începură a bate pe Turcii din ostrov, precum au fost poruncit comandirul; nu mai puțin și comandirul cu oștea de dincoace arunca focuri într'înșii. Sciut să fie că, când s'au închis Turcii în ostrov au fost 33000 ostași vrednici de arme, afară din alții trebuincioși ai lor, și numai cu pașa Ciapanoglu și cu alte căpetenii, fiindcă Vezirul, ori simțind cevași, sau însciințându'l cinevași, sau după norocire-I, au fost trecut atunci la Rusciuc; și o, minune! oște înfricoșată ca acésta, care cu césuri mai nainte spăimînta și pe Roși și țera, rămase robă, bătându-se de două părți: și de peste Dunăre și de dincoace, fără nădejde de scăpare de nicăiri.

#### Poeticul :

Și ce poezie ȳice eu aici ? decât că Cerul vruse  
 Acésta a desăvîrși cu-așa isprăvî nespuse ?  
 Cutuzof, vrednic comandir, vestit de mai nainte,  
 Dar așa plan nici [insuși] lui ar fi venit în minte  
 De nu se lumina de sus pentru milostivire  
 Să scape țera și pe el d'a Turcilor robire,  
 Însă noi trebuie să dăm Cerului mulțumite  
 Și lui Cutuzof să'i 'nălțăm cununî nevestejite!

Vezirul, vedënd nenădăjduita prăpădenia a tótei puterîi sale și neavënd nădejde a mai puté stringe altă oște sau a mai întorce din cea fugită sau a scăpa pe cea închisă în ostrov, grăbi de trimise la Bucuresci pe Murahazi cu Beizadé Dumitrache Moruz dragomanul, ca să între iar în vorba păcii, dór vor puté să isprăvescă, și să scape și pe Ciapanoglu cu închisii Turci în ostrov; dar Roșii, sau mai bine să ȳice Cutuzof, măcar de și vedea rana cu Franța deschisă, pe Turci însă cunoscëndu'l pëtruns prin biruința acésta, nu se grăbita, ci sta mereu și cerea negreșit Dunărea hotar, și pe Turcii din ostrov îi hrănița cu așa mijloc încât își máncașeră și cai, și de multă rea petrecere flămânđi prin gauri și în pământ băgați ca să se ferescă de focul tunurilor rosesci, putredî de umedélă și petrecuți de frig, luna

lui Noemvrie fiind, ne mai putând suferi, căci muriseră mai jumătate, hotări în sfârșit Ciapanoglu de se închină cu darea armelor, pe carele cu puținți omeni ai sei îl aduseră Roșii cu cinste la București și-i orânduiri conac desfătat cu totă căduta țeremoniă, iar ôstea mai întâiu o trimiseră prin județul Vlășcii și a Teleormanului, pe unde murita neconținut și se topia ticăloșii mai reu de bóla ce-i încinsese decât cum ar fi stătu înaintea tunurilor, apoi pe meșul iernei îi porniră la Rosia pe drumul ce cade cătră Focșani pe supt pólele munților țerei, și pină la locul unde se trimitea nu sciú ce vor fi rēmas, căci îi îngropa grămești coala și coala de te îngrozia și te și umilia de așa ticăloșia a omenirii.

### Poeticul :

O, amar și iar amar ticăloșei omeniri,  
 Cum ea după cugetări dumnezeescii rēsplătirii,  
 Acești Turci avea în gând aici în țeră trecēnd  
 Sabiă, robiă, foc să puie la toți pe rēnd,  
 Dar étă cum le veni acele ce socotia  
 La al lor cap cu prisos, că Cerul le respătia,  
 Căci așa plătesce drept nemitarnicul Stăpân  
 După cuget și lucrări, și la creștin și păgân !

Pórta Turcescă se induplecă în sfârșit să pērdă Basarabia cu tóte infricoșatele ei cetăți de acolo și cu o parte din țera Moldovei pină în apa Prutului, care parte este și cea mai bună pentru hrană ; dar Cutuzof sta la «Dunărea hotar», adică și cea-l'altă parte a Moldovei și Valahia totă ; și așa iarna trecea și învoirea nu se făcea, apoi Pórta schimbă și pe Vezirul Ahmet-pașa, vinuindu'l că au greșit la dregătoria sa, și orânduiri Vezir pe Husin-pașa cu totă stăpânirea ca să facă pacea cu Roșii veri cum va puté ; dar iar mergea lucrul prelungindu-se și pacea nu se săvirșia.

Intre acestea, Napoleon, împératul Franței, descoperi infricoșatul rēsboiú cu Rusia prin pornirea negurelor de oștiri la țera Leșescă ; și fiind-că se însciință și Turcul de acēsta, schimbă socotéla păcii cu Rosia și inceptu a se afirna, nădăjduind că Rosia de temerea rēsvoiiului Franței nu numai nu va cere dela dînsul Dunărea hotar, ci încă îi va mai da cevași și să inchee pacea, cum și



urma, de nu pricepea acésta vrednicul de laudă Cutuzof, și la cele ostășesci și la cele politicesci, carele cu mărime de suflet și cu mijloc strașnic scrise Vezirului așa, că ori să primescă cererile Rosiei și să săvârșescă pacea, sau să se urmeze resboiul. Vezirul vëdënd, perdu socotelile cu nădejile Franței, căci acelea era cu indoială, iar ranele de Roși era vii; vre o putere de oștiri vrednice, vedea că nu are; auđirea numelui lui Cutuzof în urechile Turcilor era foarte înfricoșată, și pentru aceia nici nădăjduia cu înlesnire a mai poté aduna oștiri; așa dar fără zăbavă fu silit de încheiă pacea cu darea Basarabiei și a părții Moldovei pînă în apa Prutului, care și de Roși la acest punct fu priimită cu bucuriă, căci într'adevăr de se mai prelungifa vremea pînă se începea focul resboiului cu Franțezii, póte că perdea Rosia, necum să se folosescă; și la Iulie 2 lét 1812 se și iscăliră tractaturile și apoi se deteră și de față cu obștescă bucuriă și veselie, remăind țera Valahiei și Moldavia pînă în Prut tot cum aũ fost mai înainte, adică cu pravilele și privilegiurile lor și cu Domni orânduți dela Pórtă și priimiți și Rosiei, carii să domnescă câte 7 ani, și fără vină cercetată să nu-ı scóță pînă la acest soroc. Dar fiind-că între cele-l'alte legături era și acésta: ca după încheerea păcii încă trei luni să se urmeze stăpânirea Roșilor, adică dela 2 ale lui Iulie pînă la 2 ale lui Octomvrie, în care să desfacă Roșii ori-ce socotelă vor avé cu țera și să curețe oștirile cu tóte ale lor, lăsând țera slobodă, așa se și urmă. Însă cu oștirile împreună vëđurăm că se înstreinară la Rosia și doi din boerii țerii, adică vornicul Costandin Varlaam și vornicul Stefan Văcărescul; Varlaam pentru două pricinı: una pentru căci fusese lucrător la venirea Roșilor în țeră mai mult decât toți, și se temea remăind aicea să nu pătimescă dela Turci cevași, și al doilea căci se rudise cu dînșii prin măritișul ficeii sale Maria după un ghegeneral Bulhacov, care și era în dragostea împératului pentru învătătura și vrednicia sa; iar Văcărescul fără nici o pricină, decât din îndemnarea cucónei dumisale.

Osebit de acești doi, se mai înstreină și banul Costache Ghica,

carele fu orînduit prezident al Divanului<sup>1)</sup> în diastima de trei luni dela încheierea păcii pînă la ridicarea Roşilor din ţeră, şi i se dete şi cin rosesce de ghegeneral-maior, şi pôte că fu bănuiala căci că va pătimi dela Turci pentru acêsta, şi pentru acetă işi lăsă patria şi dumnélui, dar însă nu merse la Rosia, ci la Sibiiŭ şi dela Sibiiŭ la Viena; şi dimpreună cu dumnélui plecă şi mitropolitul Ignatie, ca unul ce fusese orînduit dela Rosia şi nu i se mai cuventa Scaunul ţerei în vreme ce lipsi stăpânirea Rosescă, şi se trase şi sfinţia sa tot la Viena.

Aşa dar fu săvîrşirea acestei răsămiriţe a Roşilor cu Turciŭ, care ţinu 5 ani şi 10 luni; şi din tótă ostenéla, vêrsarea de sânge şi prăpădenia, se alese Rosiŭ cu 5 judeţe din ţera Moldaviei pînă la Prut, şi cu Basarabia, iar ţera Românescă, sāraca, cu titlul Domnului ei ca să fie de aici şi cu primirea Rosiei, care acêsta mai nainte lipsia<sup>2)</sup>, din care vêdurăm la urmă o putere a Consolului Rosesce în ţeră de o potrivă cu a lui Vodă, şi în sfîrşit o dărăpănare şi o stingere a ţerei desăvîrşit, precum înainte la locul ce se cuvine voiŭ arăta.

(Finea va urma)

(1) De cătră admiralul Ciciacov, ce aŭ venit comandir în locul ghegeneralului Cutuzof, trimis fiind cu mare grabă a face ori-cum va puté şi să închee pacea cu Turcul, negreşit căci oştile franţozesci mai sosiseră pe la graniţele Rosesce; dar găsind pacea săvîrşită de Cutuzov, s'aŭ zăbovit pe aici mai mult pentru politicesci lucrări, apoi s'aŭ dus cu oştile din Vlaho-Bogdania, orînduit fiind a prinde graniţa despre ţera Leşescă, după planul ce avea Rosia împotriva Franţezilor.

(2) Domniŭ ţerei Românesce, când era de sineşi stăpânitoriŭ, işi făcea singuri diadohi; după ce s'aŭ închinat ţera la Turciŭ, se'alegea de Mitropolit şi obştea ţerei; şi aşa s'aŭ urmat pînă când aŭ avut ţera puteriŭ de oştirî; iar de când din zavistiă cu silă turcescă aŭ rêsbit Fanarioiŭi Romei la Domnia ţerei, derăpănând ei cu ficleşug oştile pentru ca să nu mai pótă ridica nêmurile Românesce cap, s'aŭ făcut Domniŭ când cu alegerea ţerei, când fără alegere, ci pe cine aŭ vrut Pôrta, saŭ mai bine să ŭic pe cine aŭ dat mai mult, şi aşa s'aŭ urmat pînă la acêstă pace, când şi cu alegerea Porţei şi voinţa Rosiei, iar ţera de loc nu mai fu întrebată.

## SATIRE POPORANE DIN BUCOVINA

culese de

S. FL. MARIAN.

I.

## BĂRBATUL ȘI NEVASTA.

—Nevastă! de unde ești,  
Cu bărbatul cum trăești?  
—Ia cum a dat Dumneșeu,  
Și mai bine și mai reu,  
Și mai reu și și mai bine,  
Cum trăesc și alți'n lume!  
Chiar și eri, lua-l'ar dracul,  
Puțin de nu mi-a spart capul;  
Diminătă pină'n prânz  
De trei ori de cap m'a prins,  
Și din prânz pină'n ojină  
M'a bătut fără de vină,  
Êr' colea pe la gustare  
El érá în cap imi sare!  
Eú ñic : ai minte, bárbate!  
Șeđi frumos și nu mă bate,  
Că eú nu-s ca altele  
Să cutrier crișmele,  
Ci tu ești cel vinovat,  
Că de când m'am măritat  
Numai prin crișme mi-ai stat  
Și de mine n'ai cătat;  
Cum poți dar', bătut de stele,  
Să mă bați fără de jele,  
Dacă nu-ți fac nici un reu,  
Nici nu-ți ñic nemică eú?...  
Dar' bărbatul meu ce face?

Nici vorbesce, nici nu tace,  
Fără prinde-a mă muștra  
Și din gură a striga :

—Alt reu tu nu mi-ai făcut,  
Făr' ai perdut ce-am avut;  
Te-am lăsat, nu te-am bătut,  
Te-am lăsat în frul teú  
Și te-ai făcut lucru reu  
Ș'acum saí în capul meu!

—Eú în cap cum să nu-ți sar  
Dacă ești un ulițar!  
Cum te scoli diminiciórá  
Tu te duci și nu vii érá  
Pină cólea cătră sérá,  
Séra vii făr' de curea :  
Cum n'oiu fi strașnică rea  
Pentru muncușóra mea?

Dar' bărbatul nu-mi dá pace,  
El tot mai reu mi se face.  
Eú caut să mi-l îmbun  
Și bucate'n mész-í pun.  
Í pun bucate pe mész,  
El mă ie de pěr prin casá;  
Eú îi dau zamá de puíu,  
El catá la bicíu în cuú;  
Eú îi dau zamá de pesce,  
El cu bicíul mă croesce;  
Eú dau să fug pe feréstá,  
El strigá : ían stáí nevastă!  
Și-mi măi arde câte-va

Spatele de-mí resuna!  
 Ți daú zamă de găină,  
 El caută tot pricină;  
 Ți îmbiiú cu lapte dulce,  
 El mă sudue de cruce;  
 Eú Ți daú un blid cu lapte,  
 El Ți dá cu palme 'n spate,  
 Nu sciú palm'a fost orí pumn,  
 Că din spate-mí eștia fum!  
 Eú Ți fac pat să se culce,  
 El Țe pușca să mă 'mpusce,  
 Dar' se 'mpedică 'n podele,  
 Pușca cade pe oșele.  
 Eú mă suiú pe vetrișóră,  
 El mă Țe de cârpușóră;  
 Eú mă suiú și pe coptlorí,  
 El Ți dá de vr'o cincí orí

Și pe vatră  
 Num'o dată,  
 Țér' pe pat  
 Nenumérat!

Când a fost în urmă órá,  
 El mă Țe de cap ș'afará,  
 Pe ușă că mă 'mbrâncesce  
 Și 'ntr'o grópă mă trântesce,  
 Într'o grópă cu urđicí :  
 Trupul meú e tot beșicí,  
 Dar' slavă lui Dumneđeú  
 Că n'a fost altcum măi reú !

## II.

## LELIȚA SI BĂDIȚA.

—Leliță, leliță hěi !  
 Dragí mi-s ochisoríi teí,  
 Dragă-mí e stătura ta,  
 Dragă-mí ești și te-aș lua;  
 Dar' ce folos! că-Ți lipsesc  
 Tóte câte-Ți trebuesc.  
 Ce folos că-mí ești drăguță,  
 Dacă nu-s în pod grăunță :

PoȚí âmbla 'n pod și desculță  
 Că nu te'nghimpí în grăunță,  
 PoȚí âmbla 'n pod cu lumină  
 Că nu-Ți măi da de slănină,  
 PoȚí âmbla și cu opaiț  
 Că nu-Ți măi da de cărnaț,  
 PoȚí âmbla cu mâna'n șoldurí  
 Că nu te-Ți páli de stogurí,  
 PoȚí âmbla pe unde-Ți vrea  
 Că de nemic nu-Ți măi da!  
 Lîngă șură nu-Ți strinsură  
 Cât să Țe un puú în gură...

—Bade, bădișorul meú !

Drag Ți este portul teú,  
 Drag Ți ești, cum Ți's și eú;  
 Dar' ce folos e din tine,  
 Dacă n'ai ce se cuvine?  
 Ce folos de curea lată,  
 Dacă nu-s boi în poiată?  
 Ce folos că ai curea,  
 Dacă nu-s parale'n ea?  
 Ce folos de cușmă lungă,  
 Dacă nu-s parale'n pungă  
 Și malaúu destul s'ajungă?  
 De dorul malaúului  
 Sarí în vírful scaúului,  
 Și de dorul laptelui  
 Sarí în vírful gardului,  
 Țér' de dorul smântânei  
 Sarí în fundul fântânei!

—Leliță, sufletul meú !

Sciú ce m'am resgândit eú ?  
 Tot pre tine să te Țeú.  
 Vîno dar' să ne'nsoșim,  
 Că noi bine ne lovîm  
 Și la stat și la purtat  
 Și la dulce sărutat,  
 Și la ochí și la sprincene  
 Ca doi porumbași la penel  
 Vîno, puică, după mine  
 Dacă vreí săȚi fie bine;

Desculță nu te-oiū purta,  
Că tu singură-ți âmbra;  
La móră nu te-oiū mîna :  
Nu te-î duce, nu-î mânca !

—Merge-aș, bade, după tine,  
Dar' pămîntul nu mă ține,  
Că ți-î casa jelitóre  
Și de pâne și de sare  
Și de câte-s pe sub sóre,  
Și de pâne și de unt  
Și de câte-s pe pămînt !

—Leliță, lelița mea !  
De-acestea grijă n'avea,  
Ci de vrei să-ți fie bine  
Vino, dragă, după mine,  
Că te-oiū ține foarte bine  
Și cu mere și cu pere  
Și cu bota peste șele,  
Cu slănină și curechfu  
Și cu pumnul la urechi !

## III.

## PUICUȚA BĂDITEI.

Cuconiță dela țeră !  
Ce ți-am spus eū ție-aseră ?  
Să-mi scoți șeua din cămară  
Și să mî-o puî pe doî cai  
Să mă duc în sus la raîu,  
Să ved pre puicuța mea  
Cea frumósă, ochesea,  
Care s'a iubit cu mine  
Pin' nu mă iubiam cu tine.  
Șeua pe doî cai mî-am pus  
Și la raîu în sus m'am dus,  
Și la raîu când am ajuns  
Raîul era încuiat,  
De trei orî am genunchiat,  
Raîul mi s'a descuat  
Ș'un inger cum m'a zărit  
Inainte mî-a eșit

Și din gură mî-a vorbit :  
—Of ! suflete năcăjite,  
Năcăjite ș'amărite !  
Tu aici la ce-ai venit,  
Că pentru noi n'ai slujit ?  
Eū ingerului î-am spus  
Și din gură î-am respuns :  
—Îngerașule ! fă bine  
Și mă lasă'n raîu pre mine,  
Că n'am făcut reū la nime.  
Eū donița n'am uscat,  
Nici cal de ham n'am luat,  
Nici bou de jug n'am furat,  
N'am furat, n'am omorit,  
Nici la drumuri n'am bătut,  
Făr'am fost om lăcosos :  
Mî-a plăcut tot ce-î frumos !  
Îngerul m'a ascultat  
Și'n raîu el că m'a lăsat.  
Eū în raîu când am intrat,  
Ce-am vėđut—m'am bucurat.  
În mijlocul raîului,  
Raîului frumosului,  
Era mėsă rotilată  
De ingerî împrejurată,  
Chipuri albe curățite,  
Chipuri mandle înflorite  
Tot de popa spovedite,  
De pécate ispășite.  
Dar' eū orî-căt m'am uítat  
Pe-a mea puică n'am aflat.  
Dela raîu că mă luaî  
Și'napoi că mă 'nturnaî,  
Mă duseî în jos la iad,  
Iadul era încuiat.  
Bine n'am ingenunchiat,  
Iadul mi s'a descuat,  
Și dracii cum m'aū vėđut  
Tare bine le-a părut :  
La mine se repeđia,  
Cinci de mână mă trăgea,

Cincî de spate m'mpingea,  
 Ceî mai mulţî loc imî făcea.  
 Şi'n iad eă când am întrat,  
 Ce-am v'đut—m'am speriat :  
 Chipurî negre negrijite,  
 De popa nespovedite,  
 De p'ecat neispăsite ;  
 Chipurî negre ş'afumate-  
 Tot de popa blăst'emate.  
 V'đui vornici, vorniciŃe  
 Cărând apă la drăciŃe,  
 Dreg'etoriî satului  
 Tăind lemne dracului.  
 M'ă uitaî într'o zăbrea,  
 V'đui şi pre puica mea  
 Care m'am iubit cu ea  
 In copilăria mea,  
 Rezimată de-o nuea,  
 Şed'end Iuda lingă ea,  
 Cu bicu de foc mî-o bătea  
 Şi din gură mi-î đicea :  
 — Spune mândr'adev'erat,  
 Dracul pin' nu te-a luat  
 CăŃi voinici aî sărutat ?  
 Puica mea'n sus că săria,  
 Dragostea că şi-o spunea  
 Şi din gur'aşa đicea :  
 — Numai noue  
 'N cisme noue,  
 Numai cincî  
 Cu opinci,  
 Numai doi  
 Cu cioreci noi,  
 Ceialaltî căŃi aă mai fost  
 Cine-î p'ote sci de rost !  
 Fostu-mî-a când mî-a fost bine,  
 Dar' acuma vai de mine,  
 C'am remas în pat de-aramă  
 Unde-şî daă fetele samă,  
 Ş'am r'emas în pat de-argint  
 Unde-şî daă fetele rind ! » ...

## IV.

## V Ă D A N A.

Lelea 'naltă sprincenată  
 A fost astă-đi la spovadă  
 Şi s'a 'ntors tare 'ntristată,  
 Că de tristă ce era  
 De-abia pe drum se mişca.  
 Eă alerg la dinsa 'ndată  
 Să v'ed de ce-î întristată  
 Şi s'o 'ntreb : ce s'a 'ntămplat ?  
 Ce canon popa Ń-a dat ?  
 Tóca, tóca la feréstă,  
 A-casă eşŃi, m'ei nevastă ?  
 — Da ! a-casă-s ! staă pe vatră  
 Şi nu mai pot de 'ntristată !  
 — Eî ş'apoî ?... ce s'a 'ntămplat ?  
 — Ia popa canon mî-a dat  
 Să nu Ńin drăguŃ în sat,  
 Că mî-a fi mare p'ecat.  
 Đică popa ce-a sci el,  
 Eă nu las năravul meă !  
 Protopopu-î protopop  
 Şi'ncă are ş'apte-opt,  
 Şi vlădica că-î vlădică  
 Şi 'ncă are ibovnică,  
 Dar' eă o b'iată vădană  
 Să n'am un drăguŃ de samă ?  
 Pămîntul când e uscat  
 C'o plófe nu-î săturat,  
 Dară eă că n'am bărbat  
 Să n'am un drăguŃ în sat !

## V.

## BADEA ŞI LELEA.

— Frunđă verde baraboiu !  
 Lelea cea cu cămeşoiu  
 Şi cu cođile 'napoi  
 Par' că-î f'etă de strigoiu ;

Lelea cu coșile 'ntörse  
Nu mai mâne-o nöpte-a casă,  
Mâne 'n podul grajdului  
Cu prașcăii satului :

Numai doi  
Cu ițari noi,  
Numai cinci  
Cu opinci,  
Numai noue  
'N cămeși noue,

Ceialalți câți or mai fi  
Numai dracu-î pöte sci!  
— Frunđă verde pădureț!  
Badea cel cu pörl creț  
Și cu gându 'n dece părți,  
Nici când pe-a casă nu-î veđi.  
Badea cel cu cușmă lungă  
N'are nici un ban în pungă,  
Căci el câți bani a avut  
Cu mândrele î-a bėut,  
Cu mândrele din Galați  
Cu perciumii râtezați,  
Acolo-s banii băgați,  
Și-s băgați nenumerați.  
Badea cu cușmă 'nainte  
Vera fără de merinde;  
Badea cu cușma 'napoi  
Erna fără de păpușoi.  
Frunđă verde de-alunică,  
Cată 'n pungă nu-î nemică,  
Nici grițari, nici părăluțe,  
N'are ce da la drăguțe,  
Nici parale, nici grițari,  
N'are ce da la scripcari !

## VI.

## CHIRIAC.

Frunđă verde međ de nucă,  
Chiriac mămucă !

S'a dus Chiriac la luncă,  
Chiriac mămucă !  
S'aducă mamei o furcă,  
Chiriac mămucă !  
Ș'a șeđut o septemână  
Ș'a adus o strimbătură,  
Mai bine mai sta o lună  
Ș'aducea o furcă bună.  
Frunđă verde de cicöre,  
Chiriac vrea să se 'nsöre,  
Dar' mămuca nu-î pré lasă,  
Că nu-î pöte-afla mirésă  
Din némuri din viț'alésă,  
Din némuri cum e și el,  
Dragul mamei frumușel,  
Hărnicele și 'nbrăcățel...  
Chiriac n'are căciulă :  
Are mama oia cifulă  
Și î-a face o căciulă.  
Chiriac n'are suman :  
Are mama un cârlan  
Și î-a face un suman.  
Chiriac n'are cojoc :  
Are mama un boboc  
Și î-a face un cojoc.  
Chiriac n'are bondiță :  
Are mama două mățe  
Și î-a face o bondiță.  
Chiriac n'are curea :  
Are mama o cățea  
Și î-a face și curea.  
Chiriac n'are ismene :  
Are mama două gHEME  
Și î-a face și ismene.  
Chiriac n'are opinci :  
Are mama doi arići  
Și î-a face și opinci.  
Chiriac nu are ață :  
Are mama oia creță  
Și î-a face lui și ață.  
Chiriac n'are ciobote :

Are mama dóue closce  
 Și i-a face și ciobote.  
 Ș'acestea cum le-a găta,  
 Lui mirésă i-a căta,

Și mama l'a însura,  
 Dragul mamei frumușel,  
 Hărnicel și 'mbrăcățel !

---

## VITO PILUZIO

---

### DOCUMENTE INEDITE

DIN

## ARCHIVUL ȚI PROPAGANDEI

comunicate de I. BIANU.

---

Catolicismul în țările române. — Istoria noastră în arhivul din Vatican. — Misionarii catolici înveță românescce, traducă cărți, compună gramatică și dicționară română. — Francantonio Minotto. — Vito Pilutio ; biografia lui ; relațiunile cu familia lui Ghica-vodă. — Misionarii catolici și Domniil românii : Gavrilă Mancich și Elie Mateianich în casa lui Șerbană-vodă Cantacuzenă. — Ună Domnă ală Moldovei se amestecă în administrarea mișjuniloră din acea țără. — Documente remase necopiate.

Din cele mai vechi timpuri ale istoriei noastre găsimă aședăminte catolice în țările române. Scaunulă apostolică întreținea continue legături cu principatele noastre prin misionarii sei, cari lucraă pentru întinderea bisericei apusene. Domniil țăriloră noastre nici odată nu i-aă alungatū ori împiedecatū de a lucra pentru scopulă loră ; unil chiară din cei mai ilustrii și mai ortodoxi, eraă înrudiți cu catolicismulă prin soțiele loră, catolice luate din Polonia ori Ungaria : ei întreținuă relațiuni bune cu misionarii, facă biserice catolice, ba unil îmbrățișeză pînă și ritală romană. Cunoscințele noastre asupra acestoră fapte sunt fôrte necomplete și datorite în genere u-



noră informațiunii de a doua mână. Este însă mai pe susă de totă îndoiala că istoria noastră, de altă-felă mai săracă pînă acumă ca aprópe a orî-cării națiunii din Europa, s'arú îmbo-găți cu neînchipuite tesaure, dacá amú explora, prin bărbați pricepuți și cu zelú pentru acestú felú de lucrări, însuși isvo-rulú centralú alú acelorú relațiunii seculare, adecá Archivulú Vaticanú. Arú fi trebuitú să ne îndemne și hotărésacă la această lucrare marea importanță ce aú pentru noi puținele documente de acestú felú publicate de Theiner și alți căți-va, cari to-tuși nu s'aú ocupatú anume cu adunarea documentelorú pri-ritóre la țerile nóstre, ci acestea le-a înșirátú în colecțiunile lorú numai întru câtú erau privitóre și la țerile vecine su-dice, nordice și apusene, cu cari dînșii în deosebi se ocupaú.

Este sciutú că misionarií Papei erau obligați a trimite re-gulatú relațiunii S-tului Scaunú despre starea țerei în care e-raú trimiși, despre poporulú ei, despre limba ce o vorbesce, despre instituțiunile și obiceiurile cu cari trăesce, despre Domni și guverne; în fine, despre totú ce putea contribui la cunósce-rea țerii și a locuitorilorú ei. Aceste relațiunii erau chiarú în timpulú lorú atâtú de prețuite, încátú dintr'unele s'aú făcutú copie pentru cardinali, erudiți, alte persóne ce se interesaú. Noi de-abia cunóschemú câte-va, și tocmai după ast-felú de co-pie contimporane; așa este a Episcopului Bernardino Quirini publicatá după copiá din Ambrosiana în Hurmuzaki *Documente* III, 545 sqq. De aceiași natură, din Biblioteca Doria-Panfiliană din Roma, sunt cele 15 interesante documente publicate de d. Hasdeú în *Columna* pe 1876, pag. 299—324. Fără îndo-ială, ceea ce ne-a venitú ast-felú la cunoscință este de totú puținú în aseménare cu ce se va fi aflándú în colecțiunile vaticane. S'arú descoperi acolo nu numai originalurile tutu-rorú acestorú prețioase relațiunii, dar chiarú ale corespon-denței Domnilorú români cu Scaunulú apostolicú, corespon-dență noue aprópe cu totulú necunoscutá, lipsindu-ne archivele domnesci.

O explorare seriósă, amănunțită a acelorú colecțiunii ar vèrsa

fără îndoială o lumină puternică asupra istoriei noastre întregi; dar ceea ce este mai mult, printr'însa amă puté întinde tóte cunoscințele asupra trecutului nostru mai înderitú în evul de mijlocú, atâtú de întunecatú în starea actuală a documentelorú ce avemú.

Tocmai prin modulú de a lucra alú misionarilorú catolicí, cercetările de carí avemú atâta trebuință sunt mai prețiose. Acésta se probéză chiarú prin aceste câte-va documente ce comunicămú mai josú. Ele sunt abia din a doua jumătate a secolului XVII, și din alú XVIII-lea, și se află în arhivulú S. Congregațiunii de Propaganda fide, care nu începe decâtú cu secolulú XVII, documentele anterióre aflându-se la Vaticanú. În puținulú timpú câtú îmi era posibilú să petrecú în Urbea Eternă, amú pututú citi de totú în grabă documentele cuprinse în dosarele *Transilvania et Ungheria, Moldavia, Valachia e Bulgaria*, compuse fie-care din câte 6—8 volume gróse. Acéstă citire mi-a ocupatú fórte multú timpú, așa că abia amú pututú copia unú numărú micú de documente. Din acestea, comunicămú de astă dată cele 25 de mai josú.

Misionarií catolicí, în tóte părțile unde se așeđau, întâia grijă o aveaú de a învăța limba țerii, căci numai prin acésta propaganda lorú putea avé rezultatú. Uníi făceaú gramatice și dicționare pentru a ușura următorilorú lorú îndeplinirea necesară a acestei datorie. Acésta s'a făcutú fără îndoelă și în țerile nóstre, și póte cercetările amănunțite în Vaticanú și în alte colecțiunii ne-arú procura texte románescí mai vechí decâtú cele ce avemú pînă acuma. Pînă atunci însă iată ce scrie unú misionarú din Moldova din secolulú trecutú despre modulú cumú a învățatú románesc. *F. Francantonio Minotto Min. Con-le* scrie, cu data *Moldavia 23 Maggio 1775*, luí *Monsignor Stefano Borgia Secretario di Propaganda Fide* : «Io mai creduto avrei di «aver potuto si solecitamente imparare questa mista e bigola «lingua che è veramente curiosa, ed acciò ancor Lei nelle ore «oziose possa un po ridere, Gli spedirò la Grammatica ma- «noscritta, quando l'avrei terminata di copiare. Tengo ancora

«un libro stampato in lingua Moldavica per V. S. Ill-ma e R-ma  
 «ne sò trasmettergelo, perchè quivi la posta assai costa, ed a  
 «tall'oggetto scrivo in pocha carta che sò mi compatirà...»  
 Acestă misionară continuă pe calea începută, și doi ani în  
 urmă scrie aceluiași Borgia, cu data *Sabvano in Moldavia 19*  
*8-bre 1777*: «Vado componendo un dictionario in lingua Mol-  
 «dava, e compito lo spedirò a V. S. Ill-ma e Rev-ma come pure  
 «un catechismo in sudetta lingua» <sup>1)</sup>).

Este foarte probabilă că misionarulă acesta și-a ținut cu-  
 vîntulă dată superiorulă seă <sup>2)</sup>; dacă acesta va fi risă de  
 curiositățile limbei năstre *amestecate și gângave*, nu ne intere-  
 sēză; ară fi însă prețiosă pentru noi a găsi unde-va lucră-  
 rile părintelă Minotto, cară potă fi importante pentru studiile  
 năstre filologice. Gramatica sa este cu 15 ani anterioră celei măi  
 vechi din cele pînă acumă cunoscute (a lui S. Klain de Szad,  
 tipărită la Viena 1780) <sup>3)</sup> și ară presenta ună particulară in-  
 teresă, fiindă făcută fără nict o tendință. O cercetare seriōsă  
 prin bibliotecile Romei ară pută descoperi pōte aceste douē  
 manuscrise.

Dacă catechismulă, despre care vorbesce în scrisōrea dela  
 19 Octobre 1777, era manuscrisă și întocmită de dînsulă, nu  
 se vede lămurită din vorbele lui. In oră-ce casă, în acēstă pri-  
 vință părintele Minotto a fostă luată pe dinainte cu ună se-  
 colă de ună predecesoră ală seă multă măi însemnată, dar  
 ale cărui lucrări pară a-î fi necunoscute, de *Vito Pilutio da Vig-*  
*gnanello*, care a publicată, la anulă 1677, în românesce  
 cu litere latine, cunoscutulă catechismă întitulată: *Dottrina*  
*christiana tradotta in lingua Valacha*, tipărită în Roma în tipo-

(1) Amîndouē scrisorile din cară amă extrasă aceste linie se află în dosarulă  
*Moldavia* vol. 5.

(2) Acesta este tocmai amiculă și patronulă lui Șinca, căruiă i-a înlesnită  
 cercetările pentru istoria Româniloră. A se vedē mărturisirea marelă omă în  
 auto-biografia sa la Papă Ilariană, *Viēta lui Șinca*, ori la Cipariū în *Ar-*  
*chivă* p. 253.

(3) Cea măi veche gramatică românescă pînă acumă descoperită este a lui  
*Dimitrie Erstatiev Brașovenulă*, manuscrisă dela 1757, despre care voiă vorbi  
 într'ună viitoră numără ală *Columnei*.

grafia Congregațiunii de Propaganda fide. Acastă carte este a doua tipăritură română cu litere latine.<sup>1)</sup> Din ea a fost cunoscut d. Cogălnicenu exemplarul bibliotecii din Berlin, după care d. Cipariu a dat extracte (*Crestomatia* p. 254—6), precum și A. Papiu Ilarianu (*Tesauru*, t. 1 p. 105); unu alu doilea exemplaru,<sup>2)</sup> care aparținuse bibliotecii lui Sylvestre de Sacy, a fostu dăruitu acumu trei-patru ani Academiei Române de d. Emile Picot.

Asupra autorului, sau mai bine traducătorului acestei cărțicele, mică dar foarte prețioasă pentru studiul limbii noastre, d. Cipariu (*Crestomatia* p. XXXVIII) nu avea la 1858 nici o scire mai multu decâtu ceea ce se spunea în titlulu; de atunci încôce, pe câtu știu eu, nu și-au înmulțitu cunoscințele asupra acestei persoane. D. Hasdeu, pe de altă parte, a adosu numai că la 23 decembre 1679, papa Inocențiu XI făcu pe Vito Pilutio episcopu de Bacău (*Archiva istorică*, t. 1 part. 1 p. 176). Documentele I—XIII<sup>3)</sup> ce urmază mai josu ne dau multe îndicațiuni, cari permitu a face chiaru o biografie destul de completă a lui Pilufio, cel puținu întru câtu ne interesază pe noi directu. Iacă-o în resumatu.

Loculu seū natalu este Vignanello. Pe la 1653 a fostu trimisū misionaru în Moldova, de unde s'a întorsū în patria sa

(1) Intăia carte română tipărită cu litere latine este unu *Catechismus* tradusū de Stefanu Fogarasi, preotū din Lugojū în Banatū, și tipăritū în Alba-Iulia la 1648. — Uniculū exemplaru a fostu descoperitū de N. Densușianu în Biblioteca Colegiulu reformatū din Oșorheiū. V. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni* t. II, p. 724 etc.

(2) A se vedē despre exactitatea acestorū extracte o polemică între Papiu Ilarianu și Cipariu în *Amiculū școlēi*, Anulū III Nr. 51 (Sibiū 1862), reproducă după foișora diarulu *Concordia*.

(3) Tôte aceste trei-spre-șce documente, cari se află în dosarulū *Moldavia* și cari sunt singurele scrisori ale lui Vito Pilutio în arhivulu Propagandei, nu le-amū copiatū eu, ci le datorezū amabilității Monsignorelui Luigi Oreste Borgia, arhivarū superiorū alū Propagandei, care a bine-voitū a face să se copieze și să mi se trimită copiele. În unele scrisori s'au ștersū la colaționare câte-va cuvinte, une ori chiaru rînduri din copie. La întrebarea mea asupra cauzei acestei ștergeri, Mgr. Borgia a bine-voitū a-mi responde că: «La ragione della cancellatura si è perché si è giudicato non conveniente che si manifestassero cose relative alla cattiva condotta di qualche individuo.» Loculu unde se află acele cuvinte șterse este indicatū prin puncte.....

după 10 ani de serviciu. La 1663 îl găsim (doc. I) la Vignanello numit prefect de misiuni pentru Moldova și în ajutorul plecării către această țară. După șapte ani petrecuți în această calitate, mai cu seamă la Baia, unde era reședința prefecturii, voește să se întorcă la 1670 (doc. III) în Italia, oboșit fiind de greutatea sarcinii și amărît de alte împrejurări; în același an însă dă Propagandei să înțeleagă (doc. IV) că voește să fie numit vicar apostolic la Bacău. Se întorse apoi totuși pentru a doua oară în Italia, și în raportul lui Urbano Ceri către Inocențiu XI despre starea misiunilor Propagandei (doc. VII) Vito Pilutio este recomandat Papei ca să fie trimis în Moldova ca episcop *in partibus* cu titlul de *Marcianopoli*. În acest timp Vito tipărește catechismul românesc (1677), și apoi la 1679 îl aflăm la Vignanello numit acum *Archiepiscop de Marcianopoli*, gata a pleca în Moldova (doc. VIII). În Iunie același an îl vedem ajuns la Viena (doc. IX), iar în octombrie 1682 este instalat în reședința sa de la Bacău, unde petrece pînă la 1687, când lăsa pentru tot-d'a-una Moldova și se afla la Lemberg în călătoria spre Italia (doc. XII). În același an ajunge la locul său natal Vignanello, de unde este dată ultima scrisoare ce am găsit de la 25 septembrie 1687 (doc. XIII).

Cât a trăit în Moldova, se pare că a știut să se poarte foarte bine, așa încât și-a câștigat simpatia și buna voință a puternicilor; astă-fel era în bune relații cu casa lui George Ghica-vodă (1658—1660 în Moldova, 1660—1661 în Muntenia), și în special cu fiul acestuia Grigorie, Domnul Munteniei (1661—1665). După ce acesta a părăsit Domnia, voind a face o călătorie pînă la Roma, trimite de la Viena 16 octombrie 1667 o scrisoare (subscrisă *Ioannes Gregorius Gika*) Propagandei, în care îi făcea cunoscută hotărîrea sa de a se catolici, spre care scop voește a merge la Roma ca să sărute picioarele Pontifului și să-și ia bine-cuvîntarea, de unde va merge apoi la Constantinople ca să-și recâștige Dom-

nia. Cere însă ca Propaganda să dea voe lui Vito Pilutio, pe care spune că-l cunoște foarte bine și a cărui calități le laudă mult, ca să-l însoțească în această călătorie, avându trebuință de prezența lui lângă dînsul<sup>1)</sup>. Se pare că voia lui Ghica nu s'a îndeplinit, și nu știu dacă s'a dus la Roma.

Vito Pilutio nu a fost singurul misionar catolic care a trăit în bune relații cu casa domnească. Mulți vor fi fost înaintea lui, cari se vor fi bucurat de această favoare; d'ocamdată însă avem câte-va exemple în urmașii sei. Așa Gabriel Mancich a fost foarte bine vădit de Șerbanu-vodă Cantacuzen, al cărui fiu îi dă însuși un certificat de bună conduită (doc. XV); deși poate că dragostea Domnitorului pentru părintele Mancich nu va fi mers pînă acolo încât să-și verse sângele pentru apărarea lui, cum se dice în certificat. De asemenea Elie Mateianich spune el singur (doc. XVI și XVII) că a fost în bune relații și reținut mulți ani în casa aceluiași Domn, unde probabil era însărcinat cu instrucțiunea fiilor acestuia.

Documentul nostru Nr. XXII are o specială importanță. Am spus, cum tot-d'a-una Domni țerilor noastre au lăsat totă libertatea de acțiune misionarilor catolici: pe mulți dintr'înșii i-au avut chiar într'o specială favoare și protecțiune; rari au fost acei despre cari misionarii să spună că-i tractează cu asprime și că sunt inimi biserice catolice. Exemplul lui Ștefaniță-vodă din doc. II și VII este foarte rar. Cu totă protecțiunea și libertatea de care misionarii se bucură — vorbim mai cu seamă de Moldova, unde misiunile au fost totu-d'a-una mult mai însemnate ca în Muntenia — nici un Domn, pe cât știu eu, nu s'a amestecat vr'o dată în afacerile interne, în organizarea misionarilor. Un rar și poate unic exemplu de acest fel este Grigorie Ghica (în Moldova 1727—1733, 1736—1742), pe care-l vedem (doc. XXII) cerînd Propagandei, într'un ton destul de

(1) Copia ce am făcut de pe această scrisoare nu o am la îndemână, de aceea nu o pot comunica de astă dată. Ea este foarte interesantă și curioasă.

poruncitorū, să numescă prefectū de misiuni pentru Moldova pe unū Fr. A. Manfi. Casulū ni se pare vrednicū de însemnatū. În dosarulū *Moldavia* vol. 4 se află o mulțime de scrisorī (atātū în originulū câtū și în copie) de ale acestui Domnū, adresate Propagandei, în cestiuni privitoare la misiunile moldovene. Tōte acele scrisorī însă aū rămasū de o camdată necopiate.

Cele trei dosare numite, pe carī le-amū resfoitū eū în fugă, coprindū o mulțime de documente prețioase privitoare la istoria țerilorū române în secolii XVII și XVIII. Cele ce le-amū pututū copia eū și din carī comunicū aici câte-va, sunt d'abia nesce specimene luate cam din întâmplare. Arū fi însă de doritū ca aceste documente să se adune câtū mai îngrabă și să se publice tōte.

---

I.

1663 Augustū 16.

VITO PILUTIO SCRIE LUI ANTONIŪ ANGELINI DI CAMPI CĂ S. CONGREGAȚIUNE DE PROPAGANDA FIDE L'A DESTINATŪ SĂ FIE MISIONARŪ ÎN MOLDOVA ȘI VALACHIA SUB PREFECTURA LUI. ÎI DICE SĂ PLECE ȘI SĂ-LŪ AȘTEPTE LA VENETIA.

Acéstă scrisóre se află numai în copią în Archivulū Congregațiunii.

*Molto R. P-re Sig-re mio Oss-mo.*

La S. Congregatione de Fide Propaganda ha destinato S. P. Missionario in Moldavia e Valachia ad Triennium sotto la mia Prefettura ; dove faccia Iddio ch'ella habbia a condursi e conservarsi con sanità per frutto spirituale di quelle Anime, e se bene il Decreto dice ad Triennium si deve però stare 6 anni con portarsi bene, haverà per Viatico Scudi 40, e per vitto 35 l'anno. Potrà dunque mettersi in ordine per il Viaggio ed aspettare in Venetia, ch'io al più lungo per il p<sup>o</sup> d'ottobre

partirò per quella volta, e qui di cuore me le offero, e raccomandando. Vignanello. 16 Agosto 1663.

D. V. P.

Affett-mo Servitore

F. Vito Pilutio.

(Extra:) *Al Molto R. P-re Oss-mo. Il P. Bacc<sup>r</sup> Antonio Angelini di Campi Min. Conv.*

II.

1668 Decembre 14.

VITO PILUTIO SCRIE NUNȚIULUI DIN POLONIA DESPRE CÂTEVA SCHIMBĂRI ÎN PERSONALULŢI MISIONARILORŢI, DESPRE MISIONARIŢI CE AU FOSTŢI ÎNAINTEA LUI ÎN MOLDOVA ŞI DESPRE BISERICILE CATOLICE DIN MOLDOVA, DIN CARI CEA MAI FRUMOSĂ ERA CEA DELA BAIA FĂCUTĂ DE ALEXANDRU CEL BUNŢI. SPUNE CĂ ACĂSTĂ BISERICĂ ERA BOGATĂ, DAR CĂ UNŢI BOERŢI ALŢI LUI ŞTEFĂNIȚĂ VODĂ ÎI LUĂ AVERILE. RELATĂZĂ CU D'AMĂRUNTULŢI STAREA CATOLICILORŢI ÎN ORĂŞELE MOLDOVEI ŞI NUMĂRULŢI LORŢI DUPĂ COMUNE ÎMPREUNĂ CU AVEREA CE ARE BISERICA FIE-CĂRII COMUNE.

In ArchivulŢi CongregaȚiunii se află numai copia acestei scrisori.

Copia di Lettera del P-re F. Vito Pilutio Min. Convent. Prefetto della Missione di Moldavia scritta a Mons. Nuntio di Polonia sotto li 14 Decembre 1668.

*Ill<sup>mo</sup> e R<sup>mo</sup> Sig<sup>r</sup> Padrone Col<sup>mo</sup>.*

L'Antevigilia dell'Assunta ritornò di Polonia il P. Antonio Rossi, e la vigilia cascai ammalato e sono stato in letto due mesi, et hora per la Dio gratia sono risanato. Sento gusto indicibile che V. S. Ill<sup>ma</sup> e R<sup>ma</sup> stia in coteste parti per Nuntio e prego S. D. M. che quanto prima ottenga il bramato desiderio. Il P. Antonio Angelini mai è stato in Galaz, quando venne in questa Provincia, non potendo haver Chiesa, lo feci trattenere in Tatus; hebbi lettere dall'illmo Sig. Clemente Miches, con il consenso di tutti i Nobili di Transilvania, quale mi scriveva ch'io vollessi mandargli due o tre Sacerdoti, n'avvisai la S. Cong-ne, e mi diede autorità, ci mandai il P. An-



tonio Angelini, et il P. Gio-Batta del Monte, si che Mons<sup>r</sup> Segretario della S. Cong-ne ha equivocato al certo s'intende il P. Antonio Rossi.

La Missione in questa Prov-a e d'Urbano VIII in quà, et il P-re Prefetto per quanto intendo è stato il P. M-ro Angelo da Sonnino hora Pro-re Gen-le, e si portò egregiamente, dopo lui il P-re Vincenzo Pinieri da Montefiascone Vescovo di Bolignano. Il P-re Fr. Battista arciv. di Smirne, il P. Antonio de Socijs Napoletano, e non venne, se ne stette in Polonia con il Sigr. Duca Radziuil, et un P-re di Padova, che in Cracovia gli tirò calci una mula, e morse. Li Missionarij vi è stato il P. Gaspar Siciliano, fr. Francesco da Castro, fr. Girolamo d'Acquapendente, fr. Bonav<sup>ra</sup> da Perugia, fr. Agostino da Barbarano, fr. Bartolomeo da Venetia, fr. Francesco da Narni, fr. Simone da Veglia, fr. Simone da Sebenico, fr. Bernardino da Perugia, fr. Angelo d'Assisi.

Avanti la Missione questi Popoli vivevano come che Luterani, mangiavano carne il Venerdì et il Sabato, quì et in Cotinaro sono buoni Catolici e questa Chiesa, che sono 256 anni che è stata fatta da un certo Prencipe Alessandro, è la più bella, e poi quella di Cotinaro, e solo in questi due Chiese in tutte le feste si canta il Vespro, Matutino, e Messa, et ha la Chiesa otto Vigne et adesso li sono state lasciate tre, et ha havuto dalle Vigne sei Vasi di Vino, doi l'ha pigliati il Prencipe rimangono 4; e si vende 16 lei il Vaso, e lavorarle ci vogliono x lei per vigna et al Sacerdote da trenta lei, e sono doi ani che non ho havuto nemeno un quattrino. Questa Chiesa avanti era ricca, è venuta in povertà in questa maniera: Un certo Prencipe chiamato Stifeniza Bellicane perseguitava li Catolici se ne andò a Tergo Sireto, et spianò la Chiesa e fece fare per forza Scismatici li Cattolici, se ne andò alla Pietra e fece il simile, venne quì il suo Cognato e cominciò a sagettare il Campanile, et immediatamente s'acciecò, si partì il Prencipe e lasciò un Barone con li Cannoni, li Cattolici andorno a quel Barone e gli offersero quel tanto che haveva la Chiesa, acciò che non

la spianasse, appena il Prencipe uscito dalla Città diede con li Cannoni, ma però senza palle; si fermò il Prencipe per vedere e cominciò con li Baroni a bere che s'imbriacorno, si sollevorno contro il Prencipe, che l'uccisero e la nostra Chiesa restò libera, e qui vi sono 200 anime. In Cotinaro vi è un Prete del Paese, ha dalla Chiesa 80 lei, da una donna che è morta l'anno passato 25, in tutto avrà più di 150 lei, la Chiesa haverà circa 40 Vigne. Vi è anco un P-re Gesuita il quale insegna a Giovani, nè dalla Chiesa, nè dai Padri de' Giovani ha niente, si mantiene con le sue entrate, ha 14 Vigne, Bovi, Vacche, Apiari & e vi sono 400 anime.

In Jassi vi sono doi P-ri Gesuiti, la Chiesa è povera, ha solamente due Vigne, li Padri si mantengono con le loro entrate, ch'hanno due Ville, Bovi, Vacche, Vigne, Apiari & e saranno circa 20 anni, che stanno in questa Prov-a. Il p°. P-re fu il P. Beccha Tedesco e vi sono circa da mille anime. In Tatrus con le Ville vi sono mille e ducento anime, la Chiesa ha una Vigna, al Sacerdote gli danno 15 lei, una misura di grano, et avena per Casa, e vi sta il P. Benedetto Ballati. In Cirbuciu vi sono 325 anime, la Chiesa non ha niente nemene param-ti e non vi è Sacerdote. In Roman vi sono 15 anime, la Chiesa ha 6 vigne, e le tengono li Cotinariani, e quando in Saboiani vi sta il Sacerdote, una volta il mese v'è a Roman a celebrare, e gli danno un vaso di vino.

In Saboiani vi saranno circa mille anime, e non vi è Sacerdote, e quando vi stà ha per ciascheda Casa una misura di grano, et una d'avena. In Barlatte vi sono Cento anime, non vi è Sacerdote, la Chiesa non ha niente. In Arnagia (?) vi sono 30 anime, la chiesa non ha niente, il Prete di Cotinaro va una volta il mese a celebrare, et ha da una donna chiamata Angioia, un Vaso di Vino. In Kerlev vi sono dieci anime, la Chiesa non ha niente. In Nempti vi sono 35 anime, la Chiesa ha una Vigna, quest' anno ha havuto dalla Vigna 80 Boccali di mosto. In Chisnovo vi sono 8 anime. La Pietra vi sono 4 anime. In Socciava vi sono 30 anime, la Chiesa ha

dieci Vigne, li Cotinariani maneggianno quell'entrata, otto anni sono morse un certo Sig<sup>r</sup> Giorgio Wolff, quale teneva queste Vigne, lasciò in contanti doi mila lei, et adesso non vi è un danaro, e quasi tutti gli huomini di Cotinaro sono debitori a questa Chiesa. Mons<sup>r</sup> Vescovo ci pose un Sacerdote, ma perchè non gli vollero dare la provisione necessaria se n'andò via. In Us vi sono 150 anime, e vi stà un Prete, dalla Chiesa non ha niente ch'è povera, ha un tanto da gl'huomini in tempo di vendemie, e si vuole partire, che non puote vivere. In Trebes ch'è la Villa, che appartiene al Vescovo vi sono circa 600 anime, e non vi è Chiesa, se ne vanno alla chiesa di Baccovia. In Vaslui vi sono 12 anime. In Baccovia vi erano da 500 anime, ma intendo siano fuggite, e siano rimaste poche, al Monastero dove risiede il Vescovo vi sono 8 bovi, 4 Vacche, 10 porci, 125 pecore, alcuni apiari, vino niente. In Focsani vi sta un Prete Ungaro, il P-re e la Madre sono Luterani, la Chiesa non ha niente, ha un tanto da gl'huomini in tempo di vendemie, e vi sono da 230 anime. In Galaz vi sono 50 anime, ha la Chiesa alcune botteghe, e dava al Sacerdote 250 aspri il mese, et hora vi sono accresciute alcune altre botteghe gli dà 300, et una donna ha lasciato una vigna, il frutto quest' anno la metà ne ha pigliato il P. Antonio Rossi e la metà il P. Benedetto da Cortona, in Galaz il vivere è buon mercato, si che il Sacerdote con 300 Aspri il mese puote vivere, e particolarmente il P-re Antonio che non beve vino..... Baia etc.

---

 III.

1670 Iuliù 27.

VITO PILUTIO SCRIE [SECRETARULUI SAŢI PREFECTULUI PROPAGANDEI] DESPRE NESCE SCHIMBĂRI DE FĂCUTŢI ÎN PERSONALULŢI MISSIUNEI, DESPRE AVERILE BISERICEI CATOLICE DIN SUCEAVA ŞI DESPRE MISERIA ÎN CARE ELŢI TRĂESCE. EXPRIMĂ DORINŢA DE A SE ÎNTORCE ÎN ITALIA, LĂSĂNDŢI ÎN LOCULI PE ANTONIO ANGELINI, CARE CUNŢSCE LIMBA ŢĂRII. SPUNE CĂ 10 ANI A SER-

VITŪ CA MISIONARŪ ŞI 7 CA PREFECTŪ ALŪ MISIUNILORŪ IN QUESTE PARTI BARBARE ŞI VOESCE SĂ LE PĂRĂSEASCĂ.

*Ill<sup>mo</sup> R<sup>mo</sup> Sig<sup>r</sup> P<sup>ne</sup> Col.<sup>mo</sup>*

Sono di Transilvania venuti da me il P. Bacc.<sup>r</sup> Gio-Batta del Monte ed il P. B.<sup>r</sup> Antonio Angelini da Campi a domandarmi licenza per ritornarsene in Italia, essendo spirate le loro facoltà, non ho voluto concedergli poichè quei di Transilvania mi fanno grandissima istanza ch'io gli rimandi, ed anco che supplichi la S. Cong-ne degli altri, havendo quel Regno grandissima di Sacerdoti necessità, e particolarmente mi scrive il S.<sup>r</sup> Clemente Miches con il consenso di tutti i Nobili. Mando all'Ilmo Nuntio di Polonia il P. Bacc.<sup>r</sup> Antonio Angelini con l-re, e gl'ho ordinato, che aspetti la risposta che qui le lettere non vengono sicure, che sono recettate. Da 20 anni in circa morse un Prete nativo di questo loco, il quale lasciò un Legato in questa Chiesa in una Cappella di due messe cantate la Settimana, una de Trinitate, e l'altra de' Morti, assegnando al Sacerdote 18 Imperiali, ed al Cantore quattro, com'io per verità ho ricevuto qualch'elemosina, e sono cinque anni, che non si sono celebrate dette Messe, adesso di quella famiglia vi è un Prete nepote del testatore il quale ha conseguito il Sacerdotio in Italia nel Collegio di Fermo, è ritornato quà, il suo P-re gl'ha assegnato tutti i beni di quella Cappella, ed hora se gli gode, ed il Legato non viene soddisfatto, residendo in Socciaiva, viene essere defraudata la mente del testatore, come anco prima di quel sussidio il Parocho pro tempore di q-a Chiesa, che sempre vi sono stati Missionarij, Mons<sup>r</sup> Vicario voleva deponermi di q-o loco, e ponere il detto D. Gregorio Gross, ma gli Popoli non hanno permesso, ed a viva voce in publico si sono dichiarati non volerlo per nessun modo, essendo stati serviti in tutte l'attioni dalli Miss<sup>ri</sup>, e per il tempo d'avenire così desiderano, non essend'altra memoria in questa Chiesa se non di Missionarij. Una Vigna lasciata ancora a beneficio di q-a Cappella per la cera il P-re del suddetto Prete senza farne parte a nessuno, l'ha venduta. Si-

milmente è stato lasciato tanto argento per fare una Croce, cioè un Poculo d'argento; un gioiello d'argento indorato con pietre. Cucchiari d'argento tre. Un anello d'oro di 20 Imperiali; 22 bottoni d'argento indorati; un bottone grande d'argento con tre piccoli, tre para di sponghes per la veste di donna d'argento; altra sponga maggiore; centundici aspri d'argento, e sei maggiori, e trentotto nummi. Il detto P-re di D. Gregorio l'ha applicato per benefo di figlioli e figliole. La Chiesa di Socciaua è ricca, ed ha D. Gregorio di q-a Chiesa 50 Imperiali, e dalla Cappella ha havuto 100. Io mi ritrovo in grandissima miseria, se la S. Cong-ne non mi manda qualche poco di sussidio, non so come ritornare in Italia, e ritornando, giudico bene di lasciare in mio loco il P. B<sup>r</sup> Antonio Angelini persona conosciuta e pratica nella lingua; che però supplico V. S. Illma e Rma a volergli procurare il decreto per amastrarlo, come anche per il P. Br. Gio. del Monte, et per il P. B<sup>r</sup> Antonio Rossi da Mondaino, acciò possino con maggior fervore servire. Mons. Illmo Nuntio mi scrisse che veniva il P-re fr. Francesco Maria Spera Novo Pref., e ricevo lettere che sia ritornato indietro, non so immaginarmi la causa, come anco la S. Cong-ne m'avvisava ch'haveva spedito doi Missionarij, e non gli vedo comparire. Quand'io fui in Roma fui fatto Provinciale d'Oriente e Comiss<sup>o</sup>. Generale di 5 Provincie, e per obedire alla S. Cong-ne sono ritornato in queste parti barbare con promessa di qualche remuneratione, vivo di speranza, 10 anni ho servito da Missionario e 7 da Pref<sup>o</sup>. mi parebbe tempo di ritornare, se poi S. D. M. non vuole, faccia quel ch'ha determinato. E qui senza più l'auguro dal Cielo il colmo di ogni felicità, ed humilmente le bacio le S. Veste. Baia 27 Luglio 1670.

D. V. S. Illma e Rma

Humiliss<sup>o</sup> e Dev.<sup>mo</sup> Servo  
F. Vito Pilutio da Vignanello.

## IV.

1670 Augustă 8.

VITO PILUTIO SCRIE [SECRETARULUI SAŢI PREFECTULUI PROPAGANDEI] DESPRE SERVIŢIULŢI ADUSŢI ÎN TRANSILVANIA DE DOI MISIONARI TRIMIŞI DE DÎNSULŢI ŞI CERE SĂ LI SE TRIMETĂ DECRETULŢI DE MISIONARI. CERE DIN NOŢI AJUTORŢI CA SĂ SE ÎNTŢRĂCĂ ÎN ITALIA. SE RŢGĂ SĂ-LŢI NUMESCĂ VICARŢI APOSTOLICŢI LA BACĂŢI, FIINDŢI CUNOSCUŢI ÎN ŢERĂ, ÎNCĂŢI CHIARŢI PRINCIPELE A VOITŢI SĂ SCRIE PENTRU DÎNSULŢI.

*Ill<sup>mo</sup> e R<sup>mo</sup> Sig. P<sup>no</sup> Col<sup>mo</sup>.*

Benchè non habbi nessun merito apresso V. S. Ill<sup>ma</sup>e R<sup>ma</sup> contuttociò per l'innata sua gentilezza mi do a credere pigliar campo di notificar l'ultimi miei sentimenti mentre ritrovandomi in queste parti remote, dove per niun modo posso sapere, nè ricevere lettere, che per la maggior parte vengono intercette, e trattenute. Havevo fatta resolutione di partirmi, ma poi considerando il pregiudicio della Missione, e la necessità di questi poveri Cattolici, ho giudicato expediente mandare il P-re Bacc. Antonio Angelini, il quale è stato in Transilvania, come anco il P. Bacc. Gio-Batta del Monte, ed hanno dato bonissimo esempio; l'Ill<sup>mo</sup> Sig. Clemente Miches con il consenso di tutti i Nobili mi scrive, ch'io gli rimandi con altri, se vi saranno, ma perchè essendo cessate le facultà, e non hanno che mostrare, se ne viene personalmente il suddetto P. Antonio a presentarsi a V. S. Ill<sup>ma</sup>; quello l'imporrà, sarà per eseguire, e gli ho ordinato che aspetti costà le risposte della S. Cong-ne. Hebbi lettere dalla S. Cong-ne, che dopo il Sessenio haverebbi havuto il loro intento del Magistero, sono sett'anni che servono, che però suppl. V. S. Ill<sup>ma</sup>e R<sup>ma</sup> a volergli ottenere il Decreto, che serviranno con maggior fervore. Il P.Bacc. Gio-Batta lo fo trattenere in questa Provincia, insino che haverò ordine dalla S. Cong-ne, o dalla V. S. Ill<sup>ma</sup> di rimandarlo di novo in Transilvania, che quei Nobili me ne fanno grandissima istanza. Se la S. Cong-ne non mi mandara

qualche poco di sussidio, non so come ritornare in Italia, e nella partenza ho pensiero di lasciare in mio loco il detto P-re Antonio, che venendo altro Prefetto, non sapendo la lingua, difficilmente sarà ricevuto. Io quando fui in Roma 7 anni già passati si dalla S. Cong-ne, come anco da molti Prelati e presertim dall'Emin<sup>mo</sup> Sig. Card. Chigi, e da Mons<sup>r</sup> Alberitij fui esortato ritornare quà per triennium; che doppo sarei richiamato con dichiararmi in qualche Chiesa, essendo le mie attioni et servitij noti in Cong-ne onde mi parebbe bene fosse a mio tempo, se poi vogliono honorar la sepultura, faccino quello Iddio ha determinato, ritrovo scritto che dignus est operarius mercede sua. Intanto V. S. Ill<sup>ma</sup> sarà la porta maggiore a farmi entrare, con esponere in S. Cong-ne il mio sentimento e che devo fare, potevo ancor io essere Vicario Apostolico di Baccovia, mentre da tutta la Provincia son conosciuto, e amato, e l'istesso Principe e Popoli volevano scrivere a S. Santità per questo effeto, ed io non ho permesso, poichè ho messo tutta la mia speranza in V. S. Ill<sup>ma</sup> che come mio Padrone, son sicuro che m'aggiuterà. Nel medemo tempo, che scrivevo la presente è giunto quí il P. Gio-Batta del Monte, quale l'havevo lasciato in Baccovia, ch'aspettasse Mons. Vicario Apostolico, e mi dice ch'è ritornato con buona salute con havere condotto seco doi Padri Zoccolanti di Transilvania, a uno de' quali ha fatto l'ultimo testamento con renuntiarli beni mobili e stabili, cioè di concedergli il loco di Baccovia, pertinente al Vescovato pro tempore all'unione di quella Custodia di Transilvania; come ancora renuntiare ad uno di quelli il Vicariato Apostolico, mentre dalla S. Cong-ne venga concesso; il che succedendo viene a pregiudicare sì alla S. Cong-ne, come alli Vescovi successivi, ed alla nostra Missione, e succedendo poi detta renuntia son certo, ch'il Principe non l'intenderà bene, tanto più ch'adesso ha notabile motivo, essendo ricorso la Città contro il Vescovo, per haver trasmutato un Molendino, per essere restato in secco, in altro loco, e la Città non permetteva, hora per la vehemenza dell'acqua s'è annegato più

di 200 passi de terreno, e per alcuni giorni che stavo aspettando Mons<sup>r</sup> io con li mij occhi ho veduto la ruina, che si faceva, e se non si rimedia li Popoli dicono ch'in tre anni, al più longo portarà la Chiesa, essendo già l'acqua arrivata alla siepe dell'Orto, il tutto mi è parso bene d'avvisare V. S. Illma. E qui per non più tediarla l'auguro dal Cielo ogni prosperità, e riverentemente le bacio le S. Veste. Baia 8 Agosto 1670.

D. V. S. Illma e Rma

Humi<sup>mo</sup> e Dev<sup>mo</sup> Servo e Sudito  
F. Vito Pilutio.

V.

1670 Augustū 8.

VITO PILUTIO SCRIE CONGREGAȚIUNII PROPAGANDEI DESPRE STAREA MISERABILĂ A ȚEREI DIN CAUSA NĂVĂLIRILORŪ TURCESCI ȘI TĂTĂRESCI. EXPRIMĂ DIN NOŪ DORINȚA DE A FI NUMITŪ VIȚARŪ APOSTOLICŪ LA BACĂŪ ȘI ISTORISESCE CUM ILIAȘ-VODĂ ERA SĂ PUIE ÎN SPÎNDURĂTORÉ PE VICARULŪ P. ZOCOLANTE ȘI PE IESUITULŪ SEBASTIANO, PE CARȚI ELŪ I-A SCĂPATŪ PRIN ÎNTERVENIRREA UNUI NOBILŪ ITALIANŪ. ARATĂ NISCE ÎNCURCĂTURȚ FĂCUTE LA BACĂŪ DE ACELŪ VICARŪ ȘI CERE BREVETE PENTRU MISIONARȚ, SPUNĚNDŪ CĂ ATĂȚŪ EȚ CĂȚŪ ȘI ELŪ TRĂESCŪ ÎN MARE SĂRĂCĂĂ.

*Emi<sup>mi</sup> e R<sup>mi</sup> Sig<sup>ri</sup> P<sup>ni</sup> Col.<sup>mi</sup>*

Non devo mancare essendo passato il settennio e tempo prefisso dall' E.E. loro si per me come per li Missionarij di notificarli lo stato miserabile di queste parti barbariche essendo ridotte a tal termine dalle continue invasioni di Turchi e Tartari, che vengono depresse e deposte le loro sostanze per li continui e giornali tributi che sono astretti li Popoli a fuggir' in altre parti, per non poter più soffrire le loro miserie e calamità per conseguenza li Religiosi doppiamente patiscono d'ogni humano sussidio, ed io havendo servito la S. Cong-ne 17 anni non recordo tante calamità com'adesso, le



povere creature patiscono &. Sono venuti da me dui P-ri Missionarij per domandarmi licenza di ritornarsene in Italia, non ho permesso per non lasciare le Chiese e cattolici in doppia afflitione, ho collocato il P-re Gio-Batta del Monte, con il consenso di Mons<sup>r</sup>. Vicario Apostolico, in Saboiani, con haver escluso F. Benedetto da Cortona, che del continuo n' havevo richiami. Il P-re Antonio Angelini l'ho mandato in Polonia con lettere dirette all' E.E. V.V., ed all' Ill.<sup>mo</sup> Nuntio, e ch'aspetti le risposte, che qui le lettere non sono sicure, poichè sono recettate, questo P-re desidero lasciarlo in mio loco, quando l'EE. loro si compiaceranno, essend'esperto nella lingua, e ben noto e conosciuto da questo Popolo, che venend altro Pref.<sup>o</sup> ignaro della lingua, non sarà ricevuto così facilmente. Quando fui in Roma 7 anni sono le EE. loro con buona speranza mi rimandarno in queste parti per tre anni, e poi di richiamarmi in una Chiesa, se hora le mie fatighe di 17 anni di servitù si stendono a conseguire tal gratia, desiderarei fusse a mio tempo, se poi voglion' honorare la sepoltura il tutto rimetto nella benignità e bontà delle EE. loro. Doi anni già trascorsi il Principe Elias pose nelle Carcere il P-re Paolo Zoccolante Vic.<sup>o</sup> di Baccovia, ed il P-re Sebastiano Gesuita con havergli condannatti al patibolo. Io ricorsi ad un Nobile Italiano con ogni sommissione pregandolo supplicasse il P-pe non farci tal dishonore, e con altri mezzi furno liberati, dopo il medemo Principe mi chiamò con ordinarmi, che andassi a pigliar possesso in Baccovia, io contradissi perchè tutta la mia confidenza l'ho posta nella loro benignità, e non in altre persone.

Mons. Vicario Apostolico ha fatto testamento con lasciare tutto il suo al monastero di Cich in Transilvania come anco unire a questa Custodia per li frati il luogo di Baccovia, ed hora li detti P-ri gl'hanno dato dui Cavalli, come ancora vuole rinunziare il Vicariato ad un P-re Stefano Guard<sup>o</sup> di Cich con haver promesso alcune sue sostanze paterne ed altri utensili per succeder' in tale ufficio; il che se succederà la S. Cong-ne viene a perdere, com' il medemo li Vescovi pro tempore, ed

hora ne fa istanza all' EE. loro, se ciò saprà il P-pe causerà qualche disturbo, tanto più ch' hora la Città di Baccovia ha ricorso contro il Vicario per haver trasportata una mola senza indicare il danno che poteva fare il fiume alla Città e al Vescovato, come poi è venuto, che l'acqua in un' hora ha portato via più di doicento passi di terreno, ed io con proprij occhi ho veduto l'ecçidio, e difficilmente si potrà remediare, stante habbia cavato profondo, e dicono li periti ch'in 3 anni portava via la sua Chiesa e la Città, ed è arrivata l'acqua insino la siepe dell'horto, e il fiume è grande poco men del Tevere. Prego l'EE. loro a compiacersi dar fuori il Decreto per li Missionarij per amastrarli, come anco qualche poco di sussidio sì per me, come per li Missionarij, che sono circa a 4 anni ch'io dalla Chiesa non ho havuto nemeno un quatrino e mi ritrovo in grandissima necessità. E qui senza più con ogni profonda humiltà le b. le S. Porpore.

Baia 8 Agosto 1670.

Dell'EE. loro

Humilmo ed Obligmo Servo  
F. Vito Pilutio.

---

VI.

1670 Septembre 7.

VITO PILUTIO SCRIE CONGREGAȚIUNII PROPAGANDEI SĂ TRIMĂTĂ ALTŪ PREFECTŪ ÎN LOCULŪ LUI, FIIND-CĂ ELŪ E BOLNAVŪ ȘI CREDE CĂ A SERVITŪ DESTULŪ 17 ANI. SPUNE CĂ NOULU PREFECTU SĂ SCIE LIMBA ȚEREI ȘI SĂ FIE OMU MODELU. ÎN ORÎ-CE CASU DÎNSULU VA PLECA LA SFÎRȘITULŪ ANULUI.

*Emin<sup>mi</sup> e R<sup>mi</sup> Sig<sup>ri</sup> P<sup>ni</sup> Col.<sup>mi</sup>*

Supplio l'EE. loro si vogliano compiacere spedire altro Prefetto in mio loco, stante che io impotente sia, per una grand'infirmità adesso occorsami in pericolo della vita, come

anco mi pare d'aver servito a sufficienza per spazio più di 17 anni. Solo significo l'EE. loro, qual Prefetto spediranno, che sappi la lingua, e che sia esemplare, io insino le feste di Natale aspettarò, dipoi non si maravigliano se io mi parto, perchè non ho più modo di stare in queste parti, e qui per fine con tutto lo sp-o profondamente bacio le S. Porpore.

Baia 7 Settembre 1670.

Dell'EE. loro

Humiliss<sup>o</sup> Servo

F. Vito Pilutio.

VII

[1676]

EXTRASŪ DIN RELAȚIUNEA LŪ URBANŪ CERI CĂTRĂ PAPA INOCENȚIU XI DESPRE STAREA MISIUNILORŪ PROPAGANDEI ÎN TŪTE PĂRȚILE LUMII. COMUNICŪ ACI NUMAI PARTEA PRIVITORE LA VALACHIA ȘI MOLDOVA, CEA PRIVITORE LA TRANSILVANIA FIINDŪ FĂRĂ INTERESŪ PENTRU ROMĂNI. DESPRE VALACHIA SPUNE CĂ PATRIARHIȘI SCHISMATICI VINŪ SĂ ADUNE BANİ, CĂ LA CŪRTEA PRIN, CIPELUI SUNT MULȚI CATOLICI, DE CARİ SE MAI AFLĂ ÎMPRĂȘTIAȚI PRIN TĂRĂDAR CĂ BISERICILE SUNT RUINATE DE TĂTARI ȘI ARU FI BINE SĂ LI SE DEA AJUTORŪ SĂ LE REFACĂ, PRECUMŪ ȘI SĂ SE TRIMĂTĂ MIȘIONARİ PENTRU EDUCAREA COPIILORŪ. DESPRE MOLDOVA AMINTESCE CĂ ȘTEFANŪ CELŪ BUNŪ A FĂCUTŪ MULTŪ BINE PENTRU CREDINȚA CATOLICĂ, DE CARE ÎI ERA ȘOȚIA. SPUNE CĂ CATOLICI NU-ȘI POTŪ PLĂTI PREGHII, FIINDU SĂRĂCIȚI DE RESBŌIE ȘI CĂ CERŪ AJUTORŪ ANUALŪ. VITO PILUTIO, DUPĂ SERVICIŪ DE 23 DE ANI, S'A ÎNTORSŪ DIN MOLDOVA ÎN ITALIA. PRINCIPELE A HOTĂRITŪ, DUPĂ ÎNDEMNUL SECRETARULUI SEŪ, CARE ERA CATOLICŪ, ȘI A LUI VITO PILUTIO, SĂ REFACĂ BISERICA CATOLICĂ DELA BACĂŪ, RUINATĂ DE INUNDAȚIA. RECOMANDĂ PE VITO PILUTIO SĂ FIE NUMITŪ EPISCOPŪ ÎN MOLDOVA. VORBESCE DE RELELE FĂCUTE CATOLICILORŪ DE ȘTEFĂNIȚĂ-VODĂ.

Extrasul meu este făcutŪ după o copią contimporană a RelaȚiunii, care se află în *Biblioteca Corsimiana* MS. 283 (40 F. 30) vol. de 478 fol.

*Relazione dello stato della Congregazione, e Missioni di Propaganda Fide fatta alla San: Mem: di PP. Innocenzo Vndecimo da Mons. Urbano Cerri.*

*Valachia, f. 51 v.*

La Valachia è pure<sup>(1)</sup> governata da un P-pe, che gli dà

(1) Adecă ca și Transilvania, despre care se vorbesce înainte pe f. 50 r.

la Porta, e questo deve esser sempre Greco scismatico, come sono i suoi popoli, che hanno il loro Metropolita, e molti Calogeri Basiliani sparsi in uarij Conuenti, i cui superiori dall'istesso P-pe sono eletti, e ui uengono a fare gran raccolta di denaro i Patriarchi Schismatici, e particolarmente quello di Giusalemme. Nella Corte del P-pe stanno anche Luterani e Caluinisti, la maggior parte di Transilvania, oltre molti Ebrei, e Turchi. In questo Dominio sono però sparsi molti Catolici assistiti già dall'Arciuescouo di Sofia, et hora dal Padr'Antonio Stefani suo Vicario; aspettano questi con gran desiderio il successore, che dalla S. V. gl'è stato concesso nella persona del Padre Stefano Conti Minore Osseruante soggetto d'esperimentata bontà. V'è ancora una Missione di Minori Osseruanti Bulgari distribuiti per quelle Chiese, quali sono in gran parte rouinate da i Tartari, et ultimamente há fatta istanza caldisima quel Vicario, che se gli somministri qualche sussidio per rifare la Chiesa rouinata in Burgoresto doue risiede il P-pe Valacho, e sogliono concorrerui molti Cattolici di uarie nationi per servirlo tanto nella Côte, quanto nell'Esercito non potendo egli esigere più elemosine per essere il paese troppo desolato dalla guerra, supplicando ancora, che se gli mandino due, o tre Religiosi del suo Ordine, che siano di buoni costumi, e di dottrina per applicarli all'educatione de' figlioli, che gl'istessi Scismatici, e più nobili ui mandarebbero a scuola con gran uantaggio della Catolica Religione.

*Moldauia*, f. 52 v.

In Moldauia detta antichamente Valachia, ma hora così chiamata da un fiume dell'istesso nome, che la traversa tolta da Solimano a Stefano il buono, che la possedeua, quale se bene scismatico haveua moglie Ungara Cattolica, che ui fece gran bene per la n-ra fede. I Cattolici hanno 19 Chiese, e solo quella di Kotina ha entrata per mantenerui un sacerdote, nell'altre i missionarij non possono uiuere si per esserne l'entrate usurpate dalli Scismatici, come anche per la pouertà de Catto-

lici ridotti per le guerre ad estrema miseria, onde fanno istanza alla Congreg-ne di qualch' annuo Sussidio. Al presente ui sono due Preti Moldaví, e tre Minori Conventuali, quest' ultimi essendoui stati 13 anni desiderano tornarsene in Italia' come già è tornato il P. Vito Pilutij, che ui è stato 23 anni con gran sodisfatione di quei Popoli, e della Congreg-ne ui uanno però adesso con facultà, e prouisione un nuouo Prefetto con altri sei Religiosi dell'Istesso Ordine, che si spera possino fare molto frutto, quando haueranno appresa la lingua. La Chiesa di Baccouia era la Residenza del Vescouo, ma l'inondatione del fiume l'há rouinata, hora il P-pe benchè scismatico, assai nondimeno ben affeto a i Latini per opra del Segretario, ch'è di Caminiez, e buon Catollico, e del Padre Vito há ordinato, che se ne fabbrichi una nuoua in miglior posto. Questo Principe è poco, che della Porta u'è stato destinato, rimossone l'altro ch'era gran nemico de Cattolici, onde ui si possono sperare molt'avantaggi. Al detto Vescouato eretto da Clemente ottauo sogliano promouersi quelli, per i quali supplicano i Rè di Polonia, conforme há fatto adesso alla S. V. per un Domenicano, che dubitandosi non uoglia conformarsi a suoi Antecessori che per lo più non u'hanno fatto residenza pensa in tal caso la Congreg-ne mandarui il detto Padre Pilutij con Carattere di Vescouo in partibus, come ha fatto più volte, e ultimamente in persona dell'ultimo Arciuescovo defonto di Marcianopoli. La Provincia è habitata da 4000 Cattolici, e gl'altri sono Greci Scismatici, che hanno un Metropolita con tre Vescovi, ch'oltre gl'errori soliti, ne professano molt'altri, et in particolare per denari concedono diuortij, e facultà di prendere altre mogli, permettono i Concubinarij, purchè si paghi un tanto la quaresima, e dicono ancora, che chiunque ribatteza un Cattolico alla Scismatica consegue perdonò de suoi peccati; anzi un Prencipe pessimo scismatico chiamato Stefaniza obligò tutti i Cattolici a ribattezzarsi (che dopo la sua morte ne tornorno molti alla fede Cattolica) e distrusse molte Chiese. Vi sono anche sparsi Armeni, Lute-

rani, et Ebrei. Erano prima in Iassi i Padri Gesuiti, che facevano molto frutto, má per le guerre sono partiti. Scriue adesso Monsig-re Nuntio di Polonia, che ui vogliono ritornare, il che sarebbe di molt' utile, per l'instruttione della gioventù, che uá alle loro scuole.

(Finea va urma)

---

## ISTORIÓRE POPORANE DIN BUCOVINA

culese de **S. Fl. Marianu.**

---

### I.

#### Petrea celú strașnicú.

Đice că de-multú, de-multú, pe cândú femeile eraú mái mari și mái tari decâtú bărbații și ceea-ce vóiaú ele aceea făceaú cu dínșii, se aflá unú omú cu numele Petrea. Și omulú acela avea o femeie înaltá grósá și spétósá și rea, rea de să te ferescá Dumneđeú. Érá Petrea era unú omú ca toți ómenii : nici pré mare, nici pré micú, numai ce-va cam slabú de ángerú.

Intr'o đi ce-í plesnesce femeii lui Petrea acestúia prin minte?... đice bărbatulú seú să se ducá în satú după unú nu sciú ce felú de lucru, că și ea voesce să se ducá de-acasă, și mái nainte de ce se va fi întorsú ea înapoi, Petrea să-í aducá lucrulú după care l'a trimisú, că de nu... e vai și amarú de capulú lui!

Petrea, bucurosú de frică, nu đice nemicá. Se duce totú într'o fugá unde l'a trámisú nevastă-sa și cautá ca să se întórcá câtú mái de grabá înapoi, căci ne'ntorcându-se la timpú numai elú singurú sciea ce bucate ilú așteptá...

Nevasta lui esá dupa dínsulú, încue ușa, se duce și ea píná unde se duce, dar îndată se întórcé înapoi, se bagá íute în casá, încue érá-și ușa, se sue pe cuptóriú, se ascunde după hornú și acolo așteptá apoi pe bărbatulú seú ca să védá ce va face acesta, după ce se va întórcé a-casă.

Étá că nu multú după acésta se întórcé și Petrea de-abía resuflán-

du-se de alergătură și de ostenită ce era. Și cum ajunge, descue și elu ușa, se bagă pe încetișorul în casă și, nici visându măcaru că nevastă-sa aru fi ascunsă după hornu și nesciundu ce să se mai facă și cum să-și mai măie vieța cea amărită și năcăjită dintr'o di într'alta cu o femeie ca a sa, cărița se vede că i-a perduțu Dumneđu măsura dea făcut'o așa de mare, și care nu mai are sémênũ de rea ce-i, începe a se primbla în colo și în cóce prin casă și a ȓise :

O ! va!, va!, Petre sărace!  
 O ! va!, ce pământu te-i face ?  
 Cũ-acestã *cocălcã* <sup>1)</sup> mare  
 Și totũ cu frica 'n spinare !

Femeea, cum ilũ aude ast-felũ borborosindũ și batjocurindu-o, sare ca friptã de după hornũ, apucã vãtrariulũ în mână, și unde nu începe a mi ți-lũ măsura cu dinsulũ peste spate, de gândia că totũ o sã-lũ facã fãrimĩ, ȓicendũ :

Èr' spinarea te mănãncã  
 De te apucã de-a mea brãncã ?  
 Nu scii tu, omũ amãritũ  
 Și de lume ocãrfitũ,  
 Cã ți-oũ pune mâna 'n capũ  
 Și l-oũ face ca unũ napũ,  
 Și ți'oũ pune mâna 'n cefã  
 Și ți-oũ face capulũ scafã ?  
 Dacă n'ai, ți-oũ da eũ minte  
 De nu ți-a sta nici unũ dinte  
 În gura-ți cea bãrfitore,  
 Rea și batjocuritore !

Și după ce mi-lũ bătũ pinã ce se sãturã cu vãtrariulũ și-lũ infruntã prin cuvintele acestea, ilũ apucã de tãrta capului și-lũ aruncã cãtũ colo într'unũ ungherũ de casã.

Bietulũ Petrea, fiindũ cum se cade scãrmẽnãtũ și bãtutũ, se vèri cum putũ sub o lațã, și de-acolo apoi, de-abia putendu-se stãpãni de plãnsũ, ȓise :

Dacã nu ți-amũ fostũ pe placũ,  
 La ce ți-ai pusũ cãrpa 'n capũ ?  
 La ce te-ai dusũ dupã mine,  
 C'ai sciutũ destulũ de bine,  
 Cã nu-sũ, ca ceia-l-aiți, pacinicũ,  
 Ci sînt unũ omũ fãrte *strașnicũ* !

(1) Prin cuvintul *cocălcã* se poreclesce în Bucovina o femeie, care e în trupũ cu multũ mai nãltã de cum sunt ceia-l-aiți ómeni de rãndũ.

## II.

## Popa și sfântulă.

Mergëndu o-dată unū Românū pe unū câmpū și întâlnindu-se c'unū Jidovū, đise :

— Cine ești tu, mēi Jidane ?

— Ca și tine! — răspunde acesta.

— Dar' din cotro și unde ?

— De unde m'amū sculatū ađi deminéță și pînă unde m'orū îndreptă ochii și m'orū duce picíorele !

— Dacă-ı așa tréba, apoi haı cu mine !

— Éta că m'amū dusū, numai de-arū fi într'unū césū bunū și cu norocū !

— Noroculū atrină dela istețimea ta !

— Și dela vitejia ta, nu-ı așa ?

— Ba cam așa !... vra să đică, ne-amū înțelesū ?

— Și de ce, mă rogū, să nu se 'nțelégă nisce ómenı ca noi ?

Și cum se 'nțeleseră în vorbă, se porniră amindoı mai departe, punēndu-se în cale unde s'arū duce mai de grabă și pe ce arū pune mai lesne mâna, căci atâtū Românulū, câtū și Jidovulū cu care s'a întâlnitū, erau nisce tálhari de să mai fi căutatū alții ca dınșii.

Dar' în cotro să apuce și unde să se ducă ?

De o cam dată nici ei singurı nu sciaū.

— Stăi că-ı bine! — đise dela o vreme Românulū. Nu departe de aice se află unū boeriu putredū de bogatū, care n'are nici soția, nici copii, ci numai unū bucătarıu Țiganū și doi argați. Bucătarıulū în totă séra ıı spune povești și-lū scarpină la tálpi pînă ce-lū adórne ca pe unū băétū de țiiță, érá argații caută de vite. Haı și vomū prēda pe boerıulū acesta, căci sciū pré bine că n'o să-ı mai rămăie copıii săraci dıntr'unū lucru de nemică.

— Despre mine, haıdemū ! — răspunde Jidovulū.

Și cum điseră, așa și făcură.

Se duseră să prade pre boerıulū celū bogatū.

Dar' cândū sosiră aprópe de curțile boerescı și eră tréba la adică, nici unulū nici altulū nu voia să se bage în nuntru, nu că dóră s'arū fi temutū, că nu erau ei de cei ce se temū de totă nemica, dar' se vede că așa le plesnise nu sciū ce prin gândū. Pe semne voiaū să se încredințeze, care dintre dınșii e mai ajunsū de capū și mai istețū.

— Bagă-te tu ! — đise Românulū cătră Jidovū — că eū voiu sta a-fară de pândă.



Ba ! bagă-te tu, că ție-ți sunt mai bine cunoscute locurile de pe-ace... tu scii toate unde se află ! — adăogi Jidovul.

— Ba tu !

— Ba tu !

— Las' să fie și așa, precum vrei tu ! — țiseși în urmă Românul, vădându că Jidovul nici de cum nu voesce să se bage în curte. — M'oiu băga eu, și toate lucrurile, ce le-oiu fură, și le-oiu da pe ferestă ca să le duci și să le pui în căruța boerului, care se află lângă poartă. Caută însă de ie foarte bine sēma ce faci ! Să nu te vedă cine-va și să ne prindă, că apoi amîndoi vomu da cinstea pe rușine !

— Haide, hai!.. lasă-te numai pe mine ! — respunse Jidovul — căci doră nu mi-î mie astă-ți întâia-și dată... scii eu ce voi face și cum să mă feresc!

După acesta se apropiară amîndoi pe virful degetelor de feresta odăii, unde se află boerul, și acolo stete apoi pînă ce a adormit acesta. După ce a adormit boerul, Românul a scos frumusele feresta și a rezimat'o de pārete. S'a bāgatū apoi pe nesimțite în nuntru și a început unul cāte unul a scōte toate lucrurile din casă și a le da Jidovului pe ferestă, ast-felū încātū în urma urmelorū nu remase nemică în casă, ci numai pāreții goi și boerul în pat. Pînă și perina de sub capū i-a furat'o.

Jidovul, luāndū fie-care lucru și ducēndu-lū, ilū aședā frumusele în trāsura de līngā poartă.

Sfîrșindū acuma toate lucrurile c le mai scumpe de furatū, cāte se aflaū în casă, eși Românul afară și, punēndū ērā-și feresta la locū, dori boerului nōpte bună și visurī plācute. Apoi se duse la grajdū unde se aflaū caii, îi scōse și pre aceștia cu hamuri cu totū afară, îi prinse la trāsura în care se aflaū hānele și celelalte lucruri încărcate, le dete după acesta bicū și să te cam mai duci în trebă-ți, neoprindu-se nicāirī pînă pe unū cāmpū deșertū, unde nu se afla nici urmă de om.

Acolo apoi, pe cāmpulū acela, se oprirā și împārțirā frātesce toate lucrurile. Numai c'unū singurū lucru nu se puturā de felū împārți. Și lucrulū acela era o mantă.

Jidovul țicea că lui i se cuvine mantaua, de orā ce elū a cāratū lui crurile și le-a pusū în trāsură, elū a statū afară și a luatū sama ca să nu vie cine-va și să-î prindā.

Ērā Românul țicea, că lui i se cuvine, de orā ce elū, fiindū în casă și furāndū lucrurile, era în mai mare primejdiā decātū Jidanulū, căci elū putea să fie mai de grabă prinsū și trasū la respundere.

— Ba mie!

— Ba mie!

În urmă însă, vedându că nu se mai pot învoi nici într'un chip, dise Românul :

— Scii ce, măi tărtane? haidem înapo la boeriu și să-l întrebăm pre dînsul : care din noi doi are dreptate? și cui va dice el că i se cuvine, aceluia să remăe mantaua!

Aușind Jidovul una ca acesta, se băgă în tôte recorile de frică, și deci dise că-î lasă Românului mantaua numai să nu se mai ducă la boeriu.

— Ba! asta n'oiu măi face-o! — respunse Românul mănios. — Eū sînt omū cu dreptate. Cui va spune boerilū că i se cuvine, aceluia să fie, și cu acesta s'a mântuitul!...

Dis, și dintru ale sale nu voi odată cu capul să lase.

Ce eră să facă Jidovul?... S'arū fi dusū, se temea că va fi prinsū și datū pe mîna judecății. Nu s'arū fi dusū, éră-și se temea, căci ceea ce arū fi căpētatu apoi dela tovarășulū seū, cu nime n'arū fi pututū împărți.

În urma urmelorū însă, vedându că nu e încotro, își călcă pe inimă și se duse.

Deci, lăsându trăsura cu caii în mijloculū câmpulū, se întorse amîndoi îndērēptū, și cîndū ajunse la boeriu, boerilū tocmai atunci s'a fostū trezitū și, neputēndū éră-și adormi, strigă pre bucătarū ca să vie și să-î spue povești.

Românulū, care tocmai în clipala aceia puse mîna pe rățezulū ușei, întră de grabă în nuntru și schimbādu-și glasulū, ca și cîndū elū arū fi fostū bucătarulū, incepu a-î povesti din firū în pērū tōtă întāmplarea sa de pe la înserate, dīcēndū că tōte acestea i s'arū fi întāplatū unū boeriu din apropiare. Și în urmă, după ce-î povesti cum a fostū boerilū prădatū și cum s'au împărțitū tālharīi cu lucrurile sale, îlū întrebă cui i se cuvine mantaua : celū ce a statū afară, orī celū ce a fostū în casă ?

Boerilū, fiindū somnorosū, éră în odaiā întunerecū, și nici visāndū măcarū că elū arū fi celū prădatū, respunse :

— Celū ce a fostū în casă i se cuvine mantaua, pentru că acela putea măi lesne fi prinsū și trasū la respundere, pe cîndū celū de-afară, la vreme de nevoe, putea să spele putina și să se cam măi ducă în trēbă-și.

— Așa amū dīsū și eū!—adăogi Românul—însă Jidovulū înșinatū n'a voitū de felū să mă înțelégă.

Jidovulū, stāndū sub ferestă și ascultāndū, auși însu-și cu urechile sale judecata boerilū.

Românul, după ce mai stete puțin în casă și-î mai spuse boerîului ce-î mai spuse, pînă ce acesta érá-și adormi, eși afară, strigă pre Jidovú și se duse érá-și la trăsura ce-o lăsase în câmpú. Apoi, ducându-se într'unú tîrgú din apropiare, vindură caii, căruța, haînele, precum și tóte celelalte lucruri, câte le-au fostú furatú dela boerîu, la nisce neguțitorî ca și dînșii, și după ce le vindură, își căutară de drumú.

Sculându-se a dóua și boerîlú prádatú, și vėđéndú că tótă casa ı deșértă, ba chiarú pînă și perina de sub capú ı lipsesce, chîemă de grabă pre bucătariu la sine și-lú întrebă đicéndú :

— Mė! tu mî-ai spusú a-séră poveștî?

— Ba! cucóne, a-séră eú nu țî-amú spusú, din întâmplare, nici o poveste!

— Apoi dară cine mî-a spusú, dacă nu mî-ai spusú tu?

— Veî fi visatú, cucóne!

— Ce felú de visatú, mėi cíoră?... cine viséză cândú e trézú?

— Apoi dá, cucóne, sciú eú cine țî-o fi spusú? Atăta sciú numai că eú unulú nu țî-amú apusú nemică, fiindú că nici nu mai chiebatú ca de altă dată să-țî spunú.

Boerîlú, pricepéndu-se abia acuma că a fostă prádatú, și vėđéndú că a remasú golú ca napulú, đise bucătariului să se ducă pînă la popa din satú și să-lú róge ca să-ı imprumute o părechie de haîne pîně ce se va duce la tîrgú și-și va cumpərə altele. Érá după ce-și va cumpərə, ıle va întórce cu mulțamită ınapoi.

Bucătariulú făcu așa cum ıi spuse boerîlú

Popa ınsă, cum auđi ce s'a întâmplatú, ıncepu a ride în hohote și nu voi nemică să-ı imprumute, đicéndú că dacă voesce boerîlú să aıbă cu ce se 'mbracă, de altă dată să ıee mai bine sama cu cine se dá în poveștî.

Ce era să facă bucătariulú? Cumú s'a dusú, așa s'a și întorsú ınapoi și spuse stăpánului seú ce a đisú popa.

Boerîlú, vėđéndú că nu e altú chipú cumú să ıasă din casă, imprumutá o părechie de haîne de ale bucătariului și, ducéndu-se apoi în tîrgú, ıși cumpərə mai multe părechî de haîne. Cu prilejulú acesta láți elú totú odată faıma pe unde a umblatú, că de-a fi să se ıntálnescă cine-va cu tálhariulú ce l'a prádatú, să-ı spue ca să mėrgă la dınsulú, căci elú atuncî nu numai că-lú va erta, ci ıncă ıi va și plăti pentru că fostú așa de istețú.

Nu trecu multú timpú la mijlocú și Românulú nostru auđi despre vorba boerîului. Și cum auđi, se duse la Jidovú, tovarășulú seú, și-ı spuse tóte cum și ce.

Jidovulú stete pe gánduri : să mėrgă? sa nu mėrgă? Se vede că ı era

frică să nu fie prinsă și pusă la răcoră. În urmă însă totu-și se îndu-plecă, și pornindu-se se duse cu Românul la boeriu.

Boeriful, cum îi vedu și se încredință că ei sunt aceia ce l'au prădat, începu a-i lăuda pentru istețimea și vetejia lor și începu a le dice :

— Sciți voi acuma ce-va ?

— Vomă sci, cucóne, de ce nu, dacă ni-î spune, — răspuse Românul.

— După ce mi-ați furat voi toate hăinele, eu am trimis la popa din sat rugându-l ca să-mi împrumute o părechie, pînă ce mi-oiu cum-păra altele. Însă el n'a voit să-mi împrumute. Din potrivă, a început a-și bate joc de mine și a mă lua în ris, spunându-mi ca de altă dată să iau mai bine sēma cu cine mă dau în povești. Deci dacă voi ve veți duce și i-ți face și lui una și bună, sciți colea . . . s'o ție în minte câtă va fi și va trăi, apoi nu numai că din partea mea veți fi ertați, ci încă am să vă dau pe de-asupra un bacșișu foarte bun.

Tălharii, bucuroși de prilej, nu așteptară să le mai spue încă odată, ci diseră :

— Lasă-te numai pe noi, cucóne, căci dóră scimă noi ce să'ncepem și să facem !

După acēsta eșiră dela boeriu și se porniră în cotro erau trimiși.

Mai nainte însă de-a se duce la popa, se duseră la un iaz din apropiere și prinseră o mulțime de raci. După aceea se duseră la un prisar și cumpărară un sloiu de cēră și făcură dintr'insul pe-atătea luminărele pe căți raci.

Avēndu acuma și luminărele, se duseră la biserică, deschise cum vor fi deschisă ușa, intrară în năuntru, puseră fie-cărui racă câte o luminărică aprinsă între fórfece, și așa li dete apoi la toți drumul prin biserică.

Racii, cum se vedură scăpați, începură a umbla în colo și'n cóce prin biserică și a se vîri prin toate ungherele.

O minunație mare era aceea să veți cum umblău peste vr'o cincisute de lumină în toate părțile prin biserică.

Românul, după ce dete drumul racilor, se băgă în altariu, luă o părechie de veșminte bisericesci, se îmbracă frumușel cu dînsele, luă apoi psaltirea și punēndu-se în ușa împērătēscă se făcu că cetesce.

Jidovul însă se sui în clopotniță și începu a trage clopotul de ție se parea că s'a aprins satul.

Pălimariul, cum auzi că se trag clopotele, alergă de grabă la biserică să vedă ce este, ce s'a întamplat, căci afară de dînsul nimeru nu-î era ertat nici măcar să se atingă de funiile clopotelor, da de-

cum ū să le ūi tragă. Dar cāndŭ ajunsē ūi vędu cā o mulțime de luminī aprinse umblă în colo ūi în cōce prin biserică, i se urcā pęrulŭ în virfulŭ capuluī de fricā ūi, fāră să mai stea multŭ loculuī, o rupse la fugă spre popa ca să-ī spue ceea ce-ī vędură ochiū.

Părinte ! părinte ! — ȃise elŭ de-abia resuflāndu-se, dupā ce a intratŭ la popa în casā — minunea minunilorŭ, părinte ! . . . Mai bine de cincī sute de duhurī umblă cu luminī aprinse prin biserică, ęrā în ușa împęrătęscā stā unŭ sfântŭ îmbrăcatŭ în veștimate ūi cetesce din psaltire. Asemenea ūi clopetele auȃi cā le trage nu sciŭ cine, darŭ de vęduțŭ nu-lŭ vęduī. — ūi cumŭ rosti cuvintele acestea, se'ntōrse îndęretŭ ūi . . . pe ici în colo țī-ī drumulŭ.

Auȃindŭ popa ceea ce-ī spuse pālmarulŭ, alergā ūi elŭ de grabā la biserică ca să vędā ce este. ȃrā dupā ce ajunsē ūi intrā în nāuntru, vęȃendŭ raciū preumbλāndu-se în colo ūi'n cōce cu luminile aprinse, ęrā pre tālharulŭ stāndŭ în ușa altaruluī ūi cetindŭ, cugetā în sine cā acesta intru adevęrŭ trebuie să fie unŭ trimisŭ dela Dumneȃeu, ęrā raciū nisce duhurī, carī au venitŭ ca să slujęscā împreunā cu dīnsulŭ.

Tālharulŭ însă, ca tālharulŭ celŭ prefăcutŭ, cumŭ dete cu ochiū de popā, iī făcu cu capulŭ ca să se apropie ūi apoi iī ȃise încetŭ :

— Părințele ! eŭ sīnt unŭ sfântŭ trimisŭ de Dumneȃeu ca să te iaŭ cu trupŭ cu totŭ la cerulŭ, precumŭ a bine-voitŭ a lua în vremea vechīe pre Sāntŭ-Ilie, de ȃrā-ce tu eșfi unŭ popā fōrte bisericosŭ ūi evlaviosŭ, cum n'a mai fostŭ altulŭ ūi nici n'a mai fi, ūi de aceea te iubescē mai multŭ de cātŭ ȃrī ūi pe care altulŭ. Alęrgā decī darā de grabā a-casā ūi ię totŭ ce ai mai scumpŭ cu tine : banī, aurārī, argintārī ūi alte lucrurī scumpe, pune-le într'unŭ sacŭ ūi vino cu dīnsele în cōce pinā ce nu e prę tārȃiŭ, cāci n'amŭ multŭ timpŭ de așteptatŭ, cautā însă să nu lașī nimerŭ nici unŭ crucerŭ din cātī iī ai cāci calea pinā la cerŭ e depārtatā ūi fāră de nici unŭ banŭ în pungā nu vomŭ putę trece vāmile.

Popa, cugetāndŭ cā-ī tocmai așa dupā cum i-a spusŭ sfântulŭ închipuitŭ, ūi sciindŭ prę bine cā de nu se va folosi de prilejulŭ acesta cu greŭ va mai ajunge cāndŭ-va intru împęrāțīa ceriuluī, nu stete mutlŭ pe gāndurī, ci eșindŭ din biserică alergā de grabā a-casā ūi, luāndŭ tȃte haīnele cele mai bune ce le avea ūi o parte de banī, iī puse într'unŭ sacŭ. Treī sute de ruble însă le lāsā drāguței sale, cāci murindu-ī de multŭ preotęsa ūi fiindu-ī uritŭ a trāi singurŭ ca cuculŭ, ișī luā o nevęstucā în casā ca să aibā ūi elŭ din cāndŭ în cāndŭ cu cine-șī petrece timpulŭ, să nu mōrā de uritŭ. ūi acuma la despārțire, iī era milā să o lase biata cu buzele umflate...

Sfântulŭ însă, care prę bine sciea cine-ī popa ūi cātŭ plātesce, cum

eși acesta din biserică, se luă și el de grabă în urma lui și, punându-se lângă o ferestă, vădu totu ce făcuse popa : cum a strinsu straele, cum a luatū baniū, cum a datū cele trei-sute de ruble drăguței sale și cum și-a luatū în urmă remasū bună dela acēsta. Eră după ce vădu tôte, se 'ntôrse de grabă înapoi la biserică și, punându-se érá-și în ușa altarului, începu din nou a ceti și a se ruga.

Venindū după aceea și popa-cu saculū în spate, tâlharulū, cum îl vădu, îi dīse :

— Dar' cele trei sute de ruble unde-sū?... Unde le-ai lăsatū?... De ce nu le-ai adusū și pre acelea încóce?... Mergī de grabă înapoi și le ado și pre acelea, ori de nu, să scīi că mă întorcū înapoi de unde amū venitū și te lasū să aibă iadulū parte din tine!...

Vedēndū popa că nu e în cetro, de și i se rumpea inima de jelea nevestuiceī, care avea s'o lase ca frunđa pe apă, alergă totū într'o fugă înapoi și câtū ai bate în pālmī aduse și cele trei sute de ruble, temēndu-se că de nu le va aduce e pace de dīnsulū : mai multū nu mai merge intru împērāția cerului.

— Ia acuma imī mai vii de-acasă!—dīse tâlharulū, cândū vădu rublele—așa imī mai placī; și chiarū și însu-și Dnmneđu, care m'a trimisū după tine, are fôrte multū să se bucure că ești așa de supusū și ascultătorū.

Eră după acēsta dīse mai departe :

— Și-acuma, dragă pārințele, desbracă-te pină la pele și te bagă în saculū care l'ai adusū, căci eū voū să te rădicū spre cerū și să te ducū cu trupū cu totū la Dumneđu. Așa amū poruncă. Să scīi însă, că cândū vei fi susū, draciū, de ciudă că le-ai scăpatū din mână, aū să te pisce și să te bată, dar' tu să nu vorbescī nemică, nici să nu strigī, că apoi va fi fôrte reū cu tine, voū trebui să te lasū draculū pomana și să mă ducū în trébă-mī de unde amū venitū... Așa-ī, cum îți spunū eū!... m'ai înțelesū?...

— Cum pēcatele mele să nu te'nțelegū!—respunse popa cu umilință, plecādu-se pină la pāmīntū. Apoi se desbracă frumușelū de tôte haīnele și se băgă în sacū,

Tălharulū atāta a așteptatū, mai multū ne.nicū. Legă saculū bine la gură și-lū luă în spate, érá jidovulū, care de multū se scoborise din clopotniță și se ascunse după nisce strane, luă baniū și haīnele, și după acēsta esiră amīndoī din biserică.

Tălharulū, adică Romānulū, se duse cu saculū, în care eră popa, dreptū la boerū, și cum ajunse lângă curte făcu semnū argaților, carī eraū afară, să vie la dīnsulū și să bată în sacū.

Argații nu se puseră de pricină. Sosiră într'unū bucū și începură a

bate în sacă ca'ntr'ună sacă cu popușoiu. Și atâta ce bătură, pînă ce se săturară.

Popa, cugetîndu că a ajunsu la locul unde i-a spusu sfîntul că au să-lu bată draci, nu țise nici unŭ cuvintŭ, ci răbdîndu tăcu ca piticulŭ.

Êră după ce argații îlŭ bătură mărŭ, tălhariulŭ luă êră-și saculŭ cu popa în spate și, mai ducîndu-se o bucată bună de locŭ cu dînsulŭ, țise :

— Acuma amŭ sositŭ la porțile rafului Aici veți sta, fără să te urnesci din locŭ pînă deminêță, cîndŭ va sosi Dumnețeu și-ți va da drumulŭ în nuntru!

Și cum rosti cuvintele acestea, îlŭ aruncă cu sacŭ cu totŭ lingă unŭ gardŭ în grădina boerîului.

După tôte acestea ducîndu-se tălharii, adică Romînulŭ și cu Jidovulŭ, la boeriu, îi spuse că ei i-au făcutŭ și popei una câtŭ dece.

Boerîulŭ li mulțami din tótă inima, și după acêsta nu numai că-i ertă, ci le mai dete încă și unŭ bacșisŭ bunŭ pe de-asupra, după cum li-a făgăduitŭ.

Tălharii, fôrte mulțamiți pentru acêsta, își luară remasŭ bunŭ dela dînsulŭ, eșiră afară, luară haînele și baniŭ popei și se cam mai duse în trebă-și.

Sculîndu-se a dŭoa ți deminêță boerîulŭ și vêdîndŭ unŭ sacŭ sub gardŭ, chîemă pre bucătarîu la sine și-lŭ întrebă ce e acolo?

Bucătarîulŭ respuse că unŭ omŭ a adusŭ peste nôpte saculŭ acela și l'a aruncatŭ acolo, dar' de spusŭ nu i-a spusŭ ce e în nuntru, nici elŭ n'a căutatŭ ce-i, căci omulŭ i-a spusŭ să nu caute, că de va căută va fi reŭ de dînsulŭ.

— Dacă nu l'ai deslegatŭ a-sêră, mergi și-lŭ deslegă acuma, ca să vêdŭ și eŭ ce e în nuntru! — porunci boerîulŭ.

Bucătarîulŭ se duse și-lŭ deslegă.

Dar' cîndŭ colea, ce să vêdă?... vede pre popa că ese dintr'însulŭ și se uită cu sfielă în susŭ. Și cum îlŭ vede, îlŭ imple risulŭ. Êră boerîulŭ incepu așa de tare a ride de se cutremura cămeșă pe dînsulŭ.

Popa, cîndŭ vêdu în locŭ de Dumnețeu pre Țiganŭ și pre boeriu înaintea sa, numai dacă arŭ fi pututŭ s'arŭ fi băgatŭ în pămîntŭ de rușine, dar' neputîndŭ, o tuli la fugă, așa cum eră, de-a dreptulŭ pe unde îlŭ duceau ochii și picîorele, și nu se opri pînă la dînsulŭ a-casă. Și de atuncî apoi în vieța sa n'a mai risŭ pre nime, sciîndŭ pré bine că tot-deuna risulŭ te ride și batjocura te batjocuresce.

M O N U M E N T E  
P E N T R U  
I S T O R I A Ț E R E Î F Ă G Ă R A Ș U L U Î

adunate de

N I C . D E N S U Ș I A N U .

(Urmare.—Vezi No. 1—12, 1882 și No. 1, 1883)

XXXV.

A. 1728.

**Genealogia familiei Monea din Veneția dela Grigorie vistierulă  
lui Negru Vodă 1185.**

Călugărul basilită Samuilă Claină, în manuscriptul său *Istoria Domnilor Țerei-românești și ai Moldovei* (*Annales Principum Transalpinorum et Moldavicornum*), vorbindu despre începutul Domniei lui Radu Negru, ne spune următoarele :

«Amă aflată în Țera Făgărașului în comuna Veneția-de-josă, în zidul casei lui Ionașcu Monea, fostă Vicariă generală ală clerului din Transilvania, o pėtră cu următorea inscripțiune.» Aici Samuilă Claină ne comunică textulă acestei inscripțiuni familiare, dar caracterele se copiasă greșitū în multe locuri, și o mare parte a legendei a remasū pină astă-đi nedescifrabilă.

O altă copią de pe acestă inscripțiune o facuse pe la anulă 1860 d. Ioanū cav. de Pușcariu, fostū primū-căpitanū alū Țerei Făgărașului, pe care d-sa a avutū amabilitatea a ne-o pune la dispozițiune în cursulă acestei publicațiuni <sup>1)</sup>.

(<sup>1</sup>) Astă-đi, după cum ne comunică d-lă N. Sassebeși, preotū în Veneția-de-josă, inscripțiunea familiei Monea este aprópe illegibilă, din cauza tempestăților, la cari a fostū espusă acestă pėtră comemorativă.



Textul<sup>1</sup> inscripțiunii lapidare din Veneția, așa după cum ni-lă comunică d. Pușcariu, este următorul :

VIXIT. GR. I. VENET	} US ANNO D ///				
1185. GENEALO		} ARMELE			
TICA MO			} VICARIU-		
CA. GREGO				} IUI	
THESAURA					} IONASCU
NIGRO : A					
IV. VALIBUS	} CŪ : SILVIS ET				
CAMPIS : GEN :		} GREGOR, SECUNDUM			

A. 1216) : HIC G. GRIGOR. EX QVO MAILATH FI  
 1250 : ) LA KOMANA ET II GRIGOR : HI DIVISI  
 1279 : ) M. I<sup>A</sup> VAL : KUTSULATA K. II. VAL. G. III VAL  
 1390 : ) = VENETIA ET RIVULŪ SALSŪ. SORT S ET  
 GR. GEN. III GRIGOR, KOMAN, STOICA, THOM̄ : DIVISI  
 GR · QUARTĀ INTEGRA SORTIT, GEN : STEPHANŪ GR  
 1449 : ) HIC. GE. SALAMONĒ (: A MATRE MONE DICT // : )  
 ET STEPHAN MONE. SALAMON. GEN. MAN MONE  
 1499. HIC. G. STEPHAN MONE II. HIC GEN. VOIK  
 MONE. HIC G II. MAN MONE. HIC GEN. IOANNĒ MONE  
 EX QVO IONAS MONĒ V. VICAR, G. 1728 3).

(<sup>2</sup>) Reprezintă un scut în formă orbiculară, la mijloc<sup>3</sup> armele Țerei Românești : o acvilă cu aripile întinse privind<sup>4</sup> în dreapta și cu crucea în pliscu, iar în ghiare ținend<sup>5</sup> o coronă de mărgel<sup>6</sup>, în mijlocul<sup>7</sup> căreia se vede o mână cu crucea pastorală. În jurul acestor arme inscripțiunea : ΠΡΟΤΟΠΟΝ ΙΟΝΑΣΚ ΜΟΝΕ ΜΟΤΑΡΕΣ ΣΟΒΟΡΣΑΣΗ ΜΑΡΕ.

(<sup>3</sup>) Textul<sup>1</sup> comunicat<sup>2</sup> de Samuil<sup>3</sup> Clain<sup>4</sup> lui Engel este următorul<sup>5</sup> : Vixit Gri. I. Venetus anno D. 1185. Genealogia Authentica Monestica. Gregorius Venetus Thesaurarius Wajvodae Nigro a quo donatus IV. vallibus cum Sylvis et Campis. Gen. Gregorium secundum 1216. Hic. J. Gregor. ex quo Mailath 1250. Filia Komana, et II Gregor. Hi divisi 1279. M. J. A. Val. Kutsulata K. II Val. G. III. Val. 1390) = Venetia et rivulus Salsusort. et. Gr. Gen. III. Grigor Komanus Stoikam Thom. Divisi : Gr. Quarta integra sortitus. Gen. Stephanum. Gr. 1440. Hic G. Salamonem a Matre Mone dictum : T. Stephanum Mone, Salamon Ge. Mau Mone 1409. Hic

Pe care noi o citim astăzi felul :

Vixit Grigorius primus Venetus Anno Domini 1185. Genealogia authentica Monestica. Gregorius Venetus Thesaurarius Vaivoda e Negro (sic), a quo donatus quatuor vallibus cum silvis et campis; genuit Grigorium secundum Anno 1216. Hic genuit Grigorium ex quo Mailath, 1250 filia Komana et secundus Grigorius. Hi divisi (1279) Mailath primam vallem Kutsulata, Komana secundam vallem, Grigorius tertiam vallem (1390), hoc est Venetia(m) et Rivulum salsum sortiti sunt, et Gregorius genuit tertium Grigorium, Kommanum, Stoicam, Thomam; divisi Grigorius quartam integram sortitus genuit Stephanum, (et) Grigorium (1449). Hic genuit Salamonem (a matre Moue dictum) et Stephanum Mone. Salamon genuit Man Mone 1499. Hic genuit Stephanum Mone secundum. Hic genuit Voik Mone. Hic genuit secundum Man Mone. Hic genuit Ioannem Mone, ex quo Ionas Mone venerabilis Vicarius generalis. 1728.

Acastă inscripțiune o traducem în limba română astăzi felul :

A trăit Grigore cel de întâi Venețianul în anul Domnului 1185. Genealogia autentică a Familiei Monea (e următoarea). Grigorie Venețianul, vistierul lui Negru-Vodă, din partea căruia a fost dăruit cu patru văi, cu păduri și câmpuri, a născut pe Grigorie al doilea (anul 1216). Iar acesta a născut pe Grigorie, din care s'a născut Mailat, (1250) fiica Comana și Grigorie al doilea. Aceștia împărțindu-se (1279), Mailat a căpătat valea de întâi Cuculata, iar Comana valea a doua, Grigorie valea a treia (1390) adică Veneția și Pârul<sup>1)</sup> sărat. Și Grigorie a născut pe al doilea Grigorie, pe Coman, pe Stoica și pe Toma. Aceștia împărțindu-se, Grigorie a căpătat întrăgă valea a patra, și a născut pe Stefan și pe Grigorie (1449). Iar acesta a născut pe Solomon (care, după muma-sa s'a numit Monea) și pe Stefan Monea. Și So-

Ge. Stephanum Mone II. Hic G. Voik Mone. Hic G. Man Mone (Acastă persoană lipsește la d-lă Pușcariu, și este eror evident în copia lui Clain, de oră-ce un Man Mone vine și mai înainte). Hic. G. II Man Mone, hic. G. Joannem Mone aequo Jonas Mone v. Vicarius P. 1728. — Engel. Geschichte der Moldau und Walachey I. pag. 92.

(1) Comună vecină cu Veneția.

Iomonu a născutu pe Manu Monea (1499). Acesta a născutu pe alu doilea Stefanu Monea, iar acesta pe Voicu Monea, acesta pe alu doilea Manu Monea, și acesta pe Ionu Monea, din care s'a născutu Ionașcu Monea, venerabilulu Vicariu generalu. 1728.

Reposatulü Samuilü Clainü insoțise acéstă inscripțiune cu următoarele observațiuni :

«De unde va fi luatü Ionașcu Monea genealogia acéstă, dînsulü nu ne spune. Dar' scimü, că Ionașcu Monea era unü bărbatü învătătu, și póte a luat'o din chărtiele familiei sale, fiindü-că nu putemü crede, că unü astü-felü de bărbatü arü fi voitü să mință. Resultă din acestü documentü, continuă Samuilü Clainü, că Negru-Vodă a trăitü pe la anulü 1185, dar fiindü că-lü numesce numai Negru, care este epitetulü familiei, și nu-l dîce Radu-Negru, putemü să presupunemü, că Negru-Vodă din anulü 1185 va fi fostü moșulü ori strămoșulü lui Radu-Negru-Vodă».

Nobilimea din Ungaria și Transilvania, înțelegemü nobilimea unguréscă, mai avea încă și 'n secululü trecutü vana ambițiune să pună în fruntea genealogiei familiare pe cei de'nțăin descălecători ai Ungurilorü, pe câte unü principe, împëratü, saü cățü-va eroi din epocele cele mai obscure, și adese-ori genealogiele aceste fabuloșe erau confirmate de regii Ungariei și de împërații Germaniei<sup>1)</sup>.

Și ca să nu mai amintimü de alții, împëratulü Leopoldü I confirmă la anulü 1687 genealogia familiei Esterhazy din Ungaria, între ai cărei strămoși vedemü figurändü pe Atila, pe mai multü

(1) Szirmay, Notitia Comitatus Ugochiensis. 109. Diploma imp. Iosifü I din an. 1707, datä lui Stefanü Szirmay : «Vetustam Stephane Szirmay familiae tuae stirpem inde ab altero adhuc Hunnorum ex Schithia egressu, dum colonias in terra Pannoniae inter se repartiti fuissent ad fluvium Sajó prope Miskolcz concessisse, etc.» — Familia Battyani din Ungaria își derivă genealogia dela Ducele Eörs a. 970 (Stemmatographia nobil. familiarum Regni Hung. 1796. 39). Iar alții duceau originea familiei Bathori din Satmarü pină la soldatü Legiunii a XII (gemine, ce venise în Dacia (ibid. 54). Familia Antalfi susține, că Antoniu întemeiatorulü familiei se trăgea din gintea romană Curțü Pesty, A ször. Bánság, I. 245); și în fine alții derivaü originea casei Habsburgice din tribulü romanü Anicia (Schwartner, Introductio in rem diplomaticam. 1802. 256).

monarchi ai Scitiei, și în fruntea tuturor acestor suverani stă Nimrod, primul monarh al lumii <sup>1</sup>).

Același caracter îl are și genealogia familiei Monea dela Grigorie vistierul lui Negru-Vodă (1185).

În colecțiunea de față noi am publicat mai multe diplome ale familiei Monea din Veneția, dar în nici unul din documentele aceste nu se face amintire de vre-un act din suta a XII, XIII, XIV, XV sau XVI, nimic despre cele patru văi, cu păduri și câmpuri, nimic despre Grigore vistierul Făgărașului din 1185, care de sigur nici c'a vădit pe Negru-Vodă.

Tot ce putem admite este numai o simplă tradițiune, ce va fi existat în familia Monea, că un membru al ei să fi fost vistier sau dispensator la vre-un principe transilvan, cari petreceau adese ori în castelul Făgărașului <sup>2</sup>). O astă fel de tradițiune a cercat apoi bătrânul Monea s'o îmbrace în formă mai concretă, fixând genealogia familiei sale în cursul unui lungă periodă de 541 ani, dar pe adevăr istoric această genealogie nu se bazează <sup>3</sup>).

(1) *Stemmatographia*, pag. 33. 1687: «Leopoldus I. . . hinc Bendeguz (genealogia continuă de la Noe), et ex hoc tandem orbis terror Attila, qui Bendeguz filius et magni Nimrod nepos . . . hinc Dux Chaba, inde Edus ab hoc Vegetius et Esnacus fratres, ex hoc Eumedzur, inde Essod, hinc Eursus magnus Dux, cuius filius Esteras sub Geysa Hungariae Duce a. 966. Sacro Baptismatis fonte ablatus fidei Christianae nomen dederit et Pauli assumpserit, priuunquam Familiae tuae cognomen Esztoras indiderit.»

(2) Așa găsim pe la a. 1613 pe Hangul Șăfară ca vistier la principele Gabriel Bathori. A se vedea diploma sub Nr. XVII: «fidelis nostri nobilis Hanguli Safar alias Boer de Also-Vist dispensatoris nostri Fogarasensis.»

(3) Cunoscutul Filstich din Brașov, contemporan al lui Ionașcu Monea, publicase pe la anul 1743 în Iena o scriere sub titlul: *De Valachorum histor. analibus*. În această descriere Filstich tuteama ca Ionașcu Monea pune emigrațiunea lui Negru-Vodă în secolul al XII-lea și o motiva astă-fel: «quod non solum manuscriptum aliquod Valachicum incerti auctoris, verum etiam senum Valachorum relatio quae in traditionibus ab atavis acceptis unice fundatur, abunde comprobatur. Este foarte probabil, că Filstich din Brașov cunoscea pe învățatul Vicariu Ionașcu Monea din Țera Făgărașului. Și ce ne spune Filstich? Că relațiile bătrânilor români, în ce privesc epoca lui Negru, să întemeieze numai pe simple tradițiuni. Nylvtudományi Közlemények. T. VI. pag. 227.

## XXXVI.

1597, Iulie 4.

Maria Christierna ajungându la guvernul Transilvaniei liberă pe Boeriul Matei ũ Pencŭ din Venetia de-josŭ de tôte impositete, taxele și contribuțiunile.

Nos Maria Christierna, Dei gratia Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae etc., Princeps, partium regni Hungariae Domina et Sicularum Comes, Nata Archidux Austriae, Dux Burgundiae et Comes Tyrolis etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos habita consideratione fidei, ac sedulorum servitiorum Agilis *Mathaei Pents* de Alsó Venetia Boeronis nostri, quae ipse arcis huic nostrae ac nobis, secundum locorum et temporum varietatem, quantum in ipso fuit, fideliter semper praestitit, exhibuit et impendit et imposterum quoque donec vixerit praestiturum, exhibiturum, et impensurum se nobis pollicetur, attenta etiam et exaudita certorum fidelium nostrorum intercessione nobis causa ejus facta totalis et integrae domus ejusdem *Mathaei Pents*, in pertinentiis superioris districtus seu terrae nostrae Fogaras omnino intra metas portionis suae Boeronalis, praefata possessione nostra Also Venetia existentis et habitae (simul cum omnibus immunitatibus et libertatibus domus ejusdem, quibus hactenus possessa est) omnes census taxas et contributiones quas libet tam ordinarias quam vero extraordinarias lucrique fisci nostri solutionem eidem *Mathaeo Pents*, heredibusque et posteritatibus suis universis, clementer dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo, et irrevocabiliter eos immunos reddentes, eosdemque ab omnium praedictorum solutione eximendos, et supportandos duximus prout eximimus et supportamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Proinde Vobis fidelibus nostris Provisori arcis nostrae Fogaras mode no et futuris pro tempore constituendis, Agilibus item officialibus districtus seu terrae nostrae Fogaras nec non Providis Boeronibus duodecim Assessoribus videlicet sedis nostrae Fogarasiensis gratis

harum serie firmissime comittimus et mandamus quatenus praenotatum Agilem Mathaeum Pents de Also Venetia, una cum haeredibus et posteritatibus suis universis, ratione domus suae praenotatae, contra formam praescriptae exemptionis, supportationisque nostrae, ad nullam censuum, taxarum, contributionumve quarum libet nostrarum pensionem servitorumque plebeorum exhibitionem cogere et compellere debeatis nec propterea in persona, rebusque suis turbare ac molestare praesumatis, gratiam et voluntatem nostram sic adimpleturi. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum ex arce nostra Fogaras quarta die mensis Iuly, Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo septimo.

Et Subscriptum erat a sinistra Maria Christierna a dextra vero partibus Ad Mandatum suae serenitatis proprium Christophorus Kereszturi.

(Transumptulă guvernului trans. din 1736 în posesiunea D-Iuî Nicolae Pencî judecătorei regală în comuna Zernesci din Transilvania).

---

XXXVII.

1630, Iulie 20

Caterina de Brandenburg Principesa Transilvaniei confirmă diploma Marierei Christierna din a. 1597, și conferesce nobilitatea ungerescă boerilor Ionu, Stefanu, Radulu, Dumitru, Mateiu și Oprea Pencî din Veneția-de-jos, sub condițiune însă, ca se presteze și de aci înainte serviciul la castelul Făgărașului, după cum e datina celorl'alți boeri (confusiune de prerogative nobilitare și boeresci).

Nos Catharina Dei gratia Marchionissa Brandenburgica, Sacri Romani Imperii et Transilvaniae Princeps, Partium Regni Hungariae Domina, Siculorum Comes, ac Borussiae, Iuliae, Cliviae, Montium Ducissa etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod pro partibus et in personis strenuorum *Ioannis, Stephani, Radulii, Demetrii, Mathaei, Oprae*, filiorum *Salomonis*, filii dudum Agilis, Strenui *Mathaei Pents* de Also Venetia exhibitae sunt nobis et praesentatae quaedam literae serenissimae quondam

Principis Mariae Christiernae, Transilvaniae, Moldaviae, Transalpinæ alias Principis bonæ memoriae, in pergamento patenter confectæ, sigilloque Ejus authentico appensive roboratæ, et communitatæ domus Exemptionales et nobilitationales, quibus mediantibus eadem Princeps omnes census et taxas totalis et integræ domus ejusdem dudum Mathæi Pents, intra veras metas portionis ejus Boeronalis, in possessione Alsó Venetia jam dicta districtuque superiori terræ Fogaras existentis habitæ eidem Matheo Pents hæredibusque et posteritatibus suis universis, jure perpetuo et irrevocabiliter dedisse et contulisse, eosque ab omni illarum solutione immunes reddidisse dignoscatur tenoris infra scripti; Supplicans nobis humillime ut nos easdem literas omniaque et singula in eisdem contenta, ratas gratas et accepta habentes, præsentibus literis nostris inseri et inscribi facientes, pro eodem Salamone Pents et nominatis ejus filiis, hæredibusque et posteritatibus ipsorum universis gratiose confirmare dignemur, quarum quidem literarum tenor talis est.

(Urmésă diploma sub No. XXXVI.)

Nos itaque præmissa supplicatione nobis modo quo supra porrecta, faventer exaudita et admissa præscriptas literas non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, præsentibus literis nostris de verbo ad verbum siue diminutione, augmento variationeque aliquali insertas et inscriptas, eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatæ viribusque earum veritas suffragatur, omniaque et singula in eisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes acceptavimus, aprobavimus, ratificavimus, ac pro eisdem Salamone, Ioanne, Stephano, Radulio, Demetrio, Matheo et Opra Pents, hæredibusque et posteritatibus ipsorum universis perpetuo valituras gratiose confirmavimus. Salvo jure alieno: Et nihilominus pro ampliori erga eosdem liberalitatis et munificentiae nostræ Principalis declaratione, habentes etiam intuitum personæ et fidelium servitorum Egregii Martini Markosfalvi de eadem Aulæ secretarii nostri, quod consorti suæ nobili Barbaræ Bögosi iidem dudum Matheus, et nunc quoque Salamon ac Ioannes, Stephanus, Raduly, Demetrius,

Mathaeus et Opra Pents a *longinquis suis utrorumque Majoribus vetusta nimirum Majlitorum familia sanguinis cognatione juncti esse credantur* ac quo etiam salis ipsorum originis amissus splendor saltem quadantenus ex benignitate nostra reillustratus videretur, eosdem Salamonem, Ioannem, Stephanum, Radulium, Demetrium, Mathaeum et Opram Pents, e statu et conditione Boeronali in qua nati sunt et hactenus existerunt, eximendos supportandos, segregandos ac in coetum et numerum verorum Regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Nobilium aggregandos, cooptandos et adscribendos esse duximus ita tamen ut iidem Haeresesque posteritates ipsorum universi ratione domorum suarum et fundus Boeronalis *servitia, ad arcem nostram Fagarasiensem a Boeronibus aliis et ipsismet etiam hucusque praestari solita deinceps etiam fideliter praestare debeant et sint adstricti* prout eximimus, supportamus, segregamus annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus. Decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus iidem Salamon, Ioannes, Stephanus, Radulius, Demetrius, Mathaeus et Opra Pents haeresesque et posteritates ipsorum universi pro veris et indubitatis Nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem hujus modi verae et perfectae Nobilitatis eorum, haec arma seu nobilitatis insignia scutum videlicet militare coelestini coloris, in cuius campo sive area candida cervix equina lameo abscissa capite in modum salientis equi erectum inflexa conspicitur. Super scutum galea militaris clausa est posita cuius verticem diadema Regium gemmis et unionibus varie ornatum contegit ex quo caput itidemet cervix equina, priori similia surgere visuntur ex cono vero teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherime ambiunt et exornant, prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum, docta manu et arte Pictoris clarius expressa et depicta esse visuntur. Animo deliberato, et ex certa scientia, ac liberalitate nostra praefatis Salamoni, Ioanni, Stephano, Radulio, Demetrio, Mathaeo et Opra Pents ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis gratiose dedimus et contulimus. Annuentes et concedentes ut



ipsi praescripta arma seu nobilitatis Insignia, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium, ubique in praeliis hastiludiiis, torneamentis, duellis monomachiis ac aliis quibusvis exercitiis nobilitaribus et militaribus, nec non sigilis vexilis cortinis velis aulaeis annulis, domibus clypeis tentoriis sepulcris et generaliter quarum libet rerum et expeditionum generibus sub merae et sinceræ nobilitatis titulo quo eos ab universis et singulis cujuscumque status ordinis conditionis dignitatis et praeeminentiae homines existant insignitos dici teneri et nominari volumus ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis privilegiis indultis libertatibus, immunitatibus et praerogativis quibus ceteri, veri nati et indubitati nobiles et militares homines, praefati Regni nostri Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum quomodocumque de jure et ab antiqua consuetudine utuntur fruuntur et gaudent perpetuo uti frui et gaudere valeant atque possint. Quo circa Vobis Generoso Egregiis et nobilibus capitaneo, Praefecto Provisori Castellanis Vice Provisori Rationistis, et aliis Officialibus Arcis et bonorum nostrorum Fagarasiensium eorumque vices gerentibus, modernis etiam et futuris quoque pro tempore constituendis, cunctis etiam aliis cujuscumque status, conditionis officii dignitatis et praeeminentiae hominibus quorum interest seu intererit praesentium notitiam habituris, harum serie committimus et mandamus firmiter quatenus Vos quoque a modo deinceps successivis semper temporibus, eosdem Salamonem, Ioannem, Stephanum, Radulium, Demetrium, Mathaeum et Opra Pents pro veris et indubitatis nobilibus habere, cognoscere, reputare et conservare modis omnibus debeatis teneamini. Eosdemque ratione fundus eorum Boeronalis ad nullam onerum quorumvis ignobilium supportationem quam consveta a Boeronibus ratione fundorum Boeronalium servitia contra formam praemissae confirmationis nostrae et personarum ipsarum nobilitarium cogere et compellere, aut propterea eosdem in personis, rebusque et bonis ipsorum quibusvis impedire, turbare, molestare, aut quovis modo damnificare nec quaquam praesumatis vel sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restitutis. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas Nostras penden-

tis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis Salomoni, Ioanni, Stephano, Radulio, Demetrio, Mathaeo et Opra Pents, Haeredibusque et pesteritatibus ipsorum universis graticose dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate Nostra Alba Iulia, Die vigesima Mensis Iuly Anno Domini Millesimo Sexcentesimo trigesimo.

Et erat subscriptum Catharina mp. sequebatur in medio sigillum Eiusdem in zona sericea pendens in cœra rubra impressum. Tandemque Martinus Markosfalvi Secr. mp. In margine autem reflexa Publicatio eorundem his verbis adscripta. Anno 1635 Die 25 Mensis May, in generalibus Comitibus Dominorum Regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem anexarum ex edicto suae Celsitudinis ad diem decimum tertium dicti Mensis May in Civitate Alba Iulia indictis, praesentes literae Armales exhibitae proclamatae publicatae sunt nemine contradicente, Magister Ladislaus Cseffei Illustrissimi Domini Principis Transilvaniae Protonotarius mp.

(Transumptulŭ guvernulŭ trans. din a. 1736 in posesiunea D-luŭ Nicolae Pencŭ judecătoreŭ regălŭ in comuna Zernescŭ din Transilvania)

---

XXXVIII.

1736, Martie 1.

Guvernulŭ transilvanŭ liberéză nobiluluŭ Stefanŭ Pencŭ din Veneția-de-josŭ unŭ transumptŭ de pe diplomele Marieŭ Christierna din a. 1597 și a Caterinei de Brandenburg din a. 1630.

Nos Carolus VI-tus Dei gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hispaniarum, nec non Hungariae, Bohemiaeque Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. et Transilvaniae Princeps. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nobilis *Stephanus Pents* de Alsó Venicze exhibuit et praesentavit Nobis Literas quasdam Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae Transumptionales Serenissimae quondam Principissae Transilvaniae Catharinae Brandenburgicae et aequae Principissae Mariae Christiernae de et super

exemptione ac Nobilitatione Predecessorum Majorumque suorum sonantes, et emanatas complectentes petens Nos debita cum Instantia humillime ut Nos easdem Literis Nostris insertas in Authentico transumpto sub sigillo Nostro in Transylvania Majori, Iurium suorum pro cautela necessarias eidem extradari facere dignaremur, quarum tenor sic sequitur. Nos Requisite literarum et literalium instrumentorum in Sacristia sive conservatorio Capituli Ecclesiae Albensis Transylvaniae, repositarum et locatorum, ac quarum libet Iudicariarum deliberationum legitimorumque mandatorum Principaliū executores, damus pro memoria per praesentes, Quod Nobilis Stephanus Pents, filius Bukur filii Salamonis filii quondam Mathaei Pents de Alsó Venetia coram nobis personaliter constitutus, exhibuit Nobis et praesentavit literas Serenissimae quondam Principissae Catharinae, Dei gratia Marchionissae Brandenburgicae, sacri Romani Imperii et Transylvaniae Principis etc. Confirmationales et Armales, Agilibus Salamoni, Ioanni, Stephano, Badulio, Demetrio, Mathaeo et Opra Pents de Alsó Venetia Boeronibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus datas et concessas in pergamento patenter confectas et emanatas Suo et Secretary sui chirographo, sigilloque majori authentico in Zona Sericea diversi coloris pendenti, in cera rubra impressiva communitas inque generali Regni diaeta publicatas tenoris infra scripti. Petens nos debita cum Instantia ut nos easdem literas Confirmationales et Armales aliis Literis Nostris inseri et inscribi facientes, Copiam sive paria earundem in transumpto Nostro sub Sigillo Capitulari authentico pro iurium suorum cautela eidem extradare et emanari facere vellemus, quarum tenor sui est.

(Urméză documentele sub N-rii XXXVI și XXXVII)

Nos itaque praemissam petitionem idoneam et juri consonam arbitrati praescriptas literas Confirmationales et Armales non abrasas non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento, variationeque aliquali praesentibus literis nostris inseri et inscribi facientes, Copiam sive paria earundem in transumpto praesentium nostrarum sub sigillo nostro Capitulari authentico fide-

liter et conscientiose extradandas duximus, jurium praefati Stephani Pents ad cantelam communi justitia et aequitate svadente legeque Regni permittente.

Datum die vigesima secunda Mensis February, Anno Domini Millesimo sexcentesimo septuagesimo primo. Erantque Sigillo praescripti Capituli, super cera flava impressivae communitae roboratae. Cujus quidem praenotati Stephani Pents instantia faventer admissa, praescriptas literas de et super Nobilitatione Majorum suorum Transumptionales non abrasas, non cancellatas, nec ullo modo suspectas, absque omni Variatione diminutione et augmento, in hocce transumpto Jurium ejusdem ad cantelam necessarias Eidem exponenti authentice duximus extradandas, Cibinni Die Prima Mensis Marty Anno Domini Millesimo septingentesimo trigesimo Sexto.

Lecta cum suis originalibus comportata correctae et Extradatae, per Gabrielem Allvinczi Sac. Caes. Regiaeque Majestatis, Cancellariae Gubernialis Transilvaniae Registratorem mp.

(Transumptulă originală în posesiunea D-lui Nicolae Penciu judecătoră regală în comuna Zernesci din Transilvania).

---

XXXIX.

1652, Febr. 1.

Susana Lorantfi, veduva Principelui transilvană George Racoți I, confirmă în statulă boerescă pe Comană și Ilie Popenici din Veneția-de-josă, sub condițiune că diușii să suporțe tôte serviciile boerescî la castelulă din Făgărașă întocma ca ceia-l'alți boeri din Țera Făgărașului.

Nos Susanna Lorantfy Serenissimi quondam Principis Domini Georgii Rákoczy Transylvaniae Principis, partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitum, etc., Vidua etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis; Quod cum Agiles *Komán*, et *Illye Popenieszci*, de possessione nostra Also Venitze, mediante Supplicatione sua, Nostri in praesentiam venissent, exposuerunt nobis humillime se, et antecessores suos Bojaeronali

praerogativa gaudentes, quartam etiam partem Possessionis praetactae Venitze una cum pertinentiis ejusdem jure Bojaronali, et de praesenti possidere, verum novercante rerum fortuna, temporibus jam diu transactis, literas suas superinde confectas, ipsis ereptas esse, sine quibus libertatem etiam ipsorum bojaronalem periclitari animadvertentes : Supplicarunt Nobis debita cum instantia ut nos quoque libertatem ipsorum Bojaronalem antiquam litteris nostris gratiose confirmare dignemur, quam ipsorum expositionem humanis testimoniis, accedens etiam nonnullorum fidelium nostrorum informatione fide digna, certam esse luculenter comprobarunt : Quibus omnibus bene perpensis et clementer admissis, attentisque et consideratis fidelibus Servitiis eorundem, quae Praedecessoribus nostris pie recordationis, et tandem nobis exhibuerunt, id annuendum et concedendum duximus ; ut ipsi Komán et Illye Popenieczey, ipsorumque haeredes, et posteritates universae, *pro veris et indubitatis Bojaronibus habeantur, et reputentur* ; omnibusque et singulis iis gratiis, privilegiis, indultis libertatibus, immunitatibus, et praerogativis quibus coeteri veri, et indubitati Terrae hujus nostrae Fogarasensis Bojarones, quomocunq̄ de jure, et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti frui, et gaudere valeant atque possint : Ita tamen ut iidem Komán, et Illye Popenieczey haeredesque, et posteritates ipsorum universae *omnia onera, et servitia Bojaronalia instar reliquorum Terrae nostrae Fogaras verorum Bojaronum ad arcem hanc nostram praestare debentia semper, et ubique subire, ac exequi debeant, et teneantnr*. Praeterea Domos eorundem in quibus de facto resident, videlicet unam in vicinatatibus Domorum providorum Roman Rabaz, a Superiori, Stan Barsile ab inferiori ; alteram vero Czurka Kornie a superiori, et Sztan Ballán ab inferiori partibus, in praeallegata Possessione Also Venitze Districtu Terrae nostrae Fogaras, et Comitatu Albensi Transylvaniae existentes habitas, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis, quibuslibet terris scilicet arabilibus, campis, foenetis sylvis nemoribus montibus alpibus, vallibus, dumetis, virgultis, spinetis, arundinetis ; aquis fluviis, piscinis piscaturis, aquarumque decursibus molendinis, et eorundem locis generaliter vero quarum-

libet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem Domos de jure, et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis, et antiquis Limitibus existentibus ab omni censuum, taxarum, et Contributionum nostrarum, tam ordinariarum quam extraordinariarum, servitiorum quorumlibet Plebejorum, et Civilium exhibitione decimarum nonarum, capetiarum, et datiarum pensione, in perpetuum eximimus et supportamus per praesentes. Quocirca vobis Spectabili ac Magnifico Ioanni Kemény de Gyerömonostor Comiti Comitatus Albensis Transylvaniae Arcisque et Praesidii nostri Fogaras Capitaneo supremo, Generosis item Egregiis et Nobilibus Praefecto, Provisoribus bonorum Arcis hujus jam dictae Fogaras caeterisque officialibus Decimatoribus, Nonatoribus ac aliarum contributionum nostrarum Exactoribus modernis videlicet et futuris praesentes nostras visuris harum Serie committimus, et mandamus firmiter quatenus vos quoque a modo inposterum annotatos Komán et Illye Popeniczey, ipsorumque haeredes, et posteritates universas pro veris et indubitatis Boiaronibus habentes, eosdem ratione praescriptarum Domorum haereditatumque ipsorum quarumlibet ad easdem pertinentium, ad aliquam Censuum Taxarum et Contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum solutionem, servitiorum quorumlibet plebeorum, et Civilium exhibitionem decimarum, nonarum capetiarum et datianum pensionem cogere, aut propterea eosdem, haeredesque, et posteritates ipsorum impedire molestare seu damnificare — minime praesumatis vel sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restituti. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam, praesentes litteras nostras pendentes, et authentici Sigilli nostri munimine roboratas memoratis Komán et Illye Popeniczey haeredibusque et posteritatibus ipsorum universis dandas duximus et concedendas. Datum in Arce nostra Fogaras Die prima Mensis Februarii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo quinquagesimo Secundo.

Susanna Lorántffy mp.

Iuxta ritum et veterem hujus Terrae Fogarasiensis consuetudinem prae-

sentēs *Litterae Illustrissimae*, ac *Celsissimae Principissae Relictae Susannae Lorántfy Consortis foelicis reminiscentiae Principis Transylvaniae D-ni D-ni Georgii Rákoczi Bojeronales* pro parte Komán, et Illye Popinece de Also Venitze sunt in frequenti et celebri Sede superiori Arcis Fogaras tribus in Sedibus publicatae, proclamatae, ac in vigore suo nemine contradicente relictæ in Anno Millesimo Sexcentesimo quinquagesimo secundo Die 5-a Octobris.

Publicatae et Extradatae per me Michaelēm Csürös Jur. Not. Sedis Iudiciariae superioris Nobilium Fogarasiensium.

Idem Notarius mp.

Praesentes *Litterae Bojeronales* per nos Commissarios Illustrissimae Dominae Principissae, Praefectum nempe, et Exactorem fiscales, ac requisitiōres Albenses ad investigandum Bojeronum Terrae Fogaras Jura deputatos revisae, lectae ac in suo vigore relictæ. — in Komána Die 20a-Febr. Anno 1671.

Praesentem Litterarum Donationalium Copiam e veris suis et indubitatis Originalibus de verbo ad verbum una cum indorsationibus descriptam cum iisdem strictissime collatam eisdemque in omnibus conformem esse hisce fide nostra mediante testamur. Fogaras d. 9-a Decembris Anno 1827.

Samuel Jun Szilágyi mp.

et Samuel Vitályos mp.

Ambo I. D. Fogaras Jur. Assessores.

(Copiă autentică din a. 1827, în archiva vechiă a Districtului Făgărașu)

---

XL.

1827, Iulie 9.

Castelanii Făgărașului Nicolae și Laurențiu de Gomor certifică, că ținându dînsii tribunalu cu cei doi-spre deca boeri jurați ai Districtului Făgărașu, atunci Boeriul Vladu din comuna Gridu a cerutu să i se dea unu documentu în scrisu despre toate moșiile ereditari cum și despre cele compărate, anume despre părțile sale de Boeriă din comuna Gridu, Părău și Perșani în Țera Făgărașului.

Nos Nicolaus et Laurentius de Gomor Castellani Castri Fogaras, etc. Damus pro memoria Quod cum nos feria tertia In festo visitationis Beatissimae Virginis Mariae in Oppido Fogaras, una cum Duodecim Juratis Boeronibus Sedis nostrae Judiciariae Assessoribus — hujus Districtus pro audiendis Causis pro tribunali condessemus, Agilis *Ladislaus Boero* de Grid, filius Condam Komán Gurilla Boeronis de Grid, eadem, in nostram exurgens praesentiam debita cum instantia supplicans Quatenus, de et super universis Bonis, et Haereditatibus ejusdem Aviticis, ac perenne, expensis, ac fatigiis — — — Litteralia instrumenta, ac Litteras Privilegiales confectas — — — dignaremur, Idem autem *Ladislaus* de Grid, Testatus est, in praedicta Possessione Grid, Sextam partem Boeronatus ejusdem Possessionis Grid, ab Avis, sibi, et filiis suis condescensam fore, aliam autem partem sextam Boeronatus ejusdem Possessionis Grid, Komán Gurilla Genitor suus, a' Lud Boerone de Grid, Fratre utique ejusdem carnali, emit per duos Renenses florenos, duos, et duas Alpes — — — Idem Komán Gurilla *Ladislai* praenotati Pater, una cum Oprestye fratre suo carnali, simili Boerone de Grid, à Migantha et fratribus suis Boeronibus de Also Venitze emit mediam partem istius Boeronatus ejusdem possessionis Grid per Florenis Septuaginta, et uno equo, — — — Partis mediae dimidia pars eidem *Ladislao* provent, pars autem media *Sigetye* filio ipsius Oprestye, ana cum fratribus suis — — empta, una cum Alpibus, Gamas, et Gamasel vocatis. Ita et Idem *Ladislaus* de Grid, in eadem Possessione Grid, — testato tres partes et mediam unius Sextae Partis Boeronatus ejusdem Possessionis, duas autem Partes, et mediam Sextae Partis habet *Risztye* Filius Oprestye Boeronis de eadem Grid una cum fratribus suis. Proinde Idem praememoratus Komán Gurilla Pater utique ejusdem *Ladislai* de Grid, in Possessione Parro. Sextam Partem Boeronatus ejusdem Parro a' *Vulku* Boerone de eadem Parro emit flor. 18. Iterum Komán Gurilla in eadem Possessione Paro, a' *Nan* Boerone de eadem Parro, emit tertiam Partem Sextae Partis Boeronatus ejusdem pro flor. octo. Item idem *Ladislaus* de Grid, in Possessione *Persány* a' *Petro* Gunga et Rib, ac filiis eorum Boeronibus



Vitz de eadem Persány, emit tertiam Partem Boeronatus integri pro flor. tredecim et duobus Bobus Pe — — — Possessione Persany Sextam Partem — — — — Boeronatus Viza, Risztye, Boeronis de eadem Persány, qui ad Trausalpina profugit, Nos eidem Ladislao tanquam benemeritis — — — — contullimus, in filios filiorum, ac Haeredes et Posteritates — — — — de Grid, praescripta in Possessione Persány se se testatur — tertiam Partem, et reliquarum duarum Partium Sextam habet autem una cum Terris arabilibus, cultis et incultis, Pratis Pascuis — — — — Piscinis Piscaturis, molendinis, et molendinorum locis, Montibus Alpibus, sylvis — — et quorumlibet utilitatum vocabulis vocitatis, intra veras metas earundem Possessionum, hucusque pacificè epossesse dixit, et testatus est coram nobis, nos autem considerata et accepta ejusdem vera Supplicatione, eidem Litteras nostras Privilegiales confectas sigillo nostro signatas, de et super universa Bona, et Haereditates ejusdem dandas duximus, et concedendas. Imò damus et conferimus, in filios filiorum, et Haeredes et Posteritates ejusdem universos. Quas nos more hujus Districtus in tribus sedibus Judiciariis ac Sermone interpretari faecimus, nemine autem Contradicente easdem eidem Ladislao, ac filiis ejusdem extradari faecimus. Praesentibus *Duodecim Juratis Boeronibus, Alyya Bika* de Nagy Vajvoden, *Rádul* de Lisza, *Barbuts* de Dragus, *Sztantsul* de Also Arpás, *Radul* de Also Vist, *Sulka* de Betlen — — de Voila, *Salamon* de Vénetzia, *Ladislao* de Grid, *Sztojka* de Vaád, *Alde* de Rusor, *Szkeltyán* de Desany. Datum loco et Termino praenotatis. Annò Domini Millesimò Quingentesimò vigesimò septimò.

(Copia autentică din a. 1784 in archiva vechiă a Districtului Făgărașu).

## XLI.

## A. 1535.

Stefanū Mallatū Domnulū Țerei Făgărașului și Voivodū alū Transilvaniei confirmă documentulū de moșiă, ce-lū dase Castelanii Nicolae și Laurențiu de Gomor boerului Vladū din Gridū.

Nos Stephanus Majlád <sup>1)</sup> Liber Dominus Terrae Fogaras, Vajvoda Transylvaniae et Siculorum Comes, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes Quibus expedit universis. Quod nobilis et Agilis *Ladislau*s de Grid, — — — — — Exhibuit nobis et praesentavit quasdam Litteras Privilegiales Egregiorum Nicolai et Laurentii de Gomor, tunc Castellanorum Castri hujus nostri Fogaras in Pergamento Privilegiales confectas, et emanatas Supplicantesque Nobis, ut easdem Litteras ipsorum Egregiorum Nicolai, et Laurentii de Gomor, et omnia in eis contenta, rata, grata, et accepta haberemus, et Litteris nostris Privilegialibus verbotenus inseri faceremus pro Boeronibus, sine innovatione perpetuo valituras confirmare dignaremur. Quarum quidem Litterarum tenor talis est.

(Urméză documentulū sub No. XL).

Nos — — praemissa supplicatione dicti nobilis, et Agilis Ladislai de Grid — — — — — porrecta, Benigne exaudita, et Clementer admissa, praescriptas Litteras Nicolai et Laurentii Gomori, Castellanorum Castri Fagaras non abrasas, nec in aliqua sui parte suspectas, Praesentibus Litteris nostris Privilegialibus verbotenus, sine diminutione, et augmento aliquali insertas, quoad omnes — — — — — eadem ritè et legitime existunt eman , viribusque earum veritas suffra-

(1) Română din Comuna Țințari în Țera Făgărașului. Deutsche Fundgruben z. Gesch. Siebenbürgens von Eug. v. Trauchenfels. *Album Oltardium*, p. 13: «Eodem Anno (1541) D. Stephanus Mayladus a duobus Waywodis vicinis captus, in turcicam captivitatem abducitur, fors non amplius rediturus. — Perit. — Er war ein schlechter Wallach aus Zunioghzegeh, wurde aber mächtig, reich, und übermüthig, hat dem Lande viel schlechtes gethan, und viel Krieg, und Noth über Land gebracht, und uns misellos Saxones oft, und viel emungirt, — hat viel versprochen und gesprochen, aber wenig gehalten.»

gatur. Acceptamus, Approbamus, Ratificamus, ac pro annotato Nobili Ladislao de Grid, ac suis Haeredibus ac Posteritatibus perpetuo valituras affirmamus. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam Praesentes Litteras Nostras pendenti Sigillo nostro robotatas — — — — In Fogaras feria proxima ad festum — — — — Anno Domini Millesimo Quingentesimo vigesimo (sic) Quinto.

Praesentem Copiam ex veris suis Originalibus sine augmento, vel diminutione prorsus aliquali descriptam, cum iisdem conformem et fideliter colatam esse testamur fide mediante. Datum Fogaras Di<sup>o</sup> 16-ta Martii A. 1784.

Moyses Benedek mp.

Distr. Assessor.

(L. S.)

Andreás Szabó mp.  
Supernumerarius Jur. assessor.  
(L. S.)

(Copiă autentică din anul 1784 în archiva vechiă a Districtului Făgărașu. În dosu:  
Паріє дє пє картѣ хѧ кѧтрѧнѧ.)

(Va urma)

---

BOURELŪ,  
MELCŪ ȘI CULBECŪ.

---

DACII ȘI LATINIÎ ÎNTR'O SCOICĂ

de

B. P. H a s d e ũ.

---

Despre cuvintul *melcŭ*, d. Cihac (*Dict.* II p. 192) ȃice așā :

«Melc, mēlcu, s., escargot, limaçon; *melcărè*, s., escargots en gē-néral; *buly.* melciov *escargot*, *pol.* malż, malżyk *testacé*, *ostracé*, *huître*, «*escargot*; mięczak, *čech.* měkejš, měkkyš *mollusque*; *pol.* miękki, miętki, «*čech.* měkky, měky, *mou*; du *vsl.* měkŭkŭ *mollis*.»

Prin urmare, d. Cihac are aerulŭ ca și cāndŭ n'arŭ cunósce

de locū cele spuse de noi în *Principie de filologie comparativă* p. 88—99 și în *Cuvente den bătrâni* t. I p. 291—2.

Apoi iată ce țice (*Dict.* II p. 569) despre cuvîntul *culbecū* :

«Culbéc, s., limaçon, escargot ; -culbecát, a., en forme de limaçon, «spiralement ; -culbecéascá, s., Medicago falcata vulg. ; turc. *qabouqli*, «*qabouqlou* qui a une écorce, crustacé, *qabouqli* (*beudjek*) coquillage ; «*qabouq* écorce, cosse, coquille, écale».

Mărginindu-ne a indica aceste derivațiuni, fără a ne opri asupra-le, păsimū d'a-dreptulū la studiu ambelorū cuvinte.

În zendica ne întimpină unū substantivū de genū masculinū *mūraka*. Spiegel îlū traduce prin «șopărlă» ; Justi însă, basându-se pe tradițiunea parsică, se plécă mai multū a'ī da înțelesulū de «culbecū» (Justi, *Handb. d. Zendspr.* p. 234) ; darū nici unulū din ei nu'ī găsesce vre-unū termenū corespunđătorū în limbile persice. Nu se află ore nici în cele-l'alte ario-europee?

La prima vedere, zendiculū *mūraka* «culbecū» arū corespunde din punctū în punctū latinulū *murex* «școică de mare», precumū observase deja Schuchardt (*Zeitschr. f. roman. Philologie*, t. I p. 482). În faptū însă, cu tótā quasi-identitatea materială și logică, ambele vorbe sunt cu desăvîrșire străine una alteia, căci prototipulū cuvîntulū latinū este *musax*, de unde la Greci *μσαξ*, pe cândū după legile fonetice ale limbei zendice unū *s* între vocale nu pôte trece în *r* ca în latina, nici nu pôte să dispară ca în gréca, așa că zendiculū *mūraka* nu e chipū să albă a face cu unū greco-italicū *musax*.

Înainte de a căuta némurile lui *mūraka*, să stabilimū doue puncturī preliminare.

Dacă ne vomū aduce a-minte că sonulū *l* nu există în zendica, fiindū totū-d'a-una înlocuitū prin *r* (cfr. Pott în *Zeitschr. d. d. morgenländ. Gesellschaft*, t. 13 p. 379 sqq.), astū-felū că *mūraka* pôte proveni din *mūlaka* ; dacă vomū adăuga apoi că primitivulū *i* devine une-orī în zendica *u*, precumū din *çifr* «a găuri» — *çufra* «plugū» ; urméză că *mūraka* pôte să derive

dintr'unŭ *mīlaka*. *Mu* din *mī* e cu atâtŭ mai legitimŭ, cu câtŭ nu numai în zendica, darŭ în tóte limbile consóna labială *m* are o preferință pentru vocala labială *u*. În forma *mīlakā* lui *m* i-arŭ fi fostŭ ce-va mai greŭ de a'și acomoda pe *i* la *u*, căci l-arŭ fi combătutŭ de cea-l'altă parte predilecțiunea consónei moī *l* pentru vocala móle *i*. În *mūraka*, din contra, trecerea lui *i* în *ú* s'a operatŭ chiarŭ cu ajutorulŭ lui *r*, consónă dură, căriia îi place a înăspri vocalele învecinate, și mai cu sémă a le preface în *u* (cfr. Aufrecht u. Kirchhoff, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, p. 59). Astŭ-felŭ din radicala *mil*, sanscritulŭ *mīl* «a se aduna», provine latinulŭ *mille*, *millia* «o mie», în care duplulŭ *l* este o simplă întărire inorganică în locŭ de *mīle*, *mīlia* (Corssen, *Krit. Beitr.* p. 310—11); din aceeași radicală *mīl* cată a se trage totŭ-o-dată elinulŭ *μῆριος*, *μῆριοι* «numărŭ immensŭ», inexplicabilŭ prin orī-ce altă derivațiune. *Μῆριος* corespunde unuī latinŭ *mīlius* cu același sensŭ de «imensŭ». Dintr'o formă colaterală *\*mīlis*, care se rapórtă cătră *\*mīlius* ca *alīs* către *alius*, vine neutrulŭ *mīle*, *mīlia*, întocmai ca *vīle*, *vīlia* din *vīlis*. Lungulŭ *i* din *mīle*, *mīlia*, contrasŭ din forma arhaică *meīlia*, este o gunificațiune latină care nu presupune neapératŭ o vocală lungă în gréca saŭ în sanscrita; totuși în casulŭ de față termenulŭ grecŭ se întâlnește cu celŭ latinŭ pīnă și prin cantitate, *u* în *μῆριος* fiindŭ lungŭ. *Μῆριο-ς* = *\*mīliu-s* corespunde unuī sanscritŭ *mīlyā-s*, formatŭ din radicala *mīl* prin sufixulŭ *ya*, care trece regularmente la Elini în *io* și la Latinī în *iu*. Dacă acéstă identificare a latinulŭ *mīle* cu elinulŭ *μῆριος*, adecă *mūrīos*, e corectă, atunci nemicŭ nu póte fi mai paralelŭ cu zendiculŭ *mūraka* = *mīlaka*. Cu labiala *b* în locŭ de labiala *m*, în același modŭ s'a născutŭ românulŭ *buricŭ* față cu italianulŭ *bilico* din lat. [*um*] *bilicus*.

Avemŭ dară de'naintea nóstră o formă ario-europeă *mīlaka*. De o cam dată însă ea nu este realitate, ci numai posibilitate. Legile fonologice nu i se opunŭ, dar faptele n'au venitŭ încă s'o confirme. Este o pură ipotesă, care póte să ajungă a fi ce-va pozitivŭ numai prin comparațiunea lingvistică.

În dialectulŭ celto-cimricŭ din provincia francesă Bretania culbeculŭ se chiamă *melc'hueden*, unde *c'h* se pronunță din gătŭlejŭ, ca unŭ *k* fôrte aspiratŭ; culbeculŭ de mare se đice *melfeden-vôr*, la pluralŭ *melfed-môr*. Avemŭ dară doue forme bretone : *melc'hueden* și *melfeden*. În glosse scrise în secolulŭ XI în dialectulŭ celto-cimricŭ din Wales în Anglia, Whitley Stokes a găsitŭ vorba compusă *mor-melu* cu sensŭ de scoică de mare, adecă scoică ordinară = *melu*, mai bine *melv*—căci în paleografia latină din evulŭ mediŭ *u* și *v* se confundă—, cu care elŭ compară pe *melvioges*, numele scoiceŭ în nesce glosse cornice, dialectulŭ celto-cimricŭ perdutŭ ce se vorbŭia altă dată în provincia englesă Cornwallis (Stokes în Kuhn's *Beitr.* t. 7 p. 408). Așa dară tôte dialectele celtice din ramura cimrică—ramura gaelică, compusă din dialectele irlandesŭ și scotlandesŭ, se separă în acéstă privință—posedă pentru culbecŭ numele *melc'h*, *melf*, *melv*, *melw*, adecă unŭ *mel* urmatŭ de labială saŭ de guturală și diferențiatŭ prin sufixuri, pe cari dialectele celtice obicŭnescŭ a le grămădi cu profusiune unulŭ peste altulŭ, după cumŭ o constatase deja de-multŭ Pictet (*De l'affinité des langues celtiques*, p. 110). Cele doue forme bretone, *melc'hueden* și *melfeden*, sînt mai importante decătŭ tôte, căci ele arată trecerea lui *c'h* în *f*, adecă a guturaleŭ aspirate în labială spirantă, de unde se explică apoi labialele *w* și *v* din cele-l'alte dialecte. Acéstă equațiune *c'h* = *f* ne mai întimpină într'unŭ altŭ cuvîntŭ formatŭ întocmai ca *melc'hueden*, anume *luc'heden* «fulgerŭ», care într'o veche scriere bretonă se citește *luffet* (Stokes în Kuhn's *Beitr.* t. 5 p. 225). *Luc'hed* = *luffet* aruncă o viuă lumină asupra lui *melc'hued* = *melfed*, nu numai în privința trecerii lui *c'h* în *f*, dar încă sub raportulŭ originii acestui *c'h*. Înălăturândŭ duplulŭ sufixŭ *-ed-en*, pe care-lŭ vedemŭ și în *melc'hueden*, restulŭ *luc'h* este identicŭ cu radicala din latinulŭ *luc-eo* «luminezŭ», *luc-s* «lumină» etc., adecă *c'h* corespunde latinului *c* și, prin urmare, ario-europeului *k*. Mai este ce-va. Comparândŭ pe *melc'hueden* cu *luc'heden*, noi observămŭ în *u* din celŭ de'ntăiŭ începutulŭ trecerii lui *c'h* în

labială. În acestă modă *melc'hueden* se reduce la *melk*. Rămâne însă obscură vocala *e*, care la Celți pôte represinta d'ò potrivă bine pe ună vechiă *a* și pe ună vechiă *i*.

Venimă acumă la ale nòstre.

D. Pontbriant (*Dict.* p. 431) deduce pe romănulă *melcŭ* din latinulă *limax*. Acēsta presupune o metatesă deja pe tērîmulă latinitățîi vulgare : *mīlax* din *limax*. Dar în limba latină, maî multă decâtă în elina, metatesa este ună accidentă excepțîonală, de care s'arŭ putē cita abia vr'o đece exemple. Maî în speciă *l* nu se strămută nici decumă. Chîarŭ în latinitatea din epoca de decadență, *l* își schimbă loculă cu *r*, precumă *leriquiæ* pentru *reliquiæ* saŭ *fraglo* pentru cfr. Schuchardt, *Vokalismus*, t. 1 p. 139, t. 2 p. 527), dar nici o dată cu *m*. Acēstă considerațiune ajunge ea singură pentru a invalida o metatesă atătŭ de îndrăsnēță ca *mīlax* din *limax*. Pusă în capulă cuvîntulă, și anume de'naintea vocalei *i*, cu care simpatisă maî multă decâtă cu cele-l'alte, *l* în *limax* stă fòrte solidă, încătă maî curândă și-arŭ fi putută strămuta locurile consònele din a doua silabă, precumă o vedemă în adevērŭ în portugesulă *lesma*, derivatŭ din *limacs* prin metatesa *lismac*. Amă maî întreba, dacă dintr'ună latină *mīlax*, la acusativă *mīlacem*, să fi existatŭ o asemenea formă, arŭ fi putută să derive romănulă *melcŭ* în locă de *melace* saŭ celă puțină *melacŭ*? Așa dară *limax*, înrudită în liniă orizontală cu greculă λείμαξ și cu slaviculă *slimak*, n'are a face cu romănulă *melcŭ*. Nu vomă contesta însă, că metatesa propusă de d. Pontbriant e ingeniosă, încătă merita de a fi combătută. D-sa arŭ fi putută s'o maî susțînă cu ajutorulă unei forme dialectice provențale *mīlhaouco* «limace» (Rolland, *Faune populaire*, t. 3 p. 211). Și acēsta însă arŭ fi ună argumentă numai în aparență, de óră-ce cuvîntulă este de pe vechiulă teritoriă celtică.

Avemă dară pînă aci :

Zendiculă *mūraka* = *mīlaka* ;

Celticulă *melc'h* = *melk* ;

Românulū *melcū*.

Prin confusiune cu pluralulū *melcū*, se ȃice la noi adesea și la singularū *melcū*, întocmai precumū prin confusiune cu pluralulū *pași* se ȃice cȃte o datȃ la singularū *pașū* în locū de *pasū*, de asemenea *cȃrnațū* din *cȃrnațū* = lat. *carnatus*, *dorobantū* din *dorobantū* = germ. *Trabant*, *sȃlȃvocū* din *sȃlȃvocū* = γλαυκός etc. A se vedē despre aceste casuri cele ȃise în *Columna* pe 1882, p. 379. Sub forma *melcū*, relativamente mai nouȃ, aū împrumutatū dela noi cuvîntulū învecinațil Bulgaril, prefȃcēndulū în *melcīof*. Este o minunȃțȃ de ale d-lui Cihac de a interverti filiaționea, derivȃndū pe romȃnulū *melcū* din bulgarulū *melcīof*, iar pe acesta din paleo-slaviculū *мѣкъъ* «*mōle*». Sȃ mai adȃugȃmū cȃ la Bulgari *melcīof* e rarū, termenil mai întrebuițȃțil fiindū *ohliuf* și *plușkof* (cfr. Morse, *An english and bulgarian vocabulary*, p. 96; Bogoroy, *Dict. franȃais-bulgare*, t. 1 p. 169 și 259; etc.). Cȃtū se atinge de polonulū *malż* «*scoicȃ*», care se gȃsesce și'n dialectulū polabicū sub formȃ de *malż* (Budilowicz, *Первобытныѣ Слѣвяне*, Kiev, 1878, t. 1 p. 147), elū n'are a face nici cu romȃnulū *melcū*, nici cu paleo-slaviculū *мѣкъъ*, ci cu paleo-slaviculū *мѣкъъ* «*cochlea*» (Miklos., *Lex.* p. 575), de unde slovenulū *polż*, bohemulū *plż*, serbulū *пѣкъ* etc., literalmente «*tȃrītōre, animal repens*», dela *мѣкъаѣ* «*repere, a se tȃri*». Pentru schimbarea labialelorū inițiale, a se alȃtura polonulū *męcherz* și *pęcherz* «*beșicȃ*». Insuși Miklosich, care altȃ datȃ (*Die Fremdwörter in den slav. Sprachen*, p. 108) deriva, precumū o fȃceamū și noi înși-ne, pe polonulū *malż* din romȃnulū *melcū*, astȃđil nu mai susține înrudirea ambelorū cuvinte (*Beitr. zur Lautl. d. rumun. Dialekte*, Conson. II p. 50). Etimologia cea corectȃ este a lui Matzenauer (*Cizi slova*, p. 58), care recunōsce cȃ Bulgariil aū luatū pe *melcīof* dela Romȃni, dar pe polonulū *malż* ilū trage din paleo-slaviculū *мѣкъъ*. Iusȃ argumentulū celū decisivū a scȃpatū din vederea lui Matzenauer și n'a fostū utilizatū nici de Miklosich, anume cȃ chȃ. ū la Serbi *p* a trecutū la *m* în forma reduplicatȃ *пѣкъ* -



мѣк «limaçon» (Miklos., *Die slav. Elem. im Alban.*, p. 31), care în paleo-slavica arŭ fi мѣкъ-мѣкъ, polonesce *palž-malž*. Față cu acestŭ argumentŭ, e peste puțină a mai despărți pe polonulŭ *malž* de paleo-slaviculŭ мѣкъ.

Macedo-românii aŭ perdutŭ cu desăvîrșire forma cea primitivă *melcŭ*, conservândŭ numai pe posteriorulŭ *melcŭ*, de'naintea căruia s'a adausŭ la dînșii *s* sau *z*, ca și la noi în *sgrîpsorŭ* sau *zgrîpsorŭ* din γρῶψ, adecă *smelcŭ* sau *zmelcŭ*, cu obicinuita «țințarizare» a lui *č* : *zmelțu*, după ortografia grécă ζμελτζου. Ori-cumŭ, toți Românii de ambele laturi ale Dunării — numai despre colonia română din Istria nu sum sigurŭ — toți, sub o formă mai multŭ sau mai puținŭ veche, aŭ pe *melcŭ*, precumŭ îlŭ aŭ și tôte dialectele celtice de ramura cimrică. Există însă o deosebire. Pe cândŭ la Celți originea lui *e* în *melk* e obscură, vocalismulŭ nostru în *melcŭ*, din contra, e fôrte limpede. Afară de casurî de asimilațiune, acomodațiune, contracțiune sau alte accidente justificate, bună ôră : *mere* pentru *măre* din *mărŭ* = «malum» prin asimilațiunea regresivă  $a+e = e+e$ ; *vreă* alături cu *voiă*, ca și latinesce «*volo*» și «*velle*», de unde confusiunea între tema *vol-* și tema *vel-*; în Bucuresci pînă și *picere* în loc de *picióre* prin  $oa+e = e+e$  etc.; afară de acestea și altele analóge, vocala *e* nu derivă în limba română nici o dată decâtŭ dintr'unŭ *i* sau unŭ *e*, adecă totŭ din *i* mediatŭ sau imediatŭ; ș'apoî nu numai dintr'unŭ *i* scurtŭ, ca în *plecŭ* din latinulŭ *plico* sau *frecŭ* din *frico*, dar și dintr'unŭ *i* lungŭ, de ex. *secŭ* din *stccus*. Prototipulŭ cuvîntuluiŭ nostru *melcŭ* este dară necesarmente *mil-*, și prin urmare tot *mil-*, érŭ nu *mal-*, după cumŭ bănuiaŭ Whitley Stokes și Pictet, este prototipulŭ celticuluiŭ *melk*. Termenulŭ românŭ légă pe celticulŭ *melk* cu zendiculŭ *mûraka*, urcândŭ pe ambele la unŭ prototipŭ ario-europeŭ *mîlaka*, compusŭ din sufixulŭ *-a-ka*, comunŭ tuturorŭ limbilorŭ ario-europee sub variante de *-ăko-*, *-acu-*, *-ac*, *-ach* etc., și din radicala *mîl*. Inainte însă de a ne ocupa cu acéstă radicală, o vorbă asupra sufixuluiŭ.

În *-a-ka*, sufixŭ propriŭ dîșŭ e *-ka*, érŭ *-a-* nu este decâtŭ o

vocală de legătură, menită a'lu uni cu tema. In locū de *-a* pôte să jôce același rolū unū *-i-* saū unū *-u-*, adecă : *i-ka* saū *u-ka*. Mai observămū că tôte aceste vocale sunt susceptibile de a fi lungite, devenindū ast-felū *â-ka*, *i-ka*, *û-ka*. In casulū de față, zendiculū *mûraka* ne indică ca sufixū anume pe *a-ka*. Se nasce întrebarea : cumū de a perdutū pe vocala de legătură *-a-* forma celtică *melc'h-*, care arū fi trebuitū să fie *melac'h-*? O asemenea perdere nu este contrară fonologiei celtice. Așa Pictet (*Les origines*, ed. 1, t. 1 p. 319) pune pe celticulū *gwarch* «acoperemintū» in paralelū cu sanscritulū *varaka*, adecă *aka = ch*. Ca să dămū unū exemplu și mai apropiatū de *melc'h*, adecă anume din dialectulū bretonū și anume cu grupulū medialū *-lc'h-*, să luămū cuvintulū *balc'h*, care însemnăză pe unū omū mândru, orgoliosū, arogantū. Corespundintele sanscritū alū acestei vorbe nu pôte fi decâtū *balaka* saū *valaka* din radicala *bal* saū *val* «a asupri», de unde derivă și oseticulū *valag* «naltū», cu transițiunea ordinară in limba osetică a finalului *k* in *g*. *Balc'h = balaka*. confirmă pe *melc'h = milaka*. Dacă vocala de legătură *a* a sufixului *a-ka* a pututū să dispară in celtica, de aci însă nu urmăză aceiași posibilitate pentru româna. Din contra, eū nu cunoscū nici unū singurū cuvintū in limba nōstră, in care finalulū *ak* să se fi redusū la *k*. Prin urmare *melcū* nu derivă d'a-dreptulū din *milaka*, ci printr'o formă intermediară *miliku*, in care mijlociulū *a* scăduse la *i* prin asimilațiunea progresivă  $i + a = i + i$ , iarū finalulū *a* la *o* și apoi la *u*, ca in latina, in gréca, in slavica. Din *miliku*, perđendu-se vocala *i* de 'naintea finalului *k*, a devenitū *melcū*, totū așa ca *salce* in locū de *salice* din *salicem*, *încarcū* in locū de *încaricū* față cu italianulū *carico*, *pișcū* in locū de *pisicū* in comparațiune cu italianulū *pizzico*, *năpărcă* in locū de *năpărtică* precumū se đice pînă astăđi in dialectulū macedo-românū, *vâlcea* in locū de *vălicea* din latinulū *vallicella*, etc. Unū exemplu și mai apropiatū este deminutivulū *molcutū* in locū de *molecutū*, unde *molc-* represintă pe *molec- = mollicu s.*

Avemū dară :

I. Prototipulŭ ario-europeŭ *mīlaka* saŭ *milaka*. Țicŭ «saŭ *mīlaka*», adecă cu *i*, nu numai cu *î*, căci generalmente se crede că vocalele lungi *î* și *û* n'arŭ fi existatŭ în epoca înainte de prima separațiune a familiei ario-europee în grupuri. Din acestŭ prototipŭ ario-europeŭ s'aŭ născutŭ :

II. Forma zendică *mīraka* prin  $l=r$  și acomodațiunea labială *mi=mu*;

III. Forma celto-cimrică *melk* prin  $i=e$  și perderea vocalei de legătură *-a-*;

IV. Forma dacică *miliku* prin asimilațiune vocalică, de unde apoi actualulŭ *melcŭ* prin perderea vocalei de legătură *-i-*.

Ne mai remăne de cercetatŭ radicala. Sanscritulŭ *mīl* e confirmatŭ prin Rik (161,12), celŭ mai vechiŭ din cele patru Vede, saŭ mai bine, celŭ mai anticŭ monumentŭ literarŭ alŭ întregii familii ario-europee.  $\sqrt{mīl}$ , fără vocală lungită *mīl*, presupune o tréptă mai veche *mī*, cu unŭ înțelesŭ generalŭ de «mișcare», vagŭ ca alŭ tuturorŭ radicalelorŭ primitive, pe care adausulŭ lui *l* l'a amplificatŭ în afară, darŭ în întru l'a restrînsŭ, l'a precizatŭ, l'a datŭ sensulŭ de o varietate definită de mișcare, diferită de mișcarea *mi* și de tóte cele-l'alte mișcări derivate din *mi* prin adausuri consonantice diverse : *mi-g*, *mi-k*, *mi-v* etc. (cfr Walter în Kuhn's *Zeitschr.* t. II p. 429—30; Benfey, *ibid.* t. 7 p. 53) Aceste amplificațiunil ale radicalelorŭ primitive, prin cari ele se diferențiază în sensŭ și în formă, se chiamă «determinative». În fondŭ, ele nu sunt decâtŭ sufixuri, însă din periodulŭ celŭ mai anticŭ alŭ istoriei lingvistice. «Determinativele» s'arŭ puté numi *sufixuri radicale* spre deosebire de *sufixuri verbale* saŭ *nominale*, cari aparținŭ unei faze deja mai înaintate. Determinativulŭ *l* nu diferă de sufixulŭ *la*, determinativulŭ *k* de sufixulŭ *ka*, determinativulŭ *s* de sufixulŭ *sa* și așa mai încolo, diferindŭ însă unele de altele prin vrîstă, éru din cauza vrîstei prin rolurile ce le erau încredințate, căci același lucru servă la altŭ ce-va pentru unŭ pruncŭ și la altŭ ce-va pentru unŭ adolescente. Să ne întrebămŭ acuma : grațiă determinativuluiŭ *l*, óre ca ce

felu de mişcare anume exprima radicală ario-europeă *mil*? O răpede tranziţiune dela a fi la a nu fi sau dela a nu fi la a fi, tranziţiune cuprinsă în acţiunea de a se arăta şi a dispăre îndată, de a se deschide şi a se închide succesivamente, în fine de «a clipi». Acastă semnificaţiune fundamentală a radicalei *mil* se aplică de o potrivă bine cătră tactica fricosulu melcū, care ese din scoică şi se grăbesce éráşī a se ascunde, ca şi cătră şovăirea ochilorū de sub pleópe. În adevărū, începēndū dela Rigveda, sanscritulu *mil* se întrebuintēzā mai alesū în privinţa ochilorū. Limba română légā însă ambele aplicaţiuni ale sensulu de «a se închide şi a se deschide succesivamente», căci la noi *melcū* însemnēzā pe de o parte «culbecū», éru pe de alta «orbita ochiulu». La 1683, mitropolitulu Dosofteiu, în Vieţele sântilorū la 14 decembre, vorbindū despre martirulu Tirsū, ne spune : «şi ū băgarā undiţe în *melci* ochilorū». Într'unū altū pasagiū, la 10 ianuariū, elū descrie pe sântulu Ionū Gură-de-aurū : «găvănatū la *melci* ochilorū şi bulbucii «marī la ochi, din ce se tāmpla a fi veselū la căutăturā şi cu «lucóre lumināndū». *Melcū* în privinţa ochilorū face derivaţiunea cuvintulu din radicala *mil* totū atâtū de corectā sub raportulu sensulu, după cātū ea este de legitimā prin fonologiā.

Iată o vorbā română, fără care zendiculu *mūraka* şi bretonulu *melc'hueden* arū remāné enigme. Acastă onóre i se cuvine însă nu pentru că este română, căci atunci arū trebui înlăturată din comparaţiunea cu nesce limbī multū mai vechi, cu carī nu se aflā într'o legăturā imediatā, dar fiindū că represintă prin moştenire limba dacică. Dacă limba dacică ne-arū fi cunoscutā d'a-dreptulu, precumū ni sunt cunoscute d'a-dreptulu sanscrita, gréca sau latina, nu ne-arū mai fi permisū de a compara pe zendiculu *mūraka* cu romānulu *melcū*, ci amū fi datorī a'lū pune orizontalū faţă'n faţă cu daciculu *miliku*, de unde apoi ne-amū pogorī verticalū la *melcū*. Unū procedimentū genealogicū atâtū de neregulatū, cândū se justificā prin forţa lucrurilor, póte să aducā une-orī multā luminā, darū cere totū-d'a-una o muncā îndecitā şi o impasibilitate de

ghiață din partea lingvistului, căci alt-felū ilū va împinge la conclusiuni pripite și subiective, dându'ī o alucinațiune personală în locū de realitate. Afară de acēsta, chiarū în casurile cele mai fericite rezultatulū analisei nu este mai nici o dată completū. Așa, de exemplu, forma română *melcū* ne-a permisū a restabili cu destulă siguranță forma dacică *mīlīku*, contimpurană zendicului *mūraka*, pe cândū forma bretonă *melc'hueden* și cele-l'alte forme cimrice actuale ne urcă la unū tipū *melk*, despre care noi nu putemū afirma că nu este posteriorū epocei cândū se vorbeaū limbile zendică și dacică. Punēndū alăturī cu zendiculū *mūraka* și cu daciculū *mīlīku* pe celticulū *melk*, noi riscāmū dară de a comite unū anacronismū, și totuși în deșertū ne-amū încerca din materialurile de cari dispunemū de a descoperi o formă celtică mai veche ca *melk*. Intre ario-europeulū *mīlaka* și romānūlū *melcū* servă ca intermediarū necesarū daciculū *mīlīku*; între ario-europeulū *mīlaka* și cimriculū *melk*, din contra, nu ne intimpină nici unū intermediarū necesarū, mai multe forme intermediare fiindū d'o potrivă posibile și nici una sigură.

Dacă însă cuvīntulū *melcū* este la noi de origine dacică, atunci e fōrte probabilū că elū trebuī să se găsēscă și'n limba albanesă, de ōră-ce Albanesiī sunt o posteritate directă sudică a vechilorū Traci, iar Daciī represintaū o crēngă nordică a Tracilorū. Intre Daci și între străbuniī Albanesilorū cată să fi fostū o diferență numai de dialecte, nu de limbă. Negreșitū, după cumū noi amū mai spus' o cu o altă ocaziune (*Columna* pe 1882 p. 534), o vorbă cutare saū cutare putea să se audă într'unū dialectū și să nu existe în celū-l'altū. Chiarū la Celī noi aflāmū pe *melk* abia în ramura cimrică, nicāiriī în cea gaelică. Ori-și-cumū, asemeni casurī sunt excepționale.

Profesorulū Stier, vorbindū despre numele animalelorū în limba albanesă (*Die albanesisch'n Thiernamen*, în Kuhn's *Zeitschr.* t. 11 p. 247), iață ce dice : « Melcū, κρεμίλι și κἀθμίλι, după dialectulū toskicū κἀρμίλι, la pluralū κἀρμίλιτ' ; la Lecce încă κρεμί « la Thunmann κἀρμί. Cuvīntulū e departe de serbulū *puž*, de

«macedo-românulū ζμέλτζου, de neo-greculū σαλιάρκος. Decâtū a «ne gândi la sanscritulū *kāarma*, se potrivescū multū mai bine «glossele în Hesychius : ἀχραδάμυλλα, ἀκραμβλα=κοχλιάς, după «Moritz Schmidt : voces incompertae. Din ἀχραδάμυλλα prin χρα- «δαμβλι ajungemū la κρεθμλι, prototipū pentru ambele forme «albanese, iar din ἀκραμβλα căpētāmū κρεμλι.»

Citațiunea lui Stier din Hesychius nu e pe deplinū exactă. Luândū edițiunea lui M. Schmidt, noi găsimū acolo (t. 1 p. 345) pe ἀχραδαμβλα, într'unū manuscriptū ἀχραδάμυλλος, a- nume ca o glossă tarentină, adecă dintr'unū dialectū grecū italiotū, ceia ce Stier scapă din vedere. In orī-ce casū, nu numai sensulū cuvīntului e «melcū», «ὁ κοχλιάς», dar încă vorba pare a fi compusă din alte douē : αχραδ și μυλα sau μυλος, din carī acestū din urmă coincidă învederatū cu celticulū *mell* și românulū *melcū*, iar cu zendiculū *mūraka* se întălnesce pīnă și prin vocala *v* = *u*. Același *mīl*-, totū ca finalū, ne întimpină în albanesulū *kārmīli* sau *kāthmīli*.

Și mai greșită este etimologia propusă de Camarda (*Grammatologia albanese*, t. I, p. 78) pentru cele douē forme κερμιλ și κρεθμιλ, pe carī elū le derivă din greculū χηραμικ «unū felū de scoică», considerândū ca neorganicū pe finalulū *l*, prin care termenii albanesi se apropiă de ai noștri. Totuși, chiarū cu acestū *l*, asemenarea arū fi pré depărtată, dacă Românii arū poseda numai forma *melcū*. Celū-l'altū cuvīntū românescū, *culbecū*, are comunū cu vorba albanesă abia pe inițialulū *k*. Ori-cine nu cunósce decâtū aceste trei forme : *melcū*, *culbecū* și *kārmīli* sau *kāthmīli*, are dreptate de a contesta înrudirea lorū, totală și chiarū parțială.

Unulū din cei mai distinși elevi ai mei, d. profesorū G. Crețu, care a călătoritū multū prin țēriile romāne, mī-a comunicatū o prețioasă notiță, relativă la unū jocū alū copiilorū. In mai tótă Europa, după cumū observă d. Rolland (*Faune populaire*, t. 3 p. 196) : «les enfants chantent à l'escargot pour l'engager à sortir ses cornes». De exemplu în Franța :

Escargot, gros dos, montre nous tes cornes,

Si tu les montres tu seras tout beau;  
Si tu n'les montres pas, tu iras dans l'eau...

saŭ în Italia :

Lumassa, lumassora,  
Tira fora i to corn,  
Dass no, i vad dal barbé  
E it tje fass taié . . .

(De Gubernatis, *Zoological mythology*, t. 2 p. 74-5.—Cfr. Wolf, *Zeitschr. f. deutsche Mythol.*, t. 4, 1859, p. 329—33, 390—91).

Iată acumŭ notița dela d. Crețu :

«Copiil din Moldova, cândŭ vorŭ ca culbeciil să ėsă din casa  
«lorŭ și să'și scóță córnelé, le ȓicŭ cu o vóce aprópe cântátóre :

C u l b e c ŭ , c u l b e c ŭ ,  
Scóte córne boerescŭ  
Și te du la Dunăre  
Și bé apă tulbure. . .

«Cești de dincóce de Milcovŭ și Româniil din Reșinarŭ în  
«Ardélŭ cântă versulu 1-ŭ așa :

Melcŭ, melcŭ, c o d o m e l c i u . . .

«saŭ mai desŭ :

Melcŭ, melcŭ, c o d o b e l c i u . . . ,

«Iar la Resvadŭ, în Dîmbovița :

Melcŭ, melcŭ, c o t o b e l c i u ,

«și adaugă după versulŭ alŭ 4-lea :

Și te sue pe bușténŭ  
Și mănâncă leușténŭ!

«La Brașovŭ, la Săcele și la Șarcaia de lângă Făgărașŭ ver-  
«surile se deosebescŭ de ceste din Țéra-Românescă prin aceia  
«că, în loculŭ părechii din urmă, se întroducŭ între versulŭ 2  
«și versulŭ 3 altele doué, și anume :

Și te du la baltă  
Și bé apă caldă.

«In Recea din munții Ardélului, la sudŭ de Făgărașŭ, se  
«mai pune :

Scóte córnelé mai lungŭ,  
Ca pe noi să ne împungŭ . . .

«Aşa dară, molusculū numitū în Moldova mai cu sémă *cul-  
«becū*, în Macedonia *zmelcū* și *cárnacū* sau *cârnașū*, în Mun-  
«tenia, la Brașovū și la Făgărașū *melcū* și *melcū*, în fôrte multe  
«localități din Ardélū *bourelū* sau *boierelū*, în unele *cigăligă* și  
«*cuciurbeū*, figuréză în cunoscutulū cântecū alū copiilorū mai  
«pretutindenī sub numele de *codomelcū* sau *codomel-  
«cū*, mai adesea *codobelcū* sau *codobelcū*. În Recea  
«din ținutulū Făgărașului se aude *codomelcū* și'n con-  
«servațiune, apoi la Macrăū de lângă St. Reghenū : cu mel-  
«cū, iar la St. Georzū de lângă Năsăudū *cubelcū*.»

De aici d. Crețu ajunge la conclusiunea fôrte corectă că *culbecū* este o contractiune metatetică din *codobelcū*; dar fiindu'i necunoscută albanesa, d-sa confundă pe inițialulū *codocu* vorba *códă* = lat. *cauda*. Din aceeași cauză, și mai departe a mersū d. profesorū G. D. Teodorescu, care — într'o lucrare altfelū interesantă (*Cercetări asupra proverbelorū române*, Buc., 1877. p. 96) — aduce cânteculū :

Meleū, melcū,  
Codobercū,  
Scóte córne etc.,

adăogându apoi în notă : «*codobercū*, adecă *bercū* de *códă*, care n'are *códă*». De 'ntăiū *codobercū* nu se aude nicăiri în poporū, ci numai *codobelcū*; alū doilea, cuvîntulū *bercū* «fără *códă*» se aplică exclusivamente la păseri: «*bercū* se ȓice de o pasere ce n'are *códă* sau care o are pré scurtă» (Costinescu, *Vocabul*. p. 109; cfr. Laurianū-Massimū, *Glossariu* p. 66).

O dată paralelismulū româno-albanesū stabilitū, resultă mai pe susū de ori-ce îndoélă nu numai că românulū *codobelcū* este o formă posterióră față cu *codomelcū* «limaçon», care corespunde perfectamente albanesului *kăthmili* «limaçon», dar încă acela că variantulū românū e mai anticū decâtū celū albanesū, mai bine păstratū, mai aprópe de prototipulū lorū comunū, ca unulū ce conservă pe finalulū *-k*.

Nu e trebuință de a presupune, ca Stier, o formă albanesă



*krăthmili*, căci variantul *kărmili* s'a putut nasce d'a-dreptul din tipul *kădmili*, cu *-rm-* din *-dm-*, înocmai ca la noi în *armasariu*, albanesce *harmăşură*, din latinul *admissarius*. De aci însă urmăze că la Albanesi *th* în *kăthmili* stă pentru *d*, astfel că şi 'n această privinţă românul *codomelcū* e mai primitiv.

În formele albanese *kărm* sau *kremiti*, ca şi 'n pluralul *kărminită*, nu numai s'a perdut finalul *k*, iar *d* a trecut în *r*, dar înca a dispărut şi *l* din prototipul comun româno-albanes *kadmiliku*, de unde forma română *codomelcū* derivă cu o remarcabilă regularitate, şi anume :

1<sup>o</sup> între *d* şi *m* s'a intercalat o vocală, ca în *adeverū* = lat. *adverum* sau *adăpostū* = lat. *adpositum*, adecă atunci când după *d* urmăze o labială ;

2<sup>o</sup>. dobândindu-se astfel *kadamiliku*, silaba *-am-* a trecut în *-om-*, labialisându-se vocala prin influinţa consonei, ca în *fóme* = lat. *fames*;

3<sup>o</sup>. căpătându-se *kadomiliku*, *a* din prima silabă s'a asimilat cu *o* din a doua, ca în *norocū* = slav. *narokū*;

4<sup>o</sup>. câtă despre trecerea lui *-miliku* în *-melcū*, noi am vorbit mai sus.

Traciî dară, în dialectul lor sudic ca şi 'n cel nordic, adecă în cel vorbit de străbunii Albanesilor ca şi 'n cel propriu Dacilor, aveaî cuvîntul *kadmiliku* «limaçon», pe lângă care Daciî în speciă mai aveaî o formă simplă *miliku* «limaçon». Sub raportul compoziţiunii, *melcū* = *miliku* se referă la *codomelcū* = *kadmiliku*, ca în francesă *limaçon* cătră *colimaçon*. Despre forma francesă cea compusă, unî credă că ar pute să derive: «d'un type latin *cochlolimax*, *limaçon à coquille*» (Scheler, *Dict. d'étym. franç.*, ed. 1873, p. 98); alţiî însă, mai sfioşi, observă numai că ea vine: «de *limaçon*, avec la particule *co* dont le sens reste ici obscur» (Littré, *Dict.*, ad voc.) Totă aşa de obscură e începutul *kad-* în forma cea compusă româno-albanesă. Orî-care ar fi elă însă, ne ajunge certitudinea că *melcul* se numă la toţi Traciî *kadmiliku*, singurul prototip de unde, pe calea cea strictă a legilor

fonetice, decurge românul *codomelcū* și toate varianturile albanese.

Va mai țice 6re cine-va al-de d. Gaster, cā Romāniū aū împrumutatū cuvîntulū dela Albanesi în véculū de mijlocū ?

Dar :

1<sup>o</sup>. Albanesiū nu posedā de locū forma cea simplā *melcū*, temelia celei compuse;

2<sup>o</sup>. Ei aū perdutū cu desāvîrșire pe finalulū *-k*;

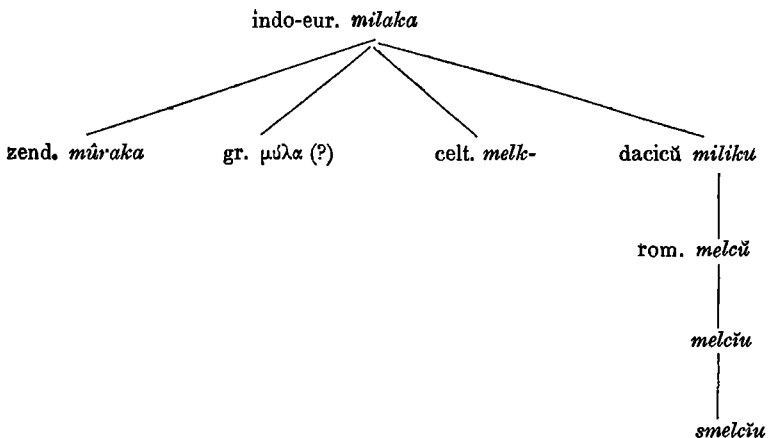
3<sup>o</sup>. Formele albanese sunt și mai corupte decumū își închipuīa Stier, cāci în Rossi da Montalto (*Vocab. della lingua epirotica*, p. 106, 143, 654, 678) noi mai găsimū :

*garmil*,  
*kemil*,  
*kmil* etc.

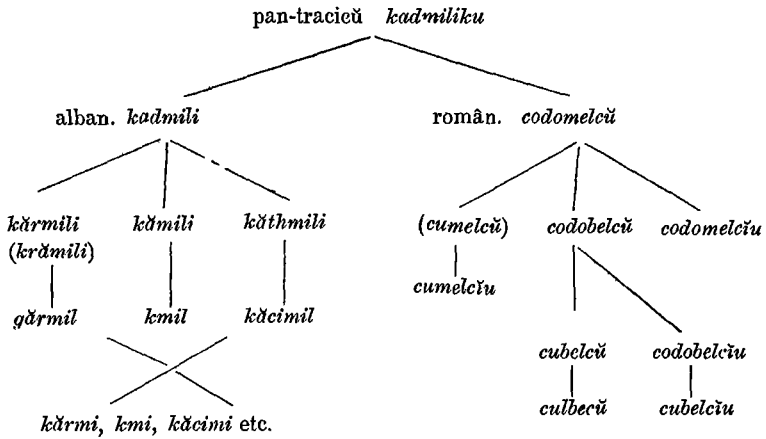
Dacă vre-unū felū de împrumutū arū fi de admisū, apoi nu-mai d6rā în sensulū opusū, adecā dela Romāni cātrā Albanesi, cāci prin românul *codomelcū* se explicā toate varianturile albanese, pe cānd nici chiarū printr'unū *kāthmili*, cea mai completā din formele albanese, nici unū variantū românū nu se explicā.

În acestū modū, vomū avé doue genealogie :

De'ntāiū :



Ală doilea :



Din formele române, cari singure ne interesează aci mai în specie, nici una nu e ipotetică, ci toate sunt culese din gura poporului. Până și *cubelcŭ*, de unde prin metatesă actualul *culbecŭ*, foarte răspândit mai cu seamă în Moldova, ne întimpină în vechile texturi, de exemplu în psaltirea cea dela 1673 a mitropolitului Dosofteiu :

Съ пѣе тикѣицаѣ  
 Ка чѣра че съ топаѣе,  
 Шн ка кѣбелчѣи съ арѣж  
 Де содрѣ шн са н'а' вазѣж...

Să se observe că semi-labialul *o* din *codo* s'a labializat de totu la *u* în formele *cumelcŭ*, *cubelcŭ* și *cubelcŭ* mai alesu sub influința consónelorŭ labiale *m* și *b*, cu cari a venitŭ în contactŭ. Trebuŭ să mai existe unde-va la Români și varian-tulŭ *cumelcŭ*, mai primitivŭ decâtŭ *cumelcŭ*, deși d. Crețu nu'lŭ înregistrează.

Să se mai observe, că în *codob·lŭ*, *m* a pututŭ să nu trecă d'a dreptulŭ în *b*, ci mai întâiu *l* a excrecutu între *m* și consóna liquidă, fie *l* saŭ *r*, ceia ce constituă unŭ fenomenŭ foarte cunoscutŭ în Linguistică, despre care veđi pe Schleicher, *Compend.*

ed. 3 p. 227, și mai cu sémă pe Christ, *Grundzüge d. griech. Lautlehre*, p. 78. Așa grecesce *μυροτός* «muratorŭ» ajunge la *βροτός* prin *μβροτός* conservatŭ în *ξ-μβροτος*, sau din *μολειν* «mergere» se nasce *μέμβλωκα* (= *μεμλωκα*) și *βλώσχω* (= *μβλώσχω* din *μλώσχω*); așa în franceza *humble* din *humilem* sau *nombre* din *nummerum*; așa românesce *dablă* din turculŭ *damlā*, sau *blătire* prin *îmblătire* din slaviculŭ *mlatiti*. Numai fără vecinătatea lui *l*, înlocuirea lui *m* prin *b* în *codobelcŭ* din *codomelcŭ* arŭ fi o trecere directă a lui *m* în *b*.

Contractiunea lui *codomelcŭ* la *cumelcŭ* în limba română e pe deplină paralelă contractiunii lui *kadmili* la *kmil* în albanesa. Albanesiŭ însă n'au nici o formă cu înlocuirea lui *m* prin *b* ca în românulŭ *codobelcŭ* cu derivatele sale, precumŭ și Româniŭ, la rîndulŭ lorŭ, n'au nici o formă cu trecerea lui *d* în *r* ca în albanesulŭ *kärmili*. Fie-care din cele doue limbi și-a dezvoltatŭ varianturile sale pe o cale independente, dar ambele au plecatŭ de o potrivă dela același prototipŭ pantracicŭ *kadmiliku*, a căruŭ existență ni se pare a fi demonstrată mai pe susŭ de orŭ-ce controversă.

Alături cu *m e l c ŭ* și *c u l b e c ŭ*, celŭ întâiŭ curatŭ dacicŭ sub forma *miliku*, celŭ-ăltŭ comunŭ tuturorŭ Tracilorŭ sub prototipulŭ *kadmiliku*, amîndoue ante-romane, poporulŭ nostru mai întrebuintează cu același înțelesŭ cuvîntulŭ eminentemente latinŭ *bourelŭ*.

Deja d. G. D. Teodorescu observase (op. cit. p. 96 nota 3) că în cânteculŭ copiilorŭ «córnele boieresci» este rezultatulŭ etimologiei poporane din «córne bouresci». Totŭ așa se explică forma *boierelŭ*, întrebuintată în unele locuri pentru *bourelŭ*. Fără contestațiune, *bourelŭ* este unŭ deminutivŭ din *bourŭ*; de unde însă vine acestŭ *bourŭ*? Iată o cestiune nu atâtŭ de simplă, precumŭ s'arŭ păré la prima vedere.

D. Crețu, într'o notiță, pe care noi o publicămŭ mai la vale, susține cu multă ingeniositate că *bourŭ*, în vechile texturi *buorŭ* și chiarŭ *buărŭ* (βούρη), derivă din latinulŭ *bubalus*.

Singura obiecțiune ce s'arŭ putē face contra acestei filiațiunii, este cā derivatele latinului *būbalus* aŭ sensulŭ precisŭ de «bi-volŭ», nicāirŭ acela de «taurŭ» saŭ de «boŭ», în tōte dialectele romanice fără excepțiune, precumŭ fr. *buffle* și *bugle*, ital. *bufalo* saŭ *bufolo*, span. *bufalo*, portug. *bufalo* saŭ *bufaro* etc., între carŭ și albanesulŭ *bual*, iar prin vechŭu împrumutŭ germanulu *Büffel* și altele.

Iacā și opiniunea d-luŭ Cihac (*Dict.* I p. 27) :

«*Bour*, sm. dim., \*L. *Buvulus*; (selon *Lexicon Budanum et d'autres du L. bos urus*, mais pour un mot *populaire* ce composé serait par trop savant, et puis cet animal est toujours désigné par le mot slave «*zimbru*»); *bour* a seulement l'acception de *marque, signes, armoiries*, et «comme la marque de la Moldavie est une tête de boeuf, on a appliqué le nom de l'animal à la marque en se servant d'un diminutif.»

Lăsândŭ la o parte dubiosulŭ slavismŭ alŭ cuvîntuluŭ *zimbru*, despre care veđŭ pe Miklosich, *Lex. palaeoslov.* p. 235, să constatămŭ mai întâiŭ inexactitatea aserțiunii d-luŭ Cihac cumŭ-cā *bourŭ* arŭ fi însemnatŭ la Români numai «marcă». În vechile texturi acēstă vorbă ne întimpină mereŭ cu sensulŭ primitivŭ de «taurŭ», care a scăđutŭ în Moldova la celŭ de «marcă» prin simpla împregiurare cā «taurulŭ» figura în «marca» țerei. Iacā, de exemplu, unŭ pasagiŭ susceptibilŭ de a fi verificatŭ prin contextulŭ grecŭ și latinŭ, anume din Psaltirea slavo-română a mitropolituluŭ Dosofteiŭ, ps. XLIX v. 10 :

. . . a miale sânt toate fierile câmpuluŭ, dobitoacele în munțŭ și buorii...		. . . meae sunt omnes bestiae sylvae, pecora in montibus et boves...		. . . ἐμά ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ βόες.
--	--	--	--	--

Așa cumŭ o presintă d. Cihac, derivațiunea românuŭ *bourŭ* din latinulŭ *buvulum* apare ca ce-va fără temeiŭ. Și totuși ea este forțe adevērată, deși d-sa n'a sciutŭ s'o demonstreze. Sub raportulŭ formei, *bourŭ*, vechiŭ *buorŭ* și *buărrŭ*, se referă la *buvulum* întocmai ca *nourŭ*, vechiŭ *nuorŭ* și *nuărrŭ*, la *nuvulum* (=it. *nuvolo*); sub raportulŭ sensuluŭ, *buvulus* «boulēnŭ» a crescutŭ în Dacia la *bourŭ* «taurŭ» întocmai ca în Galia *tau-*

*rellus* «boulénŭ» la *taureau*, vechiŭ francesŭ *taurel* «taurŭ». E mai cu sémă remarcabilă acéstă perfectă corespundință logică la cele douē capete ale lumiŭ latine :

*bourŭ* : *buvulus* : *taureau* : *taurellus*,

care ni se presintă ca o particularitate curatŭ romanică.

Pe câtŭ timpŭ *bourŭ* = *buvulus* conserva la Români sensulŭ seŭ deminutivalŭ primitivŭ de «boulénŭ» saŭ «boŭ micŭ», nu era trebuință de a-lŭ mai deminutiva încă o dată în *bour-elŭ* pentru a-lŭ aplica la «melcŭ». Acéstă a doua deminutivare este efectulŭ perderii în consciința poporană a primei deminutivării, precumŭ și în Franța, după ce *taurellus* devenise «taurŭ», s'a născutŭ o nouă formă deminutivală în *taurill-on*. De'ntăiŭ dară «melculŭ» se chiăma la noi numai *bourŭ*, nu *bourelŭ*.

Insă cea ce e mai prețiosŭ de a constata, este că acestŭ vulgarŭ *buvulus*, sinonimŭ cu clasiculŭ *bŭculus* contrasŭ din *boviculus* (cfr. *prŭdens* din *providens*), figură ca nume alŭ «melculŭ» în limba latină rustică deja înainte de colonizarea romană a Daciei, unde s'a strămutatŭ apoi de cătră Traianŭ, lăsându-se noue moștenire o dată cu cea-l'altă zestre italică. În dialectulŭ venețianŭ, «melculŭ» se chiămă pînă astă-đi *bovolo*, adecă din punctŭ în punctŭ românulŭ *bourŭ* din latinulŭ *buvulus*. Veđi Nemnich, *Polyglotten-lexicon*, t. I p. 1092.

Prin melcŭ și culbecŭ pe de o parte, prin *bourelŭ* pe de alta, iată dară într'o scoică măritișulŭ elementulŭ dacicŭ cu elementulŭ latinŭ pe pămîntulŭ românescŭ....

INSEMNĂTATEA LIMBEI ROMÂNE  
PENTRU  
FILOLOGIA LATINĂ  
de  
AR. DENSUȘIANU.

---

D'o sută de ani, dela Gramatica Română a lui Clainu-Șinca, scriitorii români mereu au accentuat importanța limbii latine pentru limba română. Să ne fie permisă a întorcede acum cestiunea și pe altă față. Óre limba română să nu aibă și ea vre-o importanță pentru limba latină ? Ađi nimeni nu se mai îndoesce că limba română, ca una din surorile latine, are și ea o considerabilă însemnătate în filologia romanică. Acéstă însemnătate va cresce cu câtă va înainta și se va aprofunda mai multă cunoscința graiului nostru. Și totuși ea a ramasă pîn'acum aprópe neobservată în filologia specifică a limbii latine.

Oricâtă a înaintatú filologia latină, totú sunt încă o sumă de cestiuni din cele mai importante asupra cărora părerile nu numai diferă, dar adese-orí sunt cu totulú opuse. Fântânile de pîn'acum saú nu sunt încă d'ajunsú, saú ne fiindú încă cunoscutú unú mediú de controlú, care tot-odată să le esplice în legătură naturală și prin acésta să asigure rezultatele, permitú diverse interpretări și ipotese.

În filologiă trebuie să ne mulțumimú adese-orí numai cu ipotese, pe cari de cele mai multe orí le restórnă unú singurú cuvintú, o accepțiune, o literă, o nuanță fonică, descoperite saú observate mai târđiú. Dreptú aceea pentru filologiă nu póte fi nimicú indiferentú, și cu atâtú mai puținú o limbă întrégă cu

o vieță și istoria a sa proprie, și mai virtosă cându istoria formeză o legătură naturală între cutare și cutare limbă.

Să cercetăm, nu ore limba română va pute să formeze un mediu de control, o fântână de prima ordine în filologia specifică a limbei latine.

În vicisitudinile istorice ale unui popor zăc ascunse înseși vicisitudinile limbei lui. Cu cât vicisitudinile istorice vor fi mai importante, cu atât vor fi, din punctu de vedere filologic, și ale limbei lui. În această privință un deosebit important în istoria Românilor față cu istoria Poporului Român, este eșirea lor din sînului matern și aședarea în o țără depărtată, ca Dacia, și după un scurtu timp rumperea totală de țera-mamă. După atâtea secole de totală înstrăinare, după ce vechia limbă domnitore a țerei-mame a trecut între cele morțe, după ce fiica înstrăinată și-a urmat în cursu de secole desvoltarea ei proprie; — ni se impune de sine importanta cestiune, că ore fiica de astăzi, viă și vigurosă, nu ne-ar pute servi pentru a descifra și restitui mai bine fisionomia alterată și mumificată a mamei sau fiă chiar numai a surorii sale morțe?

Dar să vorbim neted, fără alegoriă.

Dacă o sumă de fenomene, cari se constată în totu cursulu istoriei cunoscute a limbei noastre, există și în limba latină; ore acolo unde asupra altor fenomene din latina, cari nu sunt lămurite încă, s'ar nasce controversa, limba română, posedând aceleași fenomene sau analoge, nu va pute nu numai să lămurască, ci chiar să decidă cestiunea?

Nu anticipăm răspunsulu. Lăsăm să răspundă înseși faptele.

Asemeni casuri sunt nenumărate în filologia latină. Noi ne vom restringe la câte-va din ele.

Să începem cu unele fenomene fonice.

Asupra sibilărei lui  $c = \text{ç}$ ,  $d = \text{z}$  și  $t = \text{ç}$ , filologia latină este încă pînă azi în întunecă, atât asupra sibilării însăși, cât și asupra timpulu cându s'ar fi începută acesta.



Corssen<sup>(1)</sup> susține că *c* înainte de *i* mai urmându o vocală, încă în a doua jumătate a secol. IV d. Chr., cel puțin în graiul celor cu lă, se exprima ca *k*, d. e. *unkia* în loc de *uncia*, *faskia* în loc de *fascia*. Dar trebuie să observăm că exemplele ce le aduce din inscripțiunii cu litere grecesci, ca Ροσσηκειανα, Γενεκειασι, ουνκια ș. a. precum și din Ulfila cuvântul *faskja*, fiind, cum se vede, scrise de streini, am lipsi de seriozitate dacă le-am admite ca probe neîndoișose. Afară d'aceea, nici Grecii nici Goții nu puteau reprezenta pe *ç* decât prin *k*. Chiar numai din acest punct de vedere nu încapă îndoielă că Corssen se înșelă. Iar limba română constată această deplină, căci dacă limba noastră, care între anii 105—110 d. Chr. a eșit din căminul părintesc, ér dela 274 începând s'a rupt cu totul legăturile dintre ea și limba mamă, posedă acest fenomen fonic în un mod atât de general, încât, de când ea apare transmisă posterității prin scrieri, nu există nici un exemplu contrar, urmază necesarmente că acest fenomen fonic a existat încă înainte de colonizare în graiul roman. Susținerea lui Corssen (I. 48) că *c* înainte de *e* și *i* pînă în sec. VI și VII, va să dăcă pînă în timpul invasiunii Longobarților în Italia, s'ar fi exprimat ca *k*, cu toate probele ce le aduce nu se pôte considera ca o regulă generală, și cu atât mai puțin inherentă geniului limbei, cum voesce a o susține, ci numai ca nisce excepțiuni datorite influențelor străine, cu deosebire grecesci și germane sau gotice.

Filologi celebri, ca Grotefend, Scheller și Schneider, contestă că *c* înainte de *e* și *i* s'ar fi pronunțat în limba latină ca *z* germană. Corssen (I. 49) admite că pînă în sec. VII asibilarea lui *c* a existat numai sporadic în graiul vulgar, iar Romanii cu lă pînă în acest secol au exprimat *Kaesar*, *Kikero*.

În vechile idiome italice asibilarea lui *c* în *ç* și *s* o aflăm în dialectul umbric :

(1) Aussprache, Vokal. ed II v. I. p. 60.— În Krit. Beiträg, p. 468 concede că sibilarea apare încă în sec. II d. Chr.

çesna    lat. coena  
 inseçetes » insectis  
 pase       » pace

(Aufrecht u. Kirchhoff, Umbr. Spr. t. I. p. 71).

D'aici a trecutü fără indoelă și în latina vulgară. Abstra-gëndü dela dialectele moderne ale Italiei, acéstă asibilare se află sub amîndouë formele *ç* și *s* și în limba română, în care ea nu se póte ðice nouă, ci din contra adusă pe pămîntulü Daciei din vechiulü graiü popularü romanü, și acésta se constată cu atâtü mai virtosü, căci cuvintele citate mai în josü, în cari se află acéstă asibilare, așa le pronunță Românii din tóte părțile. Sunetulü *ç* ilü aflămü în limba română în cuvintele *puçinü* (paucinus), *çarcu* (circus), *çespetü* (caespes), ér nuanța fonică dintre *ç* și *ș*, dar mai aprópe de *ș*, se află în graiulü de tóte ðilele în Moldova, Banatü și partea Transilvaniei de cătră Banatü, pe unde sună *pase*, *fașe dușe*, *reșe* ș. a. în locü de pace, face, duce, rece.

Corssen (I. 217) și după elü Pezzi în «Grammatica storico-comparativa della lingua latina» pag. 150 susține că *d* înainte de *i* și o vocală a începutü a se asibila trecëndü în *z* de prin sec. IV d. Ch. și acéstă trecere s'ar fi indeplinitü numai în sec. VI-VII. Inșă existența constantă a acestei asibilări în limba română arată că ea a esistatü încă înainte de colonisare. Totü acolo susține Corssen, că asibilarea lui *j* s'a întâmplatü totü prin secolulü alü IV, ðicëndu-se :

Zanuari    în locü de Ianuari  
 Ζουλιε    »   »   » Iuliae  
 Giove       »   »   » Iove  
 congiunta »   »   » conjuncta ș. a.

Dar și acésta a trebuitü să se întâmple cu multü mai înainte, căci avemü în limba română *jocü*, *jurü*, *zacü* (*jaceo*, nu dela *dejaceo*), ér după analogiä mai târðiü s'a făcutü Sân-Ziene (Sântu-Ioanü), Sân-joi zü (Sân-George = George = Jorzü). Dacă acésta nu s'arü fi întâmplatü în graiulü latinü vulgarü înainte de colonisarea Daciei, saü celü puținü înainte de anulü 274,

atunci cum s'ar fi putut, ca același fenomen fonetic să-lu află în graiul vulgar latin și limbele romanice occidentale de o parte, și de altă parte în izolatul grai românesc ?

Tot Corssen (I. 663 sq.) susține că *au* înainte d'a deveni *a* a trebuit să treacă prin sunetul intermediar *ou*, și că această trecere s'ar fi operat numai în secolul al V. Va să dăcă, după Corssen procesul a fost :

Augustus = Ougustus = Agustus, românesce *Agustă*.

Claudius = Cloudius = Cladius      »      Gladă.

Gaudentius = Goudentius = Gudentius . . .

Atâtă această susținere, cât și afirmarea că *au* nu a trecut prin intermediarul *ao* în *o*, sunt răsturnate prin limba română, în care se află atât în cărțile vechi cât și în graiul de toate dălele de adă : *caotare*, *scaonă*, *adaogă*, *laodare*, *răpaosă* ș.a. (2).

Asemenea și trecerea lui *au* în *a* este mai vechiă decât sec. V, căci în limba română avem : *lătură* (lauatura = lautura, românesce *lău* = spălă), *plă sare* (plaudere-plausum) aflător în cărțile vechi din sec. 16 și 17-lea, asemenea *ascultare* (lat. auscultare), ér' în latina vulgară *ascultare*, ca și la noi, precum se vede la Du Cange sub cuvântul *auscultare* și *ascultare* vol. I p. 430 și 505.

Nu mai puțin ne'ntemeiată este susținerea lui Corssen (II. 548) că espirarea lui *i* în *domnus*, *domna*, *Domna*, *Domnula*, *Domnica*, *Gemnus* ș.a. s'arfi întemplat numai în latina târăiă, (3) cândă acest fenomen în asemeni casuri în limba română este generală, și nici în scrierile noastre cele mai vechi, nici în graiul popular nu există vre o excepție dela această regulă.

Să trecem la morfologia.

Sufixul *ai* din genit. și dat. sing. la temele în *a* este unul din cele mai interesante, atât în vederea originii cât și a pronunțării. Cea mai vechiă trecere a acestui sufix prin *ae*

(2) A se vede scrierea noastră *Din vocalismulă lat. și rom.*, Iași 1882.

(3) Schuchardt, *Vocalismus* II 411 sq. 419, 426, 432; III 289, 290, 293, aduce mai multe esemple începând din sec. IV d. Chr.

în *e* o aflăm în dativul sing. începându delă cele mai vechi inscripțiuni :

Fortune,

Detrone,

Diane,

Amande,

Remureine (C. I. L. I. 64, 68, 183, 810, 1345, 1432).

Generalizarea lui *e* în locu de *ai(ae)* o aflăm deja în secol. I după Chr. (Corss. I. 690). De oră-ce însă în secolul III și IV d. Ch. acestu usă devenise generalu chiaru și în graiul celoru culți și se află și în actele publice, trebuie să admitemă, contra păreriil lui Corssen, că această trecere încă mai nainte de sec. I d. Chr. era forțe lățită nu numai în graiul campanu, dar' în totu graiul romanu popularu. În acesta ne întăresce cu deosebire limba românescă, în care *a(ă)* în gen. și dat. a trecutū nu numai în *e*, ci chiaru și în *i*.

Ceea ce însă vedemă că s'a întâmplatū în limba latină vulgară, că adevă pe lingă *-e* a persistatū și *ae(ai)*, s'a întâmplatū și'n limba română, căci în cărțile vechi aflămū *stramosăi*, *juncăi*, *Sarăi*. În graiul popularu se mai audū încă și ađ asemenea forme, în scrisu forțe rarū.

O curiosă terminațiune flexionară mai este în limba latină *-enis*, *-inis* pentru genitivu și *-eni*, *-ini* pentru dativul singularu. Neue<sup>(4)</sup> susține că aceste sufixe s'ar aplica numai la numi proprie personale în *e*, *es* și *is*. Elū crede că *Severianeni*, *Junianeni*, *Mumianeni*, *Florianeni*, arū fi avutū nominativul Severiane, Juniane, Mumiane, Floriane. Pe semne voesce să înțelégă forma grecésă în  $\eta$  (lat. *e*). Acesta este însă fără îndoielă greșitū, căci în nominativu a fostū Severiana, Juniana etc., va să đică *a*, ér' nu *e*. Genitivul și dativul s'aū formatū, sau lipsindū sufixulū după ce mai nainte s'a lăpădatū *a* finalū, sau însăși tema *a* în genitivu s'a întunecatū în *e*, orī ceea ce se pare a fi și mai probabilū, sufixulū s'a a-

(4) Formentlehre der lat. Sprache, edit. 2, I, § 22 și 90.

lăturatū la genitivulū *ae*, vulgarū *-e*; cumcă casulū acestū din urmă a trebuitū să se întâmple, ne probéză formele *Agathaeni*, *Augaeni*, *Tryphaeni*, citate totū de Neue, și în carī nu este *-aeni* în locū de *-eni*, ci *-ae* este evidentū terminațiunea casuală. Mai rarū se află acestū sufixū în acusativū, însă se află, d. e. *Danaene*, *Floreneni* (5).

Acestū singularū sufixū s'a păstratū și în limba română, și nu numai în genitivū, dativū și acusativū din amîndoi numerit, dar' și în nominativulū și vocativulū pluralū, însă numai în următorele trei cuvinte : *mămăni*, *tătăni*, *frățăni*. De o extremă importanță este că aflămū și în latina chiarū cuvîntulū *mama* săū *mamma* cu acéstă terminațiune, citatū la Neue, în loculū amintitū, din inscripțiunile neapolitane, și adecă în forma *mamani*.

Este multū controversată și pînă astăzi nedecisă cestiunea, dacă acestū sufixū este a se considera ca *-enis*, *-inis*, saū ca *-nis*. Schuchardt balanțéză nedecisū între amîndouă formele, căci pe cândū în *Vocalismū* I 34. îl consideră sub forma *-nis*, pe d'altă parte în vol. III. 342 îl pune sub forma *-enis*, *-inis*. Din rămășițele latine ale acestū sufixū numai forma *mamani* ne pôte servi în cătū-va în acéstă cestiune, căci tóte cele-l'alte numi ce aū acestū sufixū, orī-cătū sunt de numeróse, căci Neue ne citéză o mulțime, nu ne potū ajuta la lămurirea cestiunii, fiindū controversată chiar' tema cuvîntulū, adecă *a* celū din fine, susținîndu-se că nu ar fi *a* în nominativū, ci *e* din grecesculū η. Chiar' nicī numile ce se pretindū a avé tema *-o-s*, ca *Niceronis* la Schuchardt I. 34, nu ne potū servi, căci nu este sigurū dacă este *-o-s* saū *-on-*, și eū unulū în numele de susū vędū sufixulū *-on-* și nu tema *-o-s*, ceea ce

(5) Neue pune cuvîntulū *Florenem* ca nesigurū, fiindū-că, ȳice elū, unū nominativū *Flore* este necunoscutū ; se vede însă că esista în graiulū vulgarū și la Romani numele propriū personalū *Flore*, atătū de desū la Romani de aȳi, ceea-ce dacă ar' fi sciutū Neue nu s'ar fi îndoitū de genuinitatea formei ; ér încatū pentru forma *Florenae*, considerând'o ca și cumū *-enae* ar fi sufixulū în cestiune, este greșitū, pentru-că acestū nume propriū nu are d'a face nimicū cu acestū sufixū, fiind că nominativulū este *Florena*, adecă *Florina*, care asemenea se află la Romani.

la finele operei a întrevădit'o și Schuchardt, de óră-ce în Registru III. p. 342 ȃice «-o: *onis*», ér' în notă : «Analogie : — — —, Nicero nach Neronis», ceea-ce schimbă cu totul situațiunea.

Dreptů-aceea trebuie să căutămů alte probe pentru lámurirea cestiunii.

Pe lângă *mamani* aceste probe le aflămů în formele românesci *mamânĭ*, *tatânĭ*, *frațĭnĭ*.

Forma latină *mumani* ne arată că la *mama* s'a alăturatů *-ni*. Acésta ca singurů exemplu nu ar' fi de ajunsů pentru a ne convinge. Dar' acésta se confirmă deplinů prin formele românesci: *mamă-ni*, *tată-ni*. Forma *frațĭni* s'ar' păré o notă discordantă în acéstă consonanță de probe. Acésta însă numai la părere, căci *frațĭ-ni* încă s'a formatů totů ca cele-l'alte douė cuvinte, deosebirea fiindů numai în tema cuvĭntului, avėndů cele douė de'ntăiů tema *-ă* trecută în *-ă* din cauza nasalei *-n* din sufixů, ér' *frate* avėndů tema *-e*, care d'oparte pentru eufonia, d'altă parte pentru a evita confusiunea de înțelesů cu sufixulů *-eni* (𐌺𐌹𐌺𐌹), după alăturarea sufixului a trecutů în *i*, făcėndu-se *frătini* în loců de *frăteni*, și în fine prin influența formei *frațĭ*, *t* a trecutů în *ț*. Cum-că în adevėrů *frățĭni* astůfelů s'a formatů, ér' nu alăturăndu-se sufixulů *-ni* la pluralulů *frațĭ*, ne probėză formele ce se audů și astăzi ca : *măni-sa*, *tătăni-so*, *frățĭne-so*.

Așa dară sufixulů este în lat. *-nis*, *-ni*, și nu *-enis*, *-eni*, *-inis*, *-ini*, ér' în romăna este *-ni*, nu *-ăni* sau *-ĭni*.

În limba latină aflămů unů sufixů *d* în următóarele casuri :

1) la unele pronumi în formă neutră : *id*, *quod*, *illud*, *istud* etc.

2) în ablativulů singularů :

*Gaivod* (C. I. L. I. 30. )

*aerid* ( » » 61. )

*dictatored* ( » » 195, 10)

*sententiad* ( » » » » ) ș. a.

3) în vechi ablativ devenite adverbì :

*extrad* (C. I. L. I. 190, 16, 21, 24, 28, 29).

*suprad* (ibidem).

*facilumed* C. de Bacch. 196, 28, ș. a.

3) în a 2 și 3 pers. s. din imperativă :

*estod* (în un fragment din Leges regiae la Festu la *colaborare* și în o inscripție la Orell. 4393).

(*li*)*citud* (Ephemerid. epigraph. 2 p. 205.)

*facitud* (C. I. L. I, 813).

Existența sufixului *d* în aceste cazuri este justificată și lămurită prin sanscrita și zendica. În limba greacă această particularitate s'a perdut cu totul.

Însă, afară de cazurile amintite, sufixul *d* mai obține în limba latină și aiurea, unde nu se poate explica. Abstragemă dela variantele celor XII Table, despre cari neavându un text îndubitabil vechi, nu le putem admite de basă în asemenea cercetări, în limba latină mai există un *d* parasitic, care se pune mai la toate cuvintele terminate în vocală, și mai virtos cândă cuvintul următor încă se începea cu vocală, și acesta se făcea pentru evitarea hiatului. Ță ce ȝice Quintilianu (1,7,12) despre acesta : «A latinis veteribus *d* plurimis in verbis adiectam ultimam, quod manifestum est etiam ex columna rostrata, quae est C. Duilio in foro posita.» Iar Charisius (1,15 p. 87) : «Mos erat *d* literam omnibus paene vocibus vocali litera finitis adjungere ut (Plaut. Curc. 1,1,1) *Quoted hoc noctis dicam proficisci foras ?*»

Pină pe la alu doilea resboiu macedonicu sufixul *d* dispărase din toate temele nominale ; în latina populară a decadenței începuse a peri și în unele forme pronominale, d. e. *elo* în locu de *illud* (Archäolog. Anzeig. 1857 p. 64).

Va să ȝică în limba latină exista *d* sub două forme : una cu funcțiunul flexionare, alta parasitică, fără regulă și fără să i se pôtă da vre-o explicare.

Sub forma cea de'ntăiu nu se mai află în nici o limbă romanică, ba a dispărut în unele chiar și din corpul cuvintelor

cândă prin abreviațiune a devenit finală, d. e. *pedem, fidem*, în italiana *piè, fe*; span. *pie, fe*; franc. *pied*, dar' *foi*.

Însă în limba română se află pînă ađi *d* parasitică, și a-nume în cântecele populare. Celă ce a ascultată poporulă dela țéră cândă cântă, va fi observată că elă mereă intercaléză acestă *d* în versă. Maî cu deosebire însă se aude în colinde, ca maî vechi și maî sacramentale. Așa refrenulă *D'oi Lerum Domne* și *Ler-oï Dómne Ler! D'aï Lerum Dómne!* care se đice și *Haï Lerum Dómne!* Și totă-d'a-una *Florile dalbe!* în care *d* atăta s'a închiegată cu *albă* încătă s'aă făcută ună cuvintă, căpătândă totă-o-dată și o accepțiune particulară, provenită din forma sacramentală și sərbătoréscă în care se întrebuintéză.

În scrierea «Noțiunî despre colindele române» de d. G. D. Teodorescu, aflămă pe acestă *d* parasitică în următórele :

Ler-oï-Ler *d'*ai Ler-oï-Dómnele (pag. 41,47,59,72)...

*D'* întrebă și întrebă

Sfinți pe Dumneđeă (p. 43)...

'N đile ce-am născută

Parte ce-am *d'*avută (p. 56)...

Și departe că 'mî zăria

*D'*o négră de corabióră (p. 63)...

Născut'a

Crescut'a

*D'*ună verde darvonă,

*D'*ună ruměně calină (p. 65—6)...

Că i-ei găsi *d'*ună inelă (p. 74)...

Domnulă Cipariu în *Organulă Luminării* din 1848 No. 62 ne reproduce următórea poesiă scrisă cu mână pe scórța unui esemplară ală Cazaniei lui Coresi tipărită la 1580 în Brașovă :

ДМНЕ ꙗ царз рѢМЖНѢСКЗ

рѢМЖНѢСКЗ МѢНТЕНѢСКЗ

ꙗ врашѢ ꙗ БѢКѢРЕЦИ

порѢничито фериманѢ

фериман динпзрзцие

сз липсеаскз водз дин домнѢ.

д Ѣ н д е ꙗ масзхнѢскз



ЕЛ Л МЗНЗ ШО ЛВАРЗ  
 ШИ Д ЖНЧЕПС ДАЧЕТИРЕ  
 ЛАКРЗМИЛЕА ПОДНДРЗ.  
 АР ЧЕ ДОМНЗ ДЕ СТЪНКЪЦИ  
 Е ДНН ГРАЮ ДАША ЛН ГРЗИРЕ  
 НЪ ГЪНДИ ДМНЕ НИМИКА  
 КОМ ДАРИ ВЪЛ ВЛНД ДЕ ГАЛБЕНИ  
 ШИ ВАФ ДМНЕ ДАШАРЕ.

În cuvintele subliniate se află *d* parasitică. Asemenea se află în această poezie și parasiticul *re*, foarte des în cântecele populare și anume la finele versului.

În conjugățiunea latină aflăm, între altele, următoarele particularități, cari, unele controversate și nelămurite încă, se esplică cu deosebire prin limba română. Așa de exemplu encliticismul auxiliarului *esse* și formele lui din prezentul indicativ.

Ritschl în Plauti Trinum. prol. 107,325 ne probază că *es* și *est*, cândă cuvîntul premergător se termină în vocală sau s înainte cu vocală scurtă, ăr *est* și după ună cuvîntă terminată în *m*, în măsurarea versului își perdă adese-orî vocala și se alătură ca enclitice la cuvîntul premergător, d. e. se exprimă *itas, hercles, mis, homos, nactus*, în locă de : *ita es, hercle es, mi es, homo es, nactus es*; — *itast, test, ibist, east, nactust, quomst, quidemst*, în locă de : *ita est, te est, ibi est, eo est, nactus est, quom est, quidem est*. Asemenea se află în inscripțiuni : *dedicast, nostrorst, qualest* ș. a. Incătă despre *esse*, afară de *pos-se* din *pot-esse* dela *potis-esse*, îlă aflăm în *noviesse* și *novesse* (tab. frat. Arv. în Bull. d. inst. R. 1869 p. 104), pre cândă totă aci aflăm și formele *noveo esse, novi esse* și *novimus esse*.

Totă prin encliticismă s'a formată și verbulă *possim* din *potis sum*.

În limba română auxiliarul *sum* are forme enclitice 1. pers. sing. și a 3. plur. în *su* și a treia pers. sing. în *i*.

Este de observat, că în cărțile năstre cele vechi este en-

clitică și forma *e* (este), care însă ađi nu mai apare ca enclitică. Așa aflăm la cei vechi : ελσε = elu-ı, ηηαλτσε = înaltu-ı, ηετκκε = în vécu-ı, φολοσε = folosu-ı, δερεπτσε = dreptu-ı ș. a. (6)

Pînă în ziua de ađi filologiei latine se cęrtă asupra sufixului arhaicü *ei* din perfectü. Cęrta nu se mărginesce numai la originea acestui sufixü, ceea-ce n'ar fi togmai d'atăta importanță. Ea se estinde mai virtosü asupra esprimării și a cantității acestui sufixü. Pe cândü unii susținü, că *-ei* se esprimă cu unü sunetü între *e* și *i*, alții ăicü că *ei* se scriea numai pentru a sensibilisa lungimea lui *i*; ęr' alții, că *-ei* era scurtü; și în fine alții, că *-ei* ar' fi din greșelă scrisü în loculü lui *i*.

Acestü sufixü *-ei* alü perfectuluı ilü aflămü în următorele inscripțiunii latine :

*veixei* și *petiei* (C. I. L. I. 37,38)

*fecei* de 3 ori, *poseivei*, *conquaeisivei* și *redieit* (ibid. I. 551.)

*fuei* (ibid. I. 1008,14)

*gesistei*, *restitistei*, *explestei* (ibid. I. 33,1006, IV. 1846.)

*interieisti* (ibid. I. 1202).

*redieit* (ibid. I. 545)

*fueit* ( « I. 1051.)

*posiei* (I. Neap. 5335,5424)

*poseit* (C. I. L. I. 1281,1283)

*dedeit* (Marini, Atti frat. Arv. p. 607)

Afară de inscripțiunii, se mai află încă și în vechiü codici.

Corssen susține cu deosebire, că acestü *-ei* sau *i* (*ii*) e lungü dela natură nu numai în singularü, dar și în pluralü; (7) lungimea în pluralü și-o baséză pe analogia pers. 2 din sing. a lui *interieisti*, de őră-ce sufixulü pers. 2 plur. *-stis* consună atătü de multü cu *-sti* alü pers. 2 din sing.; în fine mai baséză acęstä lungime și pe lungimea sufixuluı *-ęrunt*, de őră-ce Corsen afirmă, că acęsta este forma originală a pers. 3 plur. din

(6) Op. cit. I. 610 sq.-Krit. Nachtr. 556 sq.

(7) Mai multe esemple în scrierea nostră citată mai susü, p 33,43.

perfectă, érá forma scurtă ce se află în inscripțiunii, precumă :

*dedrot, dedro* (C. I. L. I. 173, 177)

și măsurarea scurtă a lui *-erunt* ce se află la poeziile ceî vechi, cu deosebire comici, o consideră d'o parte ca o nuanță a dialectului latină dela Pisaurum, unde s'au aflată acele inscripțiunii, ér' generalmente ca nisce forme ciuntate, alterate ale latinei vulgare.

Insă Corssen chiar' în apărarea energică a acestei teorii își simte neajunsulă probeloră, și întrețese (I. p. 611) două pasage prin cari își pune la îndoelă elă însuși totă teoria. căci vorbindă despre lungimea lui *i* în a 2 pers singulară și plurală din perfectă ȓice : «dacă cumva s'arū puté proba că și în alte forme plurale ale perfectului latină *i* și *e* arū apare lungă înaintea sufixeloră personale», și dînsulă crede a confirma acésta cu lungimea pers. 3 plur. din perfectă *-erunt* ; érá în fine ȓice : «fără îndoială nu se va admite că aceste forme (adecă *detrot* și *dedro*), de timpuriă ciuntite ale dialectului populară provincială latină, arū fi mai vechi decâtă formele corespundătoare mai pline (adecă *-erunt* și *ére*)». Va să ȓică Corssen concede totuși, că *dedrot* și *dedro* sau *-erunt* sunt totă atâtă de vechi ca și forma lungă *-erunt*, ceea-ce în ultima analiză însemnă că orî-cătă apără Corssen pe *-erunt* și peste totă lungimea lui *-ei*, *-i* și *-e* în tóte persónele din perfectă, totuși în fine, convinsă de neajunsulă probeloră, o lasă încurcată, căci nu póte fi adevărată că *-erunt* s'a născută d'odată și lungă și scurtă.

Corssen comite o greșelă evidentă admitendă pe basa latinei clasice că *-erunt* era lungă și deducendă d'aici lungimea pentru tóte cele-lalte persóne din plurală.

Latina clasică, ca ună ce măestrită, în cestiunile morfologice ale graiului latină în generală este înderăptulă latinei vulgare, constatată cu deosebire în inscripțiunii; și cu atâtă mai vîrtosă atunci cândă acésta latină vulgară este cea dinainte de epoca clasică, cum sunt chiar esemplele de mai susă, cari se tragă din timpulă 139—62 a. Chr.

Să vedem, nu cum-va limba română poate să arunce o nouă lumină în această încurcată și multă controversată cestiune.

În limba română verbele, cari au perfectul în *-și*, pe lângă această formă mai au altă în *-sei*, d. e. :

rămași	și	rămăsei
diși	»	dișei
duși	»	dusei
împunși	»	împunsei
scriși	»	scrișei
înviși	»	învișei (archaică) ș. a.

Afară de acestea mai avem :

dedi	și	dedei și dădui
vruți	»	vrusei
fuți	»	fusei

Care este originea acestui *-sei* și cu deosebire a lui *-ei*?

Perfectul român în *-și* răspunde celui latin în *-si*; <sup>(8)</sup> amîndouă sunt identice cu sufixul aoristului grecesc *-σα* și toate trele cu sanscritul *-sam* <sup>(9)</sup>.

Unele verbe însă nu se mulțumesc numai cu un sufix, ci ieau câte două sufixe. Așa aflăm în C. I. L. I. 551. *poseivei* (*po-sei-vei*), ér' la Plaut, pe lângă alte locuri, se află în *Vidularia* : «Nunc apud sequestrum vidulum *posivimus*.» Charisius (3, 1. p. 217) dice : «Pono ponis posui, et posivi veteres dixerunt».

Formele *posiei*, *posei*, *posii* sunt contrase din *poseivei*, *posivi*, a caroră existență este asemenea constatată.

<sup>(8)</sup> S'ar' paré că cu acesta stă în contradicere forma latină *posui* față cu arhaicul românesc *puși* (ați *pusei*). Această contradicere însă nu există, de oră-ce în graiul latin vulgar se dicea *posi* în loc de *posui*, precum probază o mulțime de inscripții d. e. *posi* C. I. L. III. 4415.5.1685, *posit* C. I. L. I 1282,1298,1496 II. 2698. III. 1742,2010,2016,2202,2476,2544,2560 etc. Un exemplu destul de remarcabil pentru a se vedé cât de multă consună formele limbei române cu graiul latin vulgar!

<sup>(9)</sup> Bopp, Vergl. Gram. II. 426 sq. Merguet, Entwicklung der lat. Forml p. 212,238.

În limba română sufixul perfectului *-sei* are accentul său tonul pe *é* (*sei*) : *diséi, rămăséi, duséi* etc.

Toți gramaticii noștri fără excepție susțin că sufixul *-sei* s'ar' fi format delă a 3 pers. sing. din perfect. Dacă această părere ar' fi justă, ar' rămâne cu totul neexplicat, prin ce farmecă *e* scurtă din a 3 pers. sing. din perfect : *disé, duse, rămase*, să devină numai de câtă lungă și accentuată prin adaugerea unui *i* jumătățit. Acesta este unu ce cu totul fără exemplu în limba română, ca adică prin adaugerea unui *i* scurtă său mută să se schimbe accentul cuvintului, căci din contra dicem : *dându-i, făcându-ne, arătându-mi-lă, ómeniloră*, și în cărțile vechi *ómenilor i-și, cădé-vé-s'ară* (cădé-vi-s'arū) ș. a., fără ca tonul să se schimbe. Ba ce este mai caracteristică, în dialectul macedo-română chiar' și când sufixul este evidentă lungă, nu se schimbă tonul cuvintului, d. e. *omeni-li, lupi-li, feciori-li* ș. a.

Dreptă-aceea, constatată că *e* din *ei* este accentuată în limba română, considerându că în limba latină vulgară existau formele *poseivei, conquaeisivei*, în care întâiul *ei* era îndubită lungă, urmază că *ei* ca sufixă ală perfectului în limba latină nu este numai unu simplu ecuivalentă ală lui *i* său o nuanță fonică între *e* și *i*, va să dică nu este o formă sécă pentru sensibilisarea lungimii său a unu sunetă óre care, ci este o vechiă formă organică.

La rindul seú forma latină încă esplică pe cea română, căci sufixul românescă (*s-*)*ei* s'a formată prin contragerea din *-ei-vei*, în care *v* trecându în *u* pe urmă a dispărut, precum s'a întâmplată chiară în aceste forme și în latina, căci pe lângă *poseivei*, cum arată citașunile de susă, era și *poseit* contrasă din *poseiveit*, și afară de acesta *v* din perfectă, plusquam-perfectă și futură, dispărea la Latină nu numai în graiul vulgară, ci acestă fenomenă îlă aflămă ca unu ce de tóte șilele în clasică latină. Dar' nu numai atăta; în anumite casură d. e. la verbele cu perf. în *-avi, -evi, -ovi*, înainte de terminașunile cu *r, st* și *ss* se elidă *ve* întregă, în casulă cândă

adecă *v* nu se ținea de rădăcină. Esemple la scriitorii nenumerate. A se vedea și Priscianu 10,3,16. Eră cându după elisiunea lui *v* se întâlneau la o-l'altă doi *i*, acestia se contrăgeau în unul, d. e. :

*audisti* și *audistis* în locu de *audiisti* și *audiistis* la Terențiu Hec. 4,1,35. Ad. 3,4,21,—Cic. Brut. 58,211. Hor.—Serm. 2, 6,53.—Ovid. Metam. 13,311. ș. a.

*nescisti* și *nescistis* Cic. Fam. 5,2,9. Ovid. Ars Am. 3,41. Mart. 14,139,1. ș. a.

*cupisse* și *concupisse* Cic. Brut. 49,182. Leg. agr. 2,36,100 ș. a.

Va să ȃică elisiunea lui *v* era ce-va foarte naturalu, și asemenea era naturală contragerea vocalelor identice după scoterea lui *v*. Prin urmare, cum s'a formatu din *posevei* = *poseiei* = *posei*, asemenea a rezultatu și *ȃisei* alu nostru din forma originală completă ce a esistatū odată *ȃiseivi* = *ȃiseiei* = *ȃisei* etc.

În fine, acestu procesu ilu putemu constata și prin unu altu fenomenu fonicu analogu, din care ne vomu convinge și mai bine, că nascerea lui *ȃisei* din nisce forme vechi ca *ȃiseiei* sau *ȃiseivi* nu este ceva singularu și utopicu, deși nu se pôte vorbi de utopii unde esistă probe documentale, cum sunt cele aduse în acéstă cestiune.

Fenomenulu analogu, de care vorbescu, sunt formele genitivulu și dativulu în cărțile nōstre din secolulu alu 16<sup>lea</sup> și 17<sup>lea</sup> d. e. *mintei* și *mintiei*, *dareei* și *dariei* ș. a., cari la noi aȃi s'aū tocitū și contopitū în *mintei* și *dărei*, mai desū încă în *mintii* și *dării*.

Așa este procesulu tocirii și polirii sufixelorū. Deosebirea este numai că sufixele verbelorū s'aū politū și tocitū de multū, pe cându sufixele substantivelorū, din causă că articolulu s'a postpusū mai târȃiū, s'aū tocitū deplinū abia în secolulu trecutū și celū presentū

Dar' chiar' în casulu cându arū lipsi probele de pînă aici, ȃacă vomu considera că scrierea lui *-ei* în cuvintele și formele latine citate mai susū este aprōpe constantă și se repe-

téză în aceleași cuvinte; dacă vomă considera că inscripțiunile sunt scrise de cele mai multe ori de necărturarî, cari scriu după cum se vorbește, ér' nu după preocupațiunii de etimologiă ; rezultă naturalmente că părerea lui Corssen este combătută prin înseși probele ce le aduce. Acesta se confirmă și prin analogia fenomenului fonică *ai* în genitivă și dativă, care, pînă cândă poporulă îlă pronunța întregă, și în inscripțiunii îlă aflămă așa scrisă, ér' scrierea lui cu *ae* și cândă începușe a se pronunța ca *e* este o etimologisare a cărturariloră, ér' necărturarii îlă scriaă cu *e*, adecă litera corespunđetóre a sunetului, după cum ne putemă convinge din nenumărate inscripțiunii.

În cătă se atinge de lungimea lui *i* în singulară și în persóna 1 și 2 din plurală și a lui *e* din a 3 persónă din plurală în perfectă, și în această cestiune limba română ne va puté da mai multă lumină.

Pentru a constata în limba română accentuațiunea așa numitului perfectă tare, care ține accentulă pe rădăcină, vomă lua perfectulă verbului *daă* după cum se află în cărțile vechi :

Sing. ДЕАН (și ДЕА, ДЕАЮ, ДЕАЬ)  
 ДЕДЕШИ (și ДЕДЕШ, Д'КДЕШ)  
 ДЕДЕ (și Д'КДЕ)  
 Plur. ДЕДЕМЬ (și Д'КДЕМЬ)  
 ДЕДЕТЬ (și Д'КДЕТЬ)  
 ДЕДЕЖ (și Д'КДЕРЕ, Д'КДЕК) (10).

Pe lingă acestea, între altele, în cărțile vechi aflămă următórele forme de accentuațiune :

ВІНЕ în locă de veni (Cipariă, Anal. și Hasdeă, Cuv. d. bătrăni, passim)

(10) Formele cele de'ntăiu le-amă luată din ună fórte vechiă Pentecostariă manuscrisă ce-lă posedămă; în alte cărți vechi în pers. 2 sing. se află accentuată și ДЕДЕШИ. În Pentecostarulă amintită se află și forma ДЕДРЪ, va să dică ДЕДРЪ ca arhaiculă latină *dedro*; de óră-ce însă această formă, ce obvine de nenumărate ori, totă-d'a-una este scrisă cu Д, aruncată d'asupra, póte fi că este o formă scurtată numai în scriere, cu tóte că și adă în graiulă viă unde se mai află în usă perfectulă tare, ca în Valea-Hașegului, a 3-a pers. plur. se exprimă în adevéră atâtă de scurtă în cătă vocala penultimă abia se mai aude.

- вѢНЕРѦ > > > veniră (Psalt. Coresi p. 292 bis, 293. —  
Cip. Anal.—Hasd. Cuv. passim)
- лвнвсш > > > înviseși (Pentecost. nostru p. 14 bis, 17, 18,  
31, 254, 260, 275, 329 b., 391, 398)
- ѡисере > > > ȕiseră (Cip. Anal. 7) ș. a.

Din toate acestea rezultă, că în vechiul grai românesc tonul principal se ținea încă pe rădăcină. Acesta se constată cu atât mai virtos prin pers. 3 plur., în care tonul nici atunci nu se schimbă de pe rădăcină când urmăză două vocale cu sunet plin ca вѢдере sau вѢдереъ. Prin urmare scurtimea lui *-erunt* și *-ere* din latina vulgară se află deplin justificată prin limba română, și vechile forme vulgare *dedrot* și *dedro* nu sunt nici de cum ciuntiri arbitrare, cum crede Corssen și alții, ci basate pe scurtimea terminațiunii, care într'atâta s'a volatilizat pînă când *e* penultimă a dispărut și s'a născut acele forme scurte.

Generalmente între formele remarcabile ale perfectului tare din graiul popular latin și între cele ale aceluiași perfect din limba română se află o asemănare din cele mai surprinzătoare. Celelalte limbi romanice nu au conservat cu aceeași originalitate accentuațiunea în perfectul tare. În limba vechiă română mai aflăm încă următoarele asemănări cu vechile forme latine, așa d. e.

<i>Forme latine :</i>	<i>Forme române :</i>
feci, faxo, faxem, faxim (Neue : II 509, feci, desepse (Cip. Anal. II. Princ. 157 343, 547, 539).	lăuș (Cip. Princip. 158).
lavii	lăuș (Cip. Princip. 158).
ferbui (Neue II. 485,486) <sup>(11)</sup>	ferbui ( > > 158 P. Cors. p. 292)
intellegi (pro intellexi) (ibid. 501,502) <sup>11)</sup>	înțelegui( > > 158).
neglegi (pro neglexi) (ibid.)	vincui ( > > 161).
	învincui ( > > 162).

În legătură cu perfectul tare mai stă și o altă cestiune foarte controversată în filologia limbii latine, și adevărată cea relativă la accentul principal.

(11) Formă din cele mai singulare în latina și care, deși constatată prin multe exemple citate la Neue (II 485,486), totuși unii se îndoiesc despre autenticitatea ei. Limbii române încă nu i-a plăcut această formă, căci cei vechi începuseră deja a ȕice *fierși*, *er aȕi ȕicem* *fierșet*.



Dietrich <sup>(12)</sup> a susținut cel de'ntâiu, că legile intonației limbii latine, cunoscute pîn'aci, nu a' existat' totu'-d'a-una astu'-felu' în limba latină, ci în vechia latină intonarea era mai liberă, adecă tonulu' principalu' alu' cuvintulu' nu era condiționat' de durata celoru' trei silabe din urmă, va să 'dică accentulu' principalu' putea să fie și pe silaba a treia deși a doua era lungă, ba putea să fie și pe a patra silabă. Weil și Benlōw <sup>(13)</sup>, apoi Corsen <sup>(14)</sup> a' dezvoltat' și a' întemeiat' mai d'aprobe acestă teoriă. Curtius <sup>(15)</sup> a combătu'to.

În limba latină arhaică aflăm' adecă următoarele forme : *dixti* în locu' de *dixisti* (C. I. L. I. 1449. Plaut. Asin. 4, 2, 14, Capt. 1,2,52, Curc. 1,2,37, Most. 3,1,25 Mil. 2, 4, 12. Merc. 1, 3, 92 etc).

*scripstis* » » *scripsistis* (Eniū la Noniū p. 153).

*conscripti* » » *conscripsisti* (Plaut. Asin. 4, 1, 1.) ș. a.

De oră-ce o vocală lungă sa' intonată nu p'ote să cadă, și dreptu' aceea totuși *i* lungu' a cădu'tu', consecința trebuie să fiă că atunci cându' a cădu'tu' *i* nu a fostu' lungu' sa' intonată, ci din contra tonulu' a fostu' pe ante-penultima, va să 'dică Latini' vechi' a' pronunțat' odată *dixisti*, *scripsisti* etc. și astu'-felu' fiindu' *i* penultimu' scurtu' a cădu'tu'.

Asupra acestei cestiuni limba română ne ofere o deslușire precisă.

În limba română vechiă verbele *da'ă*, *fac'ă*, precum și cele ce formeză perfectulu' în *și*, și anume *da'ă* pe reduplicațiune, er cele-l'alte pe rădăcină, se accentuează : Д'АДЕШИ, Ф'АЧЕШИ, Д'АДЕМЬ, Ф'АЧЕМЬ, Д'АДЕРЬ, Ф'АЧЕРЬ, З'ИЧЕМЬ, З'ИЧЕРЬ, В'ИНЕРЬ ș. a.

Prin urmare, limba română a ținutu' vechiulu' accentu' pe ante-penultima ; dreptu' aceea nu mai încape nici o îndoelă că Români' l'a' ereditu' din latina vulgară.

O cestiune nu mai puținu' discutată este, cum s'a formatu' a 2-a pers. singulară din indicativulu' presentu' *vis* dela *volo* ?

<sup>(12)</sup> Zeitschr. für vergl. Sp. I. 554.

<sup>(13)</sup> Théorie gén. de l'Accent Lat. 119 etc.

<sup>(14)</sup> Vokalismus II p. 892 sq.

<sup>(15)</sup> Zeitschr. für verg. Spr. IX. 321 sq.

Crain<sup>(16)</sup> susține, că *vis* s'a formată din o altă rădăcină, ér nu dela *volo*, și anume din rădăcina *vi-* ce însemnează doresc, dela care vine *in-vi-tus*, *in-vi tare*.

Corssen, după ce întâiu dice (op. cit. 287 sq.) că forma originală a lui *vi-s* a fostă *ver-s* dela rădăcina arică *var-*, în care *r* înainte de *s* a cădută ca și în formele inscripționale *susum*, *rusum*, *introsum*, în locă de *sursum*, *rursum*, *introrsum*, și astă felă a rămasă *ve-s*, și trecendă *e* în *i* a devenită *vis*; mai târziu însă (Vokalism. II. 247 notă) își retrace această părere și deduce pe *vis* dela *vel-s=ves=vis*, argumentând în modulă următoră :

«Limba latină a celoră culți ne desvêlesce generalmente o tendință decisivă de a păstra sufixulă personală *s* în a 2 pers. sing. din indicativă. Ea ne confirmă acésta prin păstrarea lui *s* în *fer-s*, pe cândă *rs* în finele cuvinteloră îlă păstrează numai cândă s'a născută din *rss* în locă de *rts*, ca în *ars*, *pars* ș. a., pe cândă în *far*, *par*, *Lar* ș. a. lăpădă pe *s*. Limba latină păstrează sufixulă personală *s* în a două persónă în *e-s= mânâncă* în locă de *ed-s*, *ed-i-s*, precum și în *e-s= ești*, dinaintea sufixulă *s*. Ér' după ce limba latină n'a mai suferită la finele cuvinteloră pe *ls*, atunci pe *vel-s*, care se tocise prefăcendă-se în compositiune, îlă schimbă în *vel*, ca pe *vigils* în *vigti*, fiindă-că nu mai avea consciința însemnării originale, însă în verbulă *vel-s* din 2 pers. sing., care își păstrase însemnarea de *vrei* sau *voesci*, a lăpădată consonanta finală a rădăcinei dinaintea sufixulă *s* întocmai ca în *e-s= mânâncă* și *e-s= ești*, pentru-ca prin acésta să facă evidentă 2. pers. sing. Tendința limbei de a păstra și a face evidentă forma personală a intrată în luptă cu inclinațiunea de a toci pe *ls* în *l*; prin acea tendință din *vels* s'a născută *ve-s*, *vi-s=vrei*, ér' prin inclinațiune s'a născută *vel=sa*».

Götze dice că *vis* vine dela *volis* trecută prin asimila-

(16) la Corssen, Krit. Nachtr. p. 287 sq.

țiune în *vilis* și d'aci în *vis*. Schweitzer voesce să-lă scótă după forma dialectică germană *wi t*, *wil-t*. Merguet (op. cit. p. 188), deși nu ne lămuresce, voesce să scótă pe *vis* din *vols*.

Bopp în Gramatica comparativă (trad. de Bréal v. II. f. 203) dice că *vis* este din *vuls* formată din motivul că tema *ls* în latina la finele cuvintelor nu ar' fi suferită, din care motiv s'a făcută *sol* din *sol-s*, *sal* din *sal-s*, *consul* din *consul-s*.

Precum se vede, Bopp și Corssea în fondă sunt de o părere. Dar' amîndoi nu sunt în dreptă, celă puțină nu deplină, căci limba latină totuși suferă tema *ls* în finele cuvintelor, de oră-ce există cuvîntul *puls*.

Să vedemă, nu cum-va ne pôte ajuta și în această cestiune limba română.

Noi avemă presintele indicativă :

Sing. 1 pers. *voiu*

2 » *vei* și *veri* arhaică (Cipariu Princip. p. 139. Analecte 28,50,231 ; Hasd. Cuv. etc.

3 » *vrè*

Plur. *vremu*

*veți* și *vreți* arhaică

*voru*

Acestea sînt formele lui *voiu* în indic. pres. cândă se aplică ca auxiliariu. Pe *veri* însă îlă aflămă și ca verbă independentă, d. e. : «însă nu ca eu *voiu*, ci ca *veri* tu (Cip. op. cit. 139).

Însă cândă se aplică ca verbă independentă, se aude mai multă *voescă* și *vreă*, ér' în Moldova generalmente se aude forma aspră *vroiă-vrei-ora*.

Pe lingă formele românesce să mai adaugemă și alte forme din graiulă vulgară latină. Prisciană (9,1,6 p. 847) dice : «*volo, veis pro velis, sed ei diphthongum in i longam postea converterunt more boeotico*». La Plaută în Pseud. 1,3,4 și

Truculent. 1, 2, 89, in codicele ambrosiană citată la Neue II. 606 se află :

*volimus* în locă de *volumus*

*vollim* » » » *vollem* (Prisc. 9,1,8 p. 848)

*volit* » » » *vult* (Fabr 1,76 p. 18)

Cu deosebire din forma romanescă arhaică *verî*, aplicată atât înainte câtă și înapoia verbului, de ex. fi-verî și verî fi. lua-verî și verî lua, ș. a. rezultă neîndoită că latinesculă *vis* este saă din *velis -veis-vis* ca și romănesculă *vei* din *verî*, saă din o formă vechiă *veris* din rădăcina *var-*.

Din care anume să se fi născută *óre*? Formele romănesci *vroiă*, *vreă*, *vrei* și *verî*, precum și *vare* (lat. *vel*) în locă de *óre*, ce se află atâtă în cărțile vechi câtă și în graiulă de astă-zi pe unele locuri, ne îndreptățescă a admite că în graiulă vulgară latină încă aă esistată odată formele originale cu *r*, și prin urmare forma *veis* dela Prisciană s'a născută din *veris-veis-vis*.

La forma romănă *vare* = *óre* s'ar puté obiecta, că *vare* nu este o formă originară, ci secundară, născută din *voare*. Acésta însă ar' fi greșită, pentă u-că nici în cărțile vechi nici în graiulă viu nu se află forma *voare*. Prin urmare *vare* este o vechiă formă originară.

Din acésta rezultă, că lat. *-vis* s'a născută ca romănesculă *vei* din *verî*. Va să dică, părerea cea mai justă rămăne cea de'ntăiă a lui Corssen, pe care elă și-a retras'o in urmă.

## DIN REVAȘELE BANILORŪ CRAIOVEI

---

UNŪ ACTŪ ROMÂNESCŪ DELA MARELE BANŪ GIURGIŪ  
RAȚŪ DIN 1 FEBRUARIŪ 1600.

Comunicatŭ de

**B. P. H A S D E Ū**

---

Originalulŭ actului, pe care îlŭ publicămŭ mai la vale, se află în Archivulŭ Statului din Bucuresci, între documentele mōnăstirii Tismēna.

E scrisŭ pe hărtiă grosă gălbuiă, avēndŭ unŭ semnŭ de fabrică întocmai ca acela din hrisovulŭ lui Simeonŭ Movilă dela 1602, reprodușŭ de mine în *Cuvente den bătrāni* t. I p. 112.

În josulŭ actului e întipăritŭ în hărtiă sigilulŭ anularŭ octogonŭ, pe care figurēză o marcă nobilitară ce nu se mai pōte recunōsce, afară numai dōră de scutŭ și de unŭ coifŭ cu pene, iarŭ de cele douē laturī ale coifului literele :

I R            D Z

adecă *I(orgu) R(a)dz.*

Afară de hărtiă și de sigilŭ, perfecta autenticitate a documentului se confirmă pe deplinŭ prin criteriulŭ paleograficŭ.

Mai întâiŭ, iată-lŭ într'unŭ *fac-simile* executatŭ destulŭ de bine :

Handwritten text in a cursive script, likely a form of Romanian or a related language. The text is densely packed and includes various diacritical marks and symbols above and below the letters, characteristic of historical manuscripts. The script is written in dark ink on a light-colored background.

Dămŭ acumŭ ŝi transcripŭiunea cu litere latine :

«† Jupan Raŭi Gŭurgi, svatul mării lu Crai, vel ban  
«Cralevski (mare ban al Craiovei). Acŭastă carte a mé sa-  
«tuluŭ Tismana dela sfânta mănăstire, ca să fie în pace ŝi  
«slobod de bir, de gălétă, de dijmă, de gorŝtină, de dat,  
«de toate mănăcăturile ŝi de toate lucrurile căte sintu preste  
«an în ŝară, ŝi de haiduci, de dorobanŭi, de cătane; pântru  
«că au fost ertat satul Tismana ŝi mai de 'nainte vreme de  
«Radul-vodă, ŝi am văzut ŝi eu cartea Radului vodă, pântru  
«acea am ertat ŝi eu satul Tismana de bir ŝi de toate măn-  
«căturile, ca să păzască la sfânta mănăstire. Pântru acela  
«ŝi voi, satul Tismana, în vreme ce veŝ vedé carté mé, iar  
«voi să căutaŭ de să păziŭ la sfânta mănăstire ŝi să ascultaŭ  
«de învăŝătura părintelui egumenului, că pântru acela v'am  
«ertat. ŝi de nimé băntuŭală să n'aibă satul Tismana preste  
«carté mé, că acel om rău va păŝi. Toi govorim, inak da nést  
«po moi reŭi, pis meseŭa fev. I dni . . . . (acésta đicem, altfel  
«să nu fie după đisa năstră, scris în luna februaruŭ I đile . . .)»

L.S.

Datulŭ acestuŭ actŭ este invederatŭ dela 1600, după ce Mi-  
haŭu Vitezulŭ coprinsese Transilvania, căci numaŭ de atunci  
poporulŭ ilŭ numŭa «craiu», precumŭ ni-o spune Mironŭ Co-  
stinŭ : «Veselŭ ŝi tare Mihaŭu-vodă după isbândă, pré lesne  
«cuprinse oraŝele pre séma sa, ŝi i se închină oraŝele ŝi ce-  
«tăŭile, dându-i nume de Domnulŭ lorŭ, priimindŭ prin ce-  
«tăŭi ŝi oŝtenŭ de al luŭ. De pe acele vremŭ are nume  
«de'ŭ đicŭ : Mihaŭu-craiu . . . . . » (*Letopis.* ed. I, t. I  
p. 221).

Pe cândŭ însuŝi Mihaŭu iŝi da titlulŭ de «consiliarŭ alŭ împé-  
ratululŭ» : «Sacrae Caesareae Maiestatis Consiliarius perpe-  
tuus», este interesantŭ de a vede pe marele banŭ alŭ Craio-  
vei, printr'o ingenioasă imitaŭiune, dându-ŝi titlulŭ de «consi-  
liarŭ alu regelulŭ» : «svatul mării lu Craiu». Cu alte cuvinte,  
Gŭurgi Raŭu se punea în acelaŝi raportŭ cătră Mihaŭu, în care

se punea Mihaŭu cãtrã Rudolfŭ II. Demnitatea banatului Craiovei era ținutã susŭ.

În adevãrŭ, chiarŭ în actulŭ de fașã noi privimŭ pe capulŭ celorŭ cinci județe ale Olteniei exercitãndŭ în tãtã puterea cuvîntului prerogativa domnescã : elŭ scutesce pe sãtenii de serviciulŭ ostășescŭ și de diferite dãri, întocmai ca și cândŭ arŭ fi suveranŭ.

Gŭrgi Rașŭ, alãturŭ cu Mãrzea, cu Udrea, cu Baba-Novacŭ, a fostŭ unulŭ din cei mai mari generali din școlã lui Mihaŭu Vitezulŭ. Dupã mãrtea eroului, elŭ a rãmasŭ credinciosŭ lui Radu-Șerbanŭ. Cronicele sãsesci și unguresci din Transilvania sunt pline de victoriele și adesea de crușimile acestui ilustru cãpitanŭ de «haiduci, dorobanșii și cãtane», ca sã ne servimŭ cu termenii întrebuițați în actulŭ de mai susŭ. Pînã și cronica moldovenescã a lui Mironŭ Costinŭ ȝice cã : «avea Mihaŭu-vodã oștii deprinse la isbãndã, alesŭ o sãmã de «slujitorii ce se chiãma pre numele cãpitanilorŭ sei, anume «Buzescii, alșii Rãșescii fãrte stãtãtãre òste...»

Wolfgang Bethlen (*Hist. de reb. Transilv.* t. 5 p. 346) pre-tinde cã Gŭrgi Rașŭ, «Georgius Rãtz», era unŭ Serbŭ dela Salankemen în Sirmia, care de'ntãiu arŭ fi servitŭ ca vizeteŭ în Transilvania și apoi tãrđiŭ a trecutŭ la Mihaŭu Vitezulŭ. Este unŭ neadevãrŭ. În Archivulŭ Statului din București se mai aflã unŭ altŭ actŭ, pe care noi ilŭ vomŭ publica de asemenea și de unde rezultã cã Gŭrgi Rașŭ a mai fostŭ Banŭ alŭ Craiovei la 1591, prin urmare înainte de urcarea pe tronŭ a lui Mihaŭu Vitezulŭ. Pe de altã parte, la unŭ fostŭ vizeteŭ cumŭ òre sã se explice marca cea nobilitarã, de care arŭ fi rîsŭ contemporanii sei? În fine, dacã arŭ fi fostŭ Serbŭ, cumŭ darã tocmai elŭ ne apare ca celŭ de'ntãiu Banŭ alŭ Craiovei care scrie actele sale romãnesce, iarŭ nu serbesce ca toșii cei-ãlșii de mai înainte? E fãrte probabilŭ darã cã dînsulŭ, deși se numea *Rașŭ*, adecã «Serbŭ», și deși pãte sã fi fostŭ din pãrinșii de origine serbescã, ca și Brãncovenii



bună oră, totuși nu înțelegea măcaru serbesce. Era curatū Romānū, ba încă Oltēnū cu douē-deci și patru de măsele.

(Din Vocea Romānă, organū alū Clubulū Profesorālū din Craiova No. 16).

## MOCANCA ȘI VRĂNCENCA.

### BALADĂ POPORANĂ DIN OLTENIA

culésă de

D. STĂNESCU.

#### I.

— «Sic, Vranceco, sic  
 «Fată de nimic !  
 «Nu te iewa pe tine,  
 «Ci mē iewa pe mine,  
 «C'am turme de oi  
 «Tōte de bun soiū,  
 «Cu stāvāriul dece :  
 «Māine p'aicī trece.  
 — «Sic, Mocanco, sic  
 «Fată de calic !  
 «Nu te iewa pe tine,  
 «Ci mē iewa pe mine :  
 «Tu ești o uritā,  
 «Bātrānā și slutā,  
 «De lume gonitā,  
 «De sōre pārlitā ;  
 «Eū sīnt mai frumōsā  
 «Și mai drāgostōsā,  
 «Și mai māndrișōrā :  
 «Sēmēn a feciōrā,  
 «De lume primitā,  
 «De flācāi iubitā.  
 — «Sic, Vranceco, sic  
 «Fată de nimic !

«Nu te iewa pe tine  
 «Ci mē iewa pe mine ;  
 «C'am eū pluguri noi  
 «Cu cāte opt boi,  
 «Și am poganicī  
 «Toți flācāi vōmicī,  
 «Cu vātaful dece :  
 «Māine p'aicī trece.  
 — «Sic, Mocanco, sic  
 «Fată de calic !  
 «Nu te iewa pe tine,  
 «Ci mē iewa pe mine !  
 «ȶi tu ori-ce'i vrea,  
 «Ca o cātea rea,  
 «Frumusețea mea  
 «Bate starea ta :  
 «Sprincenele mele  
 «Bat turmele tele,  
 «Ochișorii mei  
 «Bat stāvārii tei,  
 «Obrājorii mei  
 «Bat plugariī tei...

#### II.

— «Bāete, bāete  
 Cu glugā 'ntre spete !

«N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată,  
 «Fată de calic  
 «Ce n'are nimic :  
 «Tu mă ȳea pe mine  
 «Ca să 'ȳi fie bine,  
 «Că'mi dă taica mie  
 «Bunătăȳi o mie :  
 «Cazane de bani  
 «Să ai la mulȳi ani,  
 «Să fii fericit,  
 «De lume cinstit.  
 — «Băete, băete  
 «Cu ciucurȳ la bete !  
 «N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată ;  
 «Eū sȳnt mai frumósă  
 «Și mai drăgăstósă ;  
 «Maica m'a scăldat  
 «Și m'a fermecat  
 «Cu-apă de isvor  
 «Ca să nu mai mor,  
 «Cu un fir roșcat  
 «Bun la deochiat,  
 «Cu fir de lipic  
 «Să vorbească cu clic.  
 — «Băete, băete  
 «Cu gluga 'ntre spete !  
 «N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată,  
 «Fată de calic  
 «Ce n'are nimic,  
 «Ci mă ȳea pe mine  
 «Ca să'ȳi fie bine,  
 «Că'mi dă taica mie  
 «Bunătăȳi o mie :  
 «Nouă morȳ în vȳnt,  
 «Nouă în pămȳnt,  
 «Macină argint.  
 — «Băete, băete  
 «Cu ciucurȳ la bete !

«N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată,  
 «Ci mă ȳea pe mine  
 «A-casă la tine ;  
 «Tu avuȳii ai  
 «Ș'altora să dai,  
 «Dar ȳa-ȳi s'o mirésă  
 «Frumósă ș'alésă,  
 «Cu ea să trăesci  
 «Și să văcuesci !  
 — «Băete, băete  
 «Cu gluga 'ntre spete !  
 «N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată,  
 «Fată de calic  
 «Ce n'are nimic,  
 «Ci mă ȳea pe mine  
 «Ca să'ȳi fie bine ;  
 «Am a-cas' la mine  
 «Nouă odăi pline,  
 «Pline de-avuȳii,  
 «Fericit să fii ;  
 «Și am cămăși multe  
 «In aur cusute,  
 «Tóte de mătasă  
 «Dela noi d'a-casă.»  
 — «Băete, băete  
 «Cu ciucurȳ la bete !  
 «N'asculta de-a fată  
 «Cu limba spurcată,  
 «C'oiu avé și eū  
 «Pentru dragul meū  
 «Cămăși să-ȳi ajungă,  
 «ȳivite pe dungă,  
 «Cusute cu flori  
 «ȳiua pȳnă 'n zori,  
 «Cusute pe ȳarbă  
 «Ca să'ȳi fiū mai dragă ;  
 «Ș'am o inimióra  
 «Bună 'ndurătoare,  
 «Mereū plângétore !

«Căţî flăcăi m'aŭ vrut,  
 «Din căţî m'aŭ cerut,  
 «Pe tin' te-am ales.  
 «Cu farmec te-am dres,  
 «Te-am culcat în flori  
 «Ca să nu mai mori ;  
 «Ear de-o fi să mori,  
 «Să te 'nalţi în nori,  
 «Să te faci o stea  
 «Drept pe casa mea :  
 «Cu drag să trăim,  
 «Fericiti să fim.»

## III.

Şi cel Vrăncenaş  
 Măndru băeţaş,  
 Vrăncéna 'şi lua,  
 A-cas'o ducea,  
 Nunta işi făcea  
 Şi se cununa ;  
 Eară cea Mocancă,  
 Cu foc pe Vrăncéncă,  
 S'a dus măre dus  
 Tot pe riŭ în sus,  
 Şi mult nu trecea,  
 Fata 'nebuŷia,  
 În riŭ s'arunca,  
 Mórta o scotea,  
 Ş'apoî o 'ngropa  
 Lîngă riŭ pe mal  
 Cam pe virf de deal :  
 Când turma ei trece  
 Să bea apă rece,

Pe ea s'o jeléscă,  
 Lumii s'o vestéscă  
 Şi să povestéscă :  
 Că a fost o dată  
 De-a murit o fată,  
 De flăcăi urită,  
 De lume gonită !

Pe mormînt resare  
 O salciă mare,  
 Cu crăci pe pămînt  
 În giur de mormînt :  
 Vîntul când sufla,  
 Crăcile mişca,  
 Salcia plăngea,  
 Oile venia,  
 Stăpăna 'şi plăngea !  
 Ciobănaşii cîntă  
 Vîntul se 'nfierbîntă,  
 Crăcile se frîng,  
 Toţi ciobanii plîng  
 De cea fetişoră,  
 Şi de sălcioră :  
 Fata a murit,  
 În riŭ a perit;  
 Salcia s'a frînt  
 De-un nemernic vînt !  
 Plîng ciobanii, plîng,  
 Măinile işi frîng ;  
 Oile jelesc  
 Pin' se prăpădesc,  
 Plîng pînă ce mor  
 De vrăşmaşul dor :  
 Zac lîngă mormînt  
 Bătute de vînt !

(Spusă de preotésa *Dina* din satulŭ *Zănógă* Judeţulŭ *Romanatŭ*).

DIN CONFERINȚELE DE FILOLOGIA COMPARATIVA,  
ȚINUTE SUB DIRECȚIUNEA D-LUI B. P. HASDEU ÎN 1882—83  
LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI.

## I.

## CĂTE-VA SPECIMENE DE ETIMOLOGIA POPORANĂ ROMÂNĂ

DE

L. ȘAINĂNU.

**Firoscoșu.** În vocabularul româno-germanu alu d-lui Polizu, acestă vorbă e tradusă prin (p. 512) : *gescheidt, geschickt, erfahren*. D. Cihac o redă într'unu modu identicu (Dictionnaire d'etimologie daco-romane II, 686) prin : *experimenté, intelligent*. D-sa mai aduce formele : *piroscoșit, firoscoșit, pirosocos*, pe cari le compară cu greculu *πειρα* (*expérence*), *πειρακτικος, πειραστικος* (*folatre, espiègle*). Nu știu, de unde d. Cihac a luatú aceste diferite forme; singura întrebunțată pare a fi numai «*firoscoșu*». Atătu în esemplulu citatú de d-sa (A. Pann, Povestea Vorbei I, 19 : Câte basne *firoscoșii* unde-va spunea 'n vileag), câtú și în «*Vulpea firoscoasă*», cu care d. Ispirescu intitulează una din snovele sale (Snoave, p. 48), figurează numai acestă formă, care, probabilu, nu are nici unu raportu cu cuvintele grecesci pomenite. După mine, acestă vorbă pare a se fi formatu, printr'o etimologiă poporană, dela *filosofu* : filosofu, filoscosu, firoscoșu. Poporulú 'și-arú fi închipuitu pe filosofu — prin care elú înțelege pe învțătulu în genere — ca pe unu omu scosu din fire. Proverbulu ce mi-a comunicatú d. Ispirescu : «*Unde-i învțătură multă, e și nebuniă multă*», motivează intru câtú-va acestu modu d'a vedé alu poporulú. Dar ceea ce m'a întăritú și mai multu în părerea emisă, e forma poporană munténă *hiloscosu* din «*Opincarulú*» d-lui Jipescu, bună-óră în exemplele (ib. passim) : «*doctori hiloscoși*» — «*o hiloscoase*» — «*Rumănu are răbdare mai mare ca hiloscosu*».

**Farmazonu.** Unu altu specimenu interesantú de etimologia poporană e cuvintulu *farmazonu*, care nu-î în realitate decâtú francesulu *franc-maçon*, precumu vedemú în Codrescu, Dicționarú francezo-romănu p. 1061 :

«*Franc-maçon* : farmazonu.»

Și în Stamati, Vocabularu germano-romănu, p. 313 :

«*Freimaurer* : farmazonü.»

Idem Barițu și Munteanu, Dicționarü germano-romänü p. 358 :

«*Freimaurerei* : farmasoniä, companiä de farmasoni.»

D. Alecsandri intitulase asemenea una din comediile sale perdue : *Farmazonulü din Hărlău*.

Vorba pătrunse și în poporü, dobândindü însă unü înțelesü cu totulü diferitü de celü arëtatü mai susü In tr'unü basmü alü d-lui Créngä, intitulatü «Povestea lui Harapü Albü și publicatü în «Convorbiri Literare», citimü (Colecțiune de basme și povestü populare de Leon Wolff, p. 117) : « . . . alții spuneaü că fata lui (Roșü-impëratü) este o *farmazonä* cumplitä». Vedemü aci cuvintulü întrebuintatü în sensü de *vrăjilóre, fermecătóre* negreșitü prin asonanță cu vorba *f a r m e c ü*. Amü puté deduce de aci, că poporulü și-a închipuitü societatea secretă a Francmasonilorü ca adunare de fermecători, și astfelü a prefăcutü pe *franc-maçon* în *farmazonü*.

Aceste două esemple ne potü arëta, cumü poporulü scie a-și asimila intr'unü modü originalü nisce elemente, cari, la prima vedere, s'arü pärë cele mai puținü asimilabile.

**Nuntä** Fără îndoiälä dela latinulü *nupta*; dar cumü se esplicä acelü *n*? Dicționarulü d-lorü Laurianü și Massimü (vol. II, s. v.) ne spune : «*n* în locü de *p* se esplicä prin *m* ce a statü înaintea lui *p* : numpta, de unde apoi nunta». Dar acës'ä esplicare nu satisface. Cam totü așa esplicä și Miklosich (Rumunische Untersuchungen, II Abth. p. 28 68 și 74, 91) provenința lui *n*. În *România*, dacoromänulü *nuntä* se trage din *nupto* prin mijlocirea macedo romänulü *numți, nuntä*, pe care Miklosich ilü deduce (ibid. p. 28) «wie von einem ältern *numptä* aus nuntä.» (Cf. der. *contenesc* cu mcr. *cumtinä*, ib p. 68).— Mai curëndü, credü, s'arü puté admite în forma dacoromänä intercalarea unü *n*, ceea ce s'a pututü face cu atâtü mai lesne prin influința vorbeü *nunü*, cu care stä în strînsä legăturä. Cf. însu (ipse). La carunü (*canutus*) și mörntü (*minutus*) — Diez Grammatik der rom. S. r. I, 479 și Miklosich, Slav. Elemente in Rum. p. 7 - acestü *n* se esplicä prin fenomenulü numitü de Ascoli *propaginazione*, adica alü reduplicării sonulü peste o silabä sau altü sonü. S'a făcutü mai întâiü : *mänuntä, cänuntä*, și după propaginațiune a venitü fenomenulü rhotacismulü său de di-miliațiune : *märuntu, cäruntä*. — Epentesa unü *n* este almintrelea în miliarä mbei romäne : *junghiu* (*jugulum*), *manunchiu* mcr. *manuchiu* (*manipula*), *genunchiu*, mcr. *dzenuehin*, istorom. *jeruncliu*, Mikl. *Luc. Unters. I, ' , 29* (*genueculum*), *pängărescä*, mcr. *pängănescu* (*paganus* etc.)

**Gerarū.** Numele lunei Ghenarie (Jipescu, l. c.). Aci avemū pe de o parte fenomenul rhotacismului, comunū limbei române și albanese, propriū dialectului istriianū și care predomnesce în texturile măhăcene ale lui Popa Grigorie : domereca-duminica, lura-luna, urulū-unulū etc., studiatū de d. Hasdeū în Cuvente den bătrāni, vol. II, p. 9 urm., și pe de alta, etimologiā poporanā, care transformā o lunā a lui Janus într'o lunā a gerulū.

**Ciofleagă.** D. Cihac (l. c. II, 55) traduce acēstā espreșiune necunoscutā în Muntenia prin «composoir, tiroir» ca termenū tipograficū. Tipografii munteni întrebuițēzā în locu-ī vorba «cutiā». Orī-cum arū fi însă, germanulū *Schublade* a datū nascere aci unei etimologii poporane, ore-cumū : lēgā ciufu. Dacă însă *ciofleagă* pare a fi cunoscutū numai în Moldova, apoi nu-ī totū astfelū cu cuvintulū *cioflgarū* (cioflingarū), care, printr'o uşorā asociațiune de idei, a luatū înțelesulū de : pierde-varā ; și, ca atare, e cunoscutū în tōtā Romānia (Conv. lit. XI 24 și Jipescu, Opincaru, 78).

**Coșciugū.** Dela slaviculū *kovcegū*; dar de unde provine acelu ș ? Credū că prin influința vorbeī *coșū*, cu care este atātū de intimū legatū, încātū în Moldova se întrebuițēzā unulū pentru altulū (Alecsandri, Teatru p. 1119).

**Cosondraci.** O vorbā destulū de cunoscutā și sinonimā cu bretele saū pachești (în Moldova). În Glosarulū Laurianū și Massimū se maī aflā formele : *cosondrocū* și *consondracū*. Cuvintulū *nădragi* pare a fi influențatū aci asupra germanulū *Hosentraeger*, etimulū vorbeī române.

**Sfeclescū.** În Dicțion. romāno-germanū alū lui Barcianū (s. v.) vorba e tradusā prin : *erröthen, schamroth werden*. D. Cihac (II. 337) o derivā dela psl. *světliti* (a luci). Credū că cuvintulū *sfeclā* a avutū o influință directā asupra formațiunii lui *sfeclescū*, atātū în privința formei sale cātū și a înțelesului seū : a roși ca sfecla.

---

## II.

### CĂTE-VA SPECIMENE DE ETIMOLOGIA POPORANĂ ROMÂNĂ

DE

#### G. CREȚU

Etimologia poporană provine din influința unui cuvintū întregū asupra altuia. Poporulū, inchipuindu-șl că cutare vorbā se trage din cu

tare, o modelază după această din urmă. Asta se întâmplă mai ales cu cuvinte străine, cari, introduse în o limbă, poporul le caută o înrîdire cu cuvintele mai vechi; cum și cu vorbele învechite și isolate ale unei limbi, a căror origine nu se poate lesne constata și pe cari poporul le înlocuiește cu o construcțiune mai clară.

Esemple :

**Cotrobontă** sau **controbonță**. Din ital. *contrabbando*, ce înseamnă contra-legii, fr. *contrebande*, se făcu *cotrobontă*, ca și cum ar fi vorba de vr'ună *bontă* «răscolă» și totu-o-dată de *cotrobădire*.

**Daravere**. Din cuvîntul *dăveră* sau *devră*, după d. Cihac de origine turco-arabică, se făcu *daravere*, ca și cum ar fi compus din *da-re* și *avere*.

**Lăurușcă, răurușcă, rourușcă**, struguri selbatici, mici și cu bóbele mărunte. Dela lat. *labrusca* Românul ajunsese pînă la *rourușcă*, asemănându, se vede, acești struguri cu *roua*.

**Marea viteză** în loc de *marea vitesă* se dice de când cu introducerea căilor ferate la noi, ca și cum trenul accelerat ar fi avînd mare *vitejiă*.

**Mieđu-păreții**. Așa se dice în Moldova Miercurii dela jumătatea păresimilor, adică a postului mare, ca și când ar fi vorba de mijlocul unor *păreți*. Se înțelege ușor că aici *păreții* e corupt din *păresimii*, laf. *quadragesima*, it. *quaresima*, v. fr. *caresme*, ba și *mi-caresme*, istr. *carismă*. E obicei că «la mieđu-păreții se numără ouăle.»

**Rod de zahar**, în loc de *rodosahar*, gr. *ροδοζάχαρον* = rosă + dulceté, adică dulceté de (foi de) trandafir.

**Tărtan**. Din germ. *Untertan*, supus, sudit, cum erau și sunt Jidani din Moldova sudiți, mai ales Austriaci, Românul făcu *tărtan*, considerînd silaba inițială *un* ca numeral, iar părții rămase îi atribui calitatea de puturos, după cum creșu că arată primele-î patru litere. Mai e de notat că cuvîntul german avea accentul pe silaba I-a, pe când cel românesc se accentuează la urmă, după analogia vorbelor *vultană*, *ciobană* etc.

**Zăcuți** în loc de *execuțiă*. Românii neînțelegînd neologismul și vădînd că soldații ce veniau cu porunci, și mai ales ca să împlinescă birul, zăc ea u așa dicînd pe la casele lor, îi numără *zăcuți*, articalat *zăcuți* și sing. *zăcută*. Acesta fu ușor, întru cât accentul era același și finalele aprópe asemeni, căci Moldovenul pronunță aprópe

ca *i* pe *e* neintonată finală și de multe ori și pe celălalt mijlociu, iară picarea silabeî inițiale neintonate e frequentă în toate limbele.

**Incingere.** În psalt. lui Coresi ediț. Hasdeu ps. 77 v. 48 găsim : ши фокъ лчинсесе л таквель ; în ps. 78 v. 11 : лчиндесе ка фоксаль рлвнирѣ та, și aiure a; asemenea în Pălia dela Orăștia, 1582, la Cipariu Crestom. p. 69 : се воръ лчинде л рде клжале, și aiuria. Va să dăcă cuvintulă *incindere* avea în secl. XVI și forma și sensulă latinescului *incendere*. Acea formă se conservă pînă ađi numai în câte-va localități, bună oră în satulă Vai-de-ei (jud. Oltu) și Brâncovenii (jud. Romanați); în cele mai multe părți însă, ori peri, ori suferi schimbare. Și etă cumă. Participiulă trecută ală acestui verbă avea și are forma *incinsă, -ă*, asemenea cu ală lui *incingere*. Cu timpulă, după cum *ucidă, purcedă*, deveniră *ucigă, -ă, purcegă, -ă*, totă așa se făcură mai întâi *incingă, incingă*, apoi *g* înlocui pe *d* din presentulă și timpurile derivate din elă ale verbului *incindere*, chiară acolo unde *d* era urmată de *e* și *i*. Odată schimbată forma verbului la o mare parte din Români, și sensulă se alteră, saă celăl puțină se restrinse numai la efectă. Așa în Ardélă la Săcele se dăce : *se incinge lemnele în sobă*, la Urșită și aiurea : *se incingă lemnele în cuptoriu*, adecă «se aprindă peste totă». Dincóce de Milcovă cândă dăcă : *soba, óla, mașina (de călcătă), untura se incinge* ori și *se incinde*, înțelegă că ele se infierbintă tare, ca și cum *soba, óla* «s'ară incinge cu căldură.» În sîrșită în o mare parte a Ardélului și dincóce de Milcovă se dăce despre finulă, grăulă, porumbulă, făina nu deplină uscate, că *se incingu* cândă se încălđescu, ardă chimicesce și capătă ună mirosă și gustă desplăcute, ceea-ce în Moldova și în unele ținuturi ale Transilvaniei se esprimă prin *aprinde*. Lexiconulă Budană spune sub II, reciproc. b : «despre făină, grău etc. cândă stă multă întră ună locă astupată și capătă mirosă greă, dăcemă că *se incinge* : ingratum odorem contraho» ; în proiectulă de dicționară academică se afirmă că «incendere» însemnă «apprendere» : unulă nă dă ună sensă pră îngustă, altulă pră largă, față cu celăl ce-lă are acumă.

Asupra cuvintulă *incindere* așa dară înriuriră și analogia și etimologia poporană.

**Bourelă și boierelă.** În cele mai multe părți ale Transilvaniei, cumă e la Săm-pietru de pe Cămpiă, copii dăcă melculă :

Bourelă, bourelă,  
Scóte córne de vițelă  
Și te du în Dunăre  
De bea apă turbure.



La Ocna de lingă Sibiū cânteculū începe așa :

Bourelū, relū,  
Scóte córne heghešelū.

Ung. *hegyes* însémnă ascuțitū, fălosū.

La Cața :

Boierelū, relū,  
Scóte córne marī, marī,  
Că vine boiī hai domnescī  
Și te 'mpungū  
Și te respungū,  
Și te-aruncă 'n Dunăre  
Și beī apă turbure,  
Și te-aruncă 'n baltă  
Și beī apă caldă.

Cele mai răspândite variante dincóce de Carpați cuprindū espresiu-nea : «córne *boerescī*.»

Mé întrebaī adesea : ce să fie óre acele córne *boerescī*? Unū bētrānū din Moldova imī spuse că trebuie să se ȓică córne *bourescī*. Atunci mī-amū esplicatū că așa trebuie să fi fostū vorba aceea mai de demultū, pe cândū eraū *bourī* prīn pădurile nóstre. De cândū însă eī aū dispārutū, vorba *bourū* se întrebuintā din ce în ce mai rarū, și adiectivulū *bourescī* se prefācu, prin etimologiā poporanā, în *boerescī*, care se mǎntține și aȓī, numai pentru căci, ca unū derivatū din *boeriū*, e înȓelesū, deși de almintrelea în unire cu córne n'are nici unū sensū. Acéstā părere se confirmā și prin numirea de *bourelū* ce se dā melculū peste Carpați, și prin epitetulū de *bourene* ce se atribue frumóselorū córne ale melculū la Săcele. Nu puținā luminā aduce și înlocuirea *bourelulū* cu *boierelulū* de pe la Cața.

Dar de unde óre vine însuși cuvintulū *bourū* ?

În ediȓ. din 1874 a dicȓion. latinū-germ. de R. Klotz, Braunschweig. p. 709, cetimū : *Būbalus*, i, m. (βούβαλος), a) d. Africanische Gazelle, Plin. 8, 15 (15), 38. Solin. 20. b) *in der Vulgārsprache, eine grosse Ochsenart*, Plin. l. c. Mart. Spectac. 23, 4.

Quicherat în Thesaurus poeticus Paris, 1871, esplicā *būbalus* prin : *Animal sauvage d'Afrique tenant du taureau et du cerf. Illi cessit atrox bubalus et bison*. M. (Spec. 23, 4. conf. Plin. 8, 15).

Același autorū în dicȓionarulū seū lat. -fr., 1865. Paris, îlū traduce prin «bubale, animal sauvage d'Afrique (Mart.)» și prin «*Auerochs*», animalū care, după dicȓ. fr. de Pierre Larousse 1865, Paris, însémnā: *boeuf sauvage des forēts de la Pologne et de la Russie, ancētre de boeuf domestique*.

Domniî Barițu și Munténu în dicț. germ. rom., Brașov, 1853, ne spun că «*Auerochs e bourü, zimbru, taurü selbaticü (de care acum foarte rarî se mai găsescü în Europa).*»

De unde se vede că, deși gr. βοβαλος însemnă, după C. Alexandre, dicț. gr. fr. Paris, 1865, numai «*bivolü și gazelă*», și cu tóte că proiectul de dicț. alü Academiei Rom. recomandă forma *bubalü* în loc de *bivolü*, totuși *búbalus* era altă-ceva decâtü bivolulü, pre care Klotz și Quicherat l'arü fi tradusü prin *Büffel* și *buffle*.

Acéstă părere se confirmă și prin împregiurarea că nici una din limbile romanice nu daü de ordinarü bivolulü unü nume derivatü directü din *bubalus*, ci mac.-rom. întrebuintézá *bwalü*, unü cuvintü derivatü din gr. βοβαλος, prefácendü pe *v* inițialü în *b* prin analogiä cu *boü* saü cu pierdutulü *buvärü* orî *buvälü*; daco-româna împrumutä pe *v*. slav. БУВАЛЪ; iarü cele occidentale pe medio-latinulü *búfalus*, ce se găsește la Fortunatus (600 p. C.). Numai rare-orî Italianiî dicü *bubalo* și Provensaliî *bubali*, dacä n u cum-va cestü din urmă e neologismü împrumutatü dela Greci.

Din acus. *búbalum* se făcu *buvärü*, *buvärrü*, devenitü *büärü* (БУАРЬ) prin contopirea lui *ä* cu *u* precedentü accentuatü, ca pe verso alü porțilorü dela Cazania lui Varlaam, Iași, 1643, și dela viața și petrecerea Sventilorü de Dosofteiu 1682—3, saü *büorü*, prin contragerea diftongului *uä* în *o* ca în *stéuä*==*stéo* la Macedoneni. După aceea *büorü* se schimbä în *böorü* prin asimilațiune regresivä, și în urmă în *böurü* prin disimilațiune progresivä, cumü și prin analogia cuvintului *boü*, înruditü și prin sensü.

Acestü cuvintü se întrebuintä și se întrebuintézá și ađi pentru herbulü Moldovei și ca nume de familiä, din care se träge numele satelorü *Buäreni*, *Buoreni*, cari de pe la începutulü véculü trecutü apare în Letopisețe sub forma mai nouä *Boureni*.

Femela bourului trebuie să se fi chematü *böurdä*, precumü o găsimü cu articolü în numele unü satü din jud. Némțü și a unei locuințe isolate din jud. Suceava (v. Dicț. Frunțescu).

Unü diminutivü din *bourü* se aflä în Plugușorü :

Boi bourei  
In códä cudalbet. . .

Din forma *buvulus*, bănuitä de d. Cihac, și din *bovulus* alü proiectului de dicțion. acad., nu putea eși *buvärrü*.

## RÉSUMÉ FRANÇAIS DE LA «COLUMNA LUI TRAIANU»

PAR

T. G. DJUVARA.

JANVIER — FÉVRIER 1883.

## 1.

Mr. Nic. Densușianu continue la publication de ses documents latins relatifs à l'histoire du pays de Fagaraș (N-os XXX—XXXIV). — Par le 1-r, daté du 18 Sept. 1632, le P-ce Georges Rakotzi de Transylvanie confère la noblesse à Salomon Monea, à ses frères et à ses fils. — Le 2-e, du 8 Mars 1652, est vraiment très-curieux : on serait porté à le croire du domaine de la fantaisie, n'était son caractère officiel et son authenticité. Le même Prince décrète que son cuisinier en chef (*attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Strenui Ioannis Fogarasi Coci nostri primarii, quae ipse in arte sua coquinaria fideliter exhibuit et impendit*), sa femme et ses huit enfants «*pro veris natis et indubitatis Nobilibus habeantur et reputentur*». Bien plus ; il leur indique les armes attachées à cette noblesse : sur un bouclier d'azur, un homme à table coupe des viandes avec un couteau de cuisine, etc. — Par le 3-e, daté du 16 Juin 1689, Michel Apafi I, Prince de Transylvanie, confirme un diplôme d'Ana Nadasdi, relatif aux droits nobiliaires de la famille Popa. On y remarque la réserve suivante : «*Ita tamen ut equis armisque optime instructi Nobis ac successoribus nostris ad arcem Fogaras exhibenda, alioque in loco praestanda quaelibet servitia juxta antiquum morem et consue-*

*tudinem instar aliorum ejusdem ordinis Boeronum supportare.*» —  
 IV. Le même prince confère la noblesse à Stan Monea. —  
 V. Léopold I, emp. d'Allemagne, ennoblit Jean Sebeșan.

## 2.

Suivent deux historiettes populaires recueillies par Mr. S. Fl. Marian en Bucovine. La première raconte un des mille traits spirituels que les paysans attribuent aux Tsigans : celui de Mr. Marian échappe à la potence, qui l'attendait pour le vol d'une jument, grâce à un tour ingénieux. La seconde nous montre un Calino des champs, qui, au lieu d'apporter de l'église du pain béni, que son père l'avait envoyé chercher, tue le prêtre officiant.

## 3.

Mr. Hasdeu étudie cette question philologique : le mot *samă* (alias *sémă*) dérive-t-il du latin ou du hongrois ? Sa signification est multiple; on ne peut la rendre en français que par : *compte, raison, rapport, attention, soin, responsabilité, garde*. L'opinion de Mr. Cihac est que *samă* vient du magyar *szám* (pron. *sam*), *nombre, chiffre, compte, raison*. Mais Mr. Hasdeu élève des difficultés sous le rapport idéologique : 1<sup>o</sup> dans quelques textes cités par Mr. Cihac, les dérivés de *samă* signifient *assimiler, comparer*, et nullement : *compter, additionner*; 2<sup>o</sup> dans quelques unes de ses acceptations, *samă* n'a d'analogie avec aucune de celles de *szám*; 3<sup>o</sup> il est insolite qu'un mot hongrois, et par suite de provenance relativement moderne, ait produit dans la langue roumaine de toute la Dacie une famille aussi nombreuse et aussi répandue que celle de *samă*.

Mr. Hasdeu s'applique à suivre le mot dans les textes roumains du XVII-e siècle; il cite 20 exemples de la Chronique de N. Costin. On ne saurait trouver, non un mot d'origine magyare, mais pas même un seul mot dérivé du slave dont l'emploi soit aussi fréquent et surtout aussi nuancé; de plus, il serait impossible de traduire en hongrois tous les passages

cités à l'aide seule du mot *szám*. Néanmoins, Mr. Hasdeu reconnaît que *szám* n'est pas complètement étranger au roumain *samă*; mais son avis est que nos aïeux se servaient déjà de ce mot lorsque l'homonyme hongrois s'y est seulement annexé. Il pense que *samă*, plus anciennement *same* (cfr. *aramă*, ancien *arame* du lat. *aeramen*) vient du latin *examen*, qui lui correspond non seulement quant au son et à la forme, mais encore quant au sens; un glossaire slavo-roumain du XVII-e siècle donne justement comme signification du mot *samă* : *examen, jugement, pensée*.

Mais avant le croisement du magyar *szám* avec le latin *examen*, ce dernier, ainsi qu'il appert d'un texte roumain de la moitié du XVI-e siècle, se rencontra avec un autre mot latin *similis*, qui donna naissance au verbe bien connu *semuire* (ressembler), ce qui explique la présence de l'e dans la prononciation d'aucuns (*sémă*). Avec le temps, *séme*, de *similem*, et *same*, d'*examen*, se sont confondus et formèrent *samă*, *sémă*, auquel vint s'adjoindre le magyar *szám*.

Mr. Hasdeu en arrive à la conclusion d'un arbre poussé à la fois de trois racines différentes; ou, comme il le dit ingénieusement, dans le *connubium* légitime entre *examen* et *similem* s'introduisit, par *contubernium*, le magyar *szám*, s'efforçant le rompre les liens de famille, et y réussissant en grande partie.

## 4.

Mr. J. Bianu publie 9 documents extraits des archives de l'état de Milan : tous sont en italien, excepté les N-os V, VII et IX, et relatifs à l'époque d'Etienne-le-Grand. — Le premier, du 4 Mars 1462, est une lettre de Petrus de Thomasiis, secrétaire du doge de Venise envoyé auprès du roi Mathias Corvin, rendant compte de la victoire du prince de Valachie, Dracou Voévode, sur les Turcs; l'ambassadeur vénitien à Bude demande à la République et au Pape un secours d'argent pour le roi de Hongrie, pour que celui-ci puisse se joindre au Prince

roumain aux fins de combattre les infidèles. Il y est dit que Dracou Voévode *ha tolto una sua* (de Corvin) *parente per moglie*.—II. Du même au même : lettre du 14 Juin 1462 relative à la grande expédition du Sultan et aux divers préparatifs des Princes de Valachie et de Moldavie contre les Turcs. Ce document avait déjà été publié dans les *Monumenta Hungaricæ historica* (I, p. 145), mais d'une manière très-défectueuse. — III. Aloisius Gabriel, recteur de Candie, annonce à Antoine Loredano, capitaine à Modon, le licencement d'un navire du Prince de Valachie, détenu à Constantinople, et la défaite des Turcs, 3 Août 1462. — IV. Lettre anonyme et sans date (prob. 1462) rendant compte, d'après le récit d'un réfugié albanais, de la victoire des Roumains sur les Turcs et du désordre dans lequel ces derniers s'en retournèrent à Andrinople : elle ajoute que les Turcs ont néanmoins fait des démonstrations de joie pour faire croire à la population que le commandant était revenu victorieux. — V. Le recteur et conseil de Raguse fait part au doge de Venise de la grande victoire remportée par le Prince Etienne de Moldavie sur les Turcs *ut pluribus affertur nuntiis* (12 Février 1475). — VI. Paul de Pute, de Raguse, à Zacharie Barbaro (13 Février 1475) : il annonce les préparatifs des Turcs et confirme la manière miraculeuse dont Etienne de Moldavie sut vaincre Suleyman Pacha. — VII. Le recteur de Raguse au doge de Venise, sur les mêmes événements (21 Mars 1475). — VIII. Lettre de Jacob Justilien de Sio, relatant l'occupation de Caffa par les Turcs, après quoi le Sultan *e andato ad Moncastro in Valachia, unde forte se dubita non habia honore perchè forte e da dubitare de tuti li lochi de quelle bande* (10 Juin 1475). — IX. Lettre traduite du slavons, sans date. Henri de Haimoim rend compte de la guerre entre Etienne de Moldavie et les Turcs, et de la défaite de ces derniers.

## 5.

Mr. Hasdeu entre dans des détails analitiques relative-

ment à ces deux mots *scornescă* et *sternescă*, absolument étrangers l'un à l'autre, mais que l'usage confond de plus en plus; dans les anciens textes roumains cette confusion ne se produit jamais. Le lexique de Bude émet l'opinion que les deux mots signifient la même chose. Le dictionnaire de Laurian et Maxim fait dériver *scornescă* du latin *ex* et *cornu*; Mr. Cihac du slave, en l'apparentant avec *cărnescă* et *scormonescă*, et même avec *cărceiă*, *creță*, *scrintescă*, etc.

Mr. Hasdeu suit le mot à travers les anciens textes : dans le *Parimiarul* (1683) et la *Psaltirea* slavo-roumaine (1675) du métropolitain Dosofteiu, dans la *Psaltirea* de Belgrade (1651), dans l'*Évangile* de Belgrade (1648), dans la Chronique de N. Costin, dans celle de Moxa (1620). Une partie des exemples cités expriment la nuance : *susciter un mensonge ou une injustice*; l'autre partie : *susciter des troubles ou des états anormaux*.

*Scornire* dérive du lat. (*ex*) *cornu*, avec le sens d'instrument musical, comme le verbe *sbuciumare* de (*ex*) *buccina* (chaluzeau). La notion de trouble paraît aussi bien dans *sbuciumare* que dans *scornire*. C'est ainsi que, dans le latin vulgaire, *cornare* (jouer du cor) impliquait une idée de trouble : *ut cornu irruptiones hostium vicinis significant* (Du Cange), et ensuite : *rem quamquam promulgare* (ib). Ces avis publiés à son de trompe n'étaient pas généralement agréables, de plus ils étaient souvent faux; d'où la vieille expression fr. *cornéer*, blâmer quelqu'un en public. Le lat. vulgaire avait aussi *corneare*, *corniculare*, *cornicare* (dans lequel *cornu* s'est rencontré avec *cornix*; l'ital. *cornacchiare*, *mentir*, vient de *cornacchia*, *corneille*, qui veut dire, en même temps, *menteur*). A rapprocher également le verbe *tromper* qui signifiait originellement *jouer de la trompe*.

Ainsi, il y a des analogies décisives pour les deux nuances de *scornescă* : 1<sup>o</sup> analogie interne idéologique pour la nuance de trouble, dans *sbuciumare*; 2<sup>o</sup> analogie idéologique externe pour la nuance de mensonge, dans le fr. *tromper* et l'esp. *trompar*; 3<sup>o</sup> analogie externe idéologique et lexicale dans les différentes acceptations du médio-latin *cornare*, *corneare*, *cor-*

*niculare*. Le changement de conjugaison dans *scornire* de *excornare* se trouve aussi dans *sorbire* de *sorbere*, *adeverire* de *adverare*, etc.

L'Évangile de 1574 du British Museum prête à *scornescû* une troisième signification : celle de *relancer*, *dénicher*, employé surtout comme terme de vénerie. Par ce dernier sens, *scornire* est arrivé à se confondre avec *stêrnire*, qui dans le vieux roumain était synonyme de *lever* et de *réveiller*, comme le prouve Mr. Hasdeu par une douzaine de citations. *Stêrnire* ne dérive pas, ainsi que le prétend M. Cihac, du paléo-slave *strûmiti-se*, mais bien du lat. *exsternere*.

Ainsi *scornire* et *stêrnire* ont fusionné dans le sens de « chasser d'une retraite » que les Roumains de la Valachie rendent spécialement par la forme propre *sgornire*. Mr. Hasdeu conclut par l'arbre généalogique : lat. *exsternere*, roman *sternere*, roum. *stêrnire* (*scornire*);—lat. *excornare*, roman *scornare*, roum. *scornire* (*stêrnire*), qui se croisent.

## 6.

Article en français sur la généalogie de la famille Brancovici, par M. Emile Picot.

## 7.

Mr. G. Kitzu continue la publication de ses notes philologiques sur les mots chrétiens dans la langue roumaine. L'auteur combat l'assertion de M. Cihac que « les Roumains des Dacies ont reçu le christianisme par l'initiation des Slovaques et des Bulgares. » Il s'arrête au mot éminemment chrétien *sêptemână* (semaine). Comment les Roumains ont-ils adopté cette division du mois qui est d'origine sémitique ? Ce système ne s'est introduit chez les Romains qu'avec le christianisme, et chez les Germains vers la fin du IV-e siècle. Si nous tenons le christianisme des Slaves, comment le mot *sêptemână* fut-il importé chez nous ? Cela est inadmissible, et M. Kitzu conclut que le christianisme s'est introduit chez nous par la même



voie que chez nos frères d'Occident. De plus, la dénomination des jours de la semaine le prouve surabondamment; tandis que les Slaves et les Grecs appellent les jours d'après leur ordre : *première, seconde*, etc., les Roumains, comme tous les néo-latins, adoptèrent le système introduit postérieurement chez les latins : *Duminica, Luni, Marti, Mercuri, Joi, Vineri*. Les latins avaient ainsi romanisé une institution judaïque, en vouant chaque jour à une déité de leur panthéon. La conclusion est que l'origine du christianisme est latine chez nous, et nullement slave.

M. Kitzu étudie le mot *Sâmbătă* (*Sabbatum*, de l'hébreux *Sabat*). Les Romains appelaient ce jour *dies Saturni*, d'où le vieux germ. *Sateresdag*, l'angl.-saxon *Saeternesdæg*, l'anglais *Saturday*; cette dénomination fut ensuite remplacé par *Sabbatum*. La consonne *m* s'est introduite dans le mot roumain, comme aussi dans le fr. *Samédi*, le vieux germ. *Sambazdag*, d'où l'actuel *Samstag*; elle ne se trouve dans aucun dialecte slave, si ce n'est dans le paléo-slave.

Les Roumains divisent les jours en : 1<sup>o</sup> *lucrătore* (*lucrum*), j. de travail, et *serbătore* (*servare*), fêtes; 2<sup>o</sup> *bune* (*bonae dies*) et *rele* (*reae*), *albe* et *negre* (quasi *dies albæ* et *dies nigræ*). (Je rappellerai ici que les latins marquaient avec de la craie les jours de bon augure, et avec du charbon les jours néfastes). Il y a encore les jours de *ajună* (*jejunium*, d'où *adjunium*).

Les Roumains appellent les grandes fêtes *sărbători împărătesci* (*imperiales*); ex. *Floriele* (*Floralia*, Dimanche des rameaux); *Rusalii* (*Rosalia*, *Pasca rosata*), dénomination qui, d'après un travail de M. Tomaschek, a été empruntée par les Slaves du roumain, contrairement à l'opinion de Mr. Cihac, qui pense que les Roumains la tiennent des Slaves. M. Kitzu ajoute cette particularité que l's de *Rusalii* ne se prononce pas comme un *z*, mais bien comme l's des mots *casă*, *nașă* etc. D'ailleurs Miklosich même n'y soutient plus l'origine slave du mot roumain *Rusalii*.

## 8.

La chronique inédite sur les événements passés en Valachie avant la révolution de Tudorǔ Vladimiresco (1800—1821). par Zilot Romanul (pseudonyme), nous raconte la rivalité entre Soutzo et Const. Ypsilanti ; les intrigues de celui-ci contre la Porte et le service qu'il rend à la Russie en lui révélant le plan de Napoléon d'attaquer l'empire de Nord ; son arrivée en Valachie avec l'armée russe, qui, mettant les Turcs en fuite, fit son entrée à Bucarest le 12 Déc. 1806. Le Prince Al. Moruzi s'étant retiré, Ypsilanti fut appelé également au trône de Moldavie. Zilot décrit l'envahissement de la cour par les coutumes russes, l'avilissement des titres de noblesse, que tout le monde pouvait acheter, le pillage du pays par une armée de mercenaires étrangers. Ypsilanti, craignant pour sa vie, s'enfuit à Jassy ; de là il passa ensuite la frontière. Les Russes restèrent maîtres des deux pays, que gouvernaient un Président à Jassy et un Vice-Président à Bucarest. Le trésor public était dilapidé sans vergogne ; l'argent était, en même temps, un but suprême et un moyen d'arriver. Le chroniqueur ajoute en vers : «Je devrais cacher ces choses, et ne pas révéler les travers de mes concitoyens... Mais je suis historien, partant, je ne puis avoir ni frère, ni parent, ni voisin : je ne dois obéissance qu'à la vérité!»

---

## OPERELE D-LUI B. PETRICEICU-HASDEU

1. *Vięta și scrierile lui Luca Stroici* ; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé*.
2. *Filosofia portretului lui Tepeșu*; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé*.
3. *Analise literare externe* ; *Wolf, Raicevici, Eutropius, Palauzow* etc. Bucuresci, 1864, în 16 *Epuisé*,
4. *Micuța*, o nuvelă satirică ; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé*.
5. *Ion Vodă celu cumplitu* ; cu unu portretu și 10 gravure ; Bucuresci, 1865, în-8. pagine 246. *Epuisé*.
6. *Schylock, Gobseck și Moise* ; studiu literar ; Bucuresci, 1866, în-8.
7. *Talmud* ; studiu filosofic ; Bucuresci, 1866, în 8.
8. *Industria națională față cu principiulu concurenței* ; studiu politico-economic ; Bucuresci, 1866, în-8.
9. *Răsvan-Vodă* ; dramă istorică în 5 acte în versuri ; Bucuresci, 1868, în 8.
10. *Istoria toleranței religiose în România : protestanți, catolici, mahometani, lipoveni și jidani* , edițiunea 2, Bucuresci, 1865, în 8. — Prețulu 2 franci ; pe hărtia velină — 3 franci.
11. *Satirulu*, diarū umoristicū ; Bucuresci, 1866, in-fol. *Epuisé*.
12. *Archiva istorică a României* ; Bucuresci, 1865—1867, în 4, 4 tomuri mari ; prețulu 40 franci.
13. *Poesii* ; Bucuresci, 1873, în 8.
14. *Istoria critică a Românilorū* ; tomulu 1-iū, a 2-a edițiune. Tomulu iI sub presă. În-4 mare în-2 colone fără linie. Prețulu tomulu I.—24 franci.
15. *Principie de filologia comparativă*. Cursu ținutu la Facultatea de Litere din Bucuresci. Aū eșit numaī patru lecțiuni, pag. 108. — 4 franci. Pe hărtia velină 6 franci.
16. *Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente Dacice. I. Ghiuș*. — Bucuresci, 1876, în-8, pe hărtia velină, tipăritu în 100 exemplare, 3 franci.
17. *Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente Dacice II. Ghiob*. — Bucuresci, 1876, în-8, pe hărtia velină, tipăritu în 100 exemplare. — 3 franci.
18. *Baudouin de Courtenay și dialectulu slavo-turanicu din Italia. — Cum s'au introdusu slavismele în limba română?* — Notiță lingvistică. — Bucuresci, 1876 în-8, pe hărtia velină, tipăritu în 100 exemplare. — 2 franci.
19. *Dina Filma, Goșii și Gepișii în Dacia*. — Studiu istorico-lingvisticu. Bucuresci. 1877. în-8, pe hărtia velină, tipăritu în 100 exemplare. — 2 franci.
20. *Columna lui Traian*. Revista mensurală pentru istoriă, lingvistică și psihologia poporană. 7 tomuri.
21. *Trei crai dela Resăritu* ; comediă în 2 acte. Bucuresci, 1879, în-16. 2 franci.
22. *Originile Craiovei 1230—1400*. Bucuresci, 1878, în-8. 4 franci.
23. *Cuente den bătrâni*. Tom. I. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-lingvisticu ; 448 pag. în 8 maj.
24. *Cuente den bătrâni*. Tom. II. Cărțile poporane ale Românilorū în secolulu XVI. Studiu de filologiă comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. *Cuente den bătrâni*. Suplementu la tomulu I. Controverse. Pagine *a—u* și CX în 8 maj.
26. *Cuente den bătrâni*. Tcm. III. Istoria limbii române. Făsc. I, pag. XVI, 160.